

TEKNOLOGISK
INSTITUT

Pluss- EPINION

efuko

SWOT-analyser om landbrug- og fødevareer-
hverv i Danmark

Målsætningerne 1
samt A, B & C

Udarbejdet af

Teknologisk Institut

Pluss Leadership

Epinion

Efiko

Udarbejdet for

Miljø- og Fødevareministeriet
Landbrugsstyrelsen

Foto forside

Pixnio.com

Billedet er i et offentligt domæne, ikke copyright-beskyttet, ingen rettigheder forbeholdt.

01. marts 2019

Indholdsfortegnelse

Indledning	6
Læsevejledning	7
1. Målsætning 1: At fremme en intelligent, robust og modstandsdygtig landbrugssektor og dermed garantere fødevareforsyningssikkerheden	9
Kontekstbeskrivelse	10
Den danske landbrugs- og gartnerisektor	12
Den danske skovbrugssektor	16
Fremme en intelligent, robust og modstandsdygtig landbrugssektor og dermed garantere fødevareforsyningssikkerheden?	19
Opsummering	26
2. Målsætning A: At støtte en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed i hele Unionen med henblik på at øge fødevareforsyningssikkerheden	29
3. STYRKER	31
3.1 Landbrugserhverv i Danmark genererer indkomst på niveau med andre erhverv og sikrer herved et ligeværdigt økonomisk incitament for fødevareproduktion i Danmark	31
3.2 Dansk produktion af økologiske fødevarer er en styrke og kan skabe eksportmuligheder	35
4. SVAGHEDER	39
4.1 Den danske andel af eksporten af animalske landbrugsprodukter er samlet set faldende	39
4.2 Det er en svaghed for dansk landbrugs indkomstniveau og modstandsdygtighed, at generationsskiftet går langsomt	42
4.3 Dansk landbrugserhverv er afhængige af den støtte, som kommer fra bl.a. EU.	45
4.4 Investeringerne i dansk landbrug er faldende	48
5. MULIGHEDER	50
5.1 Udbyttet af den vegetabiliske landbrugsproduktion er stigende	50
5.2 Danmark har et stærkt forsknings- og udviklingsmiljø inden for landbrug og fødevarer	54
5.3 Det er økonomisk muligt at drive deltidslandbrug i Danmark	56
5.5 En veludviklet struktur for bedriftsrådgivning understøtter en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed	60
5.6 Danske landmænd har et solidt videns- og uddannelsesniveau	62
5.7 Det danske uddannelsessystem leverer et tilstrækkeligt antal højt kvalificerede personer	64

5.8 Globale og europæiske muligheder på fødevareområdet kan medføre dansk vækst og arbejdspladser	66
6. TRUSLER.....	68
6.1 Gældsætningen i dansk landbrug har stabiliseret sig i de seneste år, men er fortsat høj	68
6.2 En stigning i renteniveauet vil være en trussel for landbrugets økonomi	70
6.3 Udsving i fødevarepriser vil destabilisere en økonomisk bæredygtig landbrugsindkomst i Danmark	72
6.4 Mangel på arbejdskraft til specialiserede og heltidsbedrifter er en begrænsning for produktionen	73
6.5 Landbruget er afhængige af ekstern kapitaltilførsel	76
7. Målsætning B: At øge konkurrenceevnen og styrke markedsorienteringen, herunder større fokus på forskning, teknologi og digitalisering	80
7.1 Drivere for forskning og teknologiudvikling	80
7.2 Effekten af investeringer i forskning og teknologiudvikling	81
8. STYRKER.....	83
8.1 Det danske landbrugs konkurrenceevne er blandt de bedste i verden	83
8.2 Den danske landbrugssektor er blandt de bedste til at udnytte nye teknologiske muligheder	87
9. SVAGHEDER.....	89
9.1 Evnen til at udnytte ny forskning og ny teknologi svækkes på grund af færre unge ejere	89
10. MULIGHEDER.....	92
10.1 Øget fokus på sporbarhed og dokumentation styrker dansk landbrugs konkurrenceevne	92
10.2 Tættere kobling mellem forsknings- og teknologimiljøer er en gylden udviklingsmulighed.....	93
10.3 Danmark har en stærk international styrkeposition inden for forskning og udvikling på landbrugs- og fødevareområdet	94
10.4 Danmark har et stærkt og effektivt rådgivningssystem	97
10.5 Danske landmænd har et højt videns- og uddannelsesniveau	100
11. TRUSLER.....	102
11.1 Landbrugserhvervet oplever mangel på kvalificeret arbejdskraft	102
11.2 Visse rammevilkår giver landbrugets vanskelige konkurrencevilkår	103
12. Målsætning C: At forbedre landbrugernes position i værdikæden	105
12.1 SWOT-analysens afgrænsning og formål.....	107
13. STYRKER.....	109

13.1 Producentorganisationer er med til at mindske illoyal handelspraksis og styrker landbrugernes position i forsyningskæden.....	109
13.2 Producentorganisationer i sektorer uden andelsselskaber er en fordel.....	113
14. SVAGHEDER.....	114
15. MULIGHEDER.....	115
15.1 Andelsbevægelsen og dens organisering er en mulighed for landbrugeren...	115
15.2 Andelsbevægelsen er med til at understøtte landbrugernes position i forsyningskæden.....	117
15.3 Afstanden mellem forarbejdningsleddet fx Arla og Danish Crown og landbrugerne er kort grundet andelskonstellationen	121
15.4 Alternative afsætningskanaler kan være en mulighed for danske landbrugere	122
15.5 Specialisering i produktionsleddet i værdikæden er en mulighed for landbrugerne	125
16. TRUSLER.....	129
16.1 Opløses eller svækkes producentorganisationerne indenfor Frugt og grøntsektoren, vil det kunne skade landbrugernes position i forsyningskæden	129
16.2 Det er en trussel for landbrugernes position i forsyningskæden, hvis den danske model med andelsbevægelsen svækkes	130
17. REFERENCELISTE.....	131
18. BILAG 1: FIRE SKALAER I SWOT'EN.....	135
19. BILAG 2: OPSAMLING AF SAMTLIGE STYRKER, SVAGHEDER, MULIGHEDER OG TRUSLER FOR MÅLSÆTNING A, B OG C.....	138

Indledning

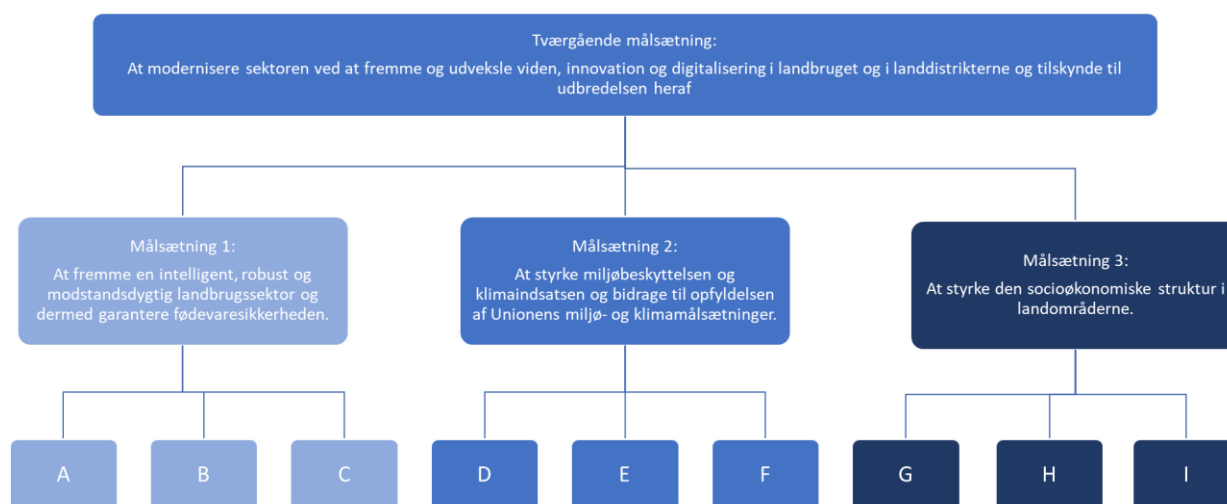
Denne rapport indeholder SWOT-analyser for den overordnede målsætning 1 om *”At fremme en intelligent, robust og modstandsdygtig landbrugssektor og dermed garantere fødevarer sikkerheden”* og for de tre specifikke målsætninger:

- Målsætning A: *At støtte en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed i hele Unionen med henblik på at øge fødevarer sikkerheden*
- Målsætning B: *At øge konkurrenceevnen og styrke markedsorienteringen, herunder større fokus på forskning, teknologi og digitalisering*
- Målsætning C: *At forbedre landbrugernes position i værdikæden*

De enkelte målsætninger - overordnede som specifikke - er defineret af EU-Kommissionen og dækker hele den kommende fælles landbrugspolitik (CAP). Hvert medlemsland skal udarbejde en SWOT-analyse pr. målsætning og en behovsanalyse som efterfølgende skal ligge til grund for de fremtidige strategiske beslutninger omkring prioritering af den danske indsats under CAP'en, herunder udmøntningen af de specifikke støtteordninger mm. For bedst at kunne understøtte denne beslutningsproces skal SWOT-analyserne præsentere og udgøre et bredt vidensgrundlag og er derfor holdt på et tilsvarende bredt, overordnet niveau uden stillingtagen til den specifikke udmøntning af de efterfølgende indsatser.

Det har været et ledende princip i arbejdet med de 9 specifikke målsætning og de tre overordnede målsætninger, at de har skulle spille ind i og komplimentere den tværgående målsætning om *at modernisere sektoren ved at fremme og udveksle viden, innovation og digitalisering i landbruget og i landdistrikterne og tilskynde til udbredelsen heraf*. Figuren nedenfor viser sammenhænge mellem de enkelte målsætninger.

Figur 1 Sammenhæng mellem de forskellige målsætninger

Læsevejledning

Der ligger en række præmisser til grund for udvikling af de enkelte SWOT-analyser. Præmisserne er afstemt med LBST:

- Fokus på kvantitative data som er suppleret med viden af mere kvalitativ karakter
- Placering efter hvorvidt CAP'en kan påvirke målsætningen: S- og W-elementer kan påvirkes af CAP'en, mens O og T i højere grad er eksterne forhold, som CAP'en ikke kan påvirke
- Fokus på hvor handlemulighederne gennem CAP'en (påvirkelighed) er størst / størst effekt af indsatser
- Hensyn til særlige danske karakteristika såsom rådgivningssystemet og andelsstrukturen
- Undgå i videst mulige omfang overlap ift. indholdet i de enkelte målsætninger
- Nuancer til de viste datafigurer bør medtages og fremgå af teksten
- Til hver illustration/figur angives, hvorvidt perspektivet er nationalt eller internationalt, da det har betydning for placeringen af hypotesen i SWOT'en

Processen for udvikling af SWOT-analyserne har været som følger:

1. Konsulentteamet har udarbejdet en række hypoteser til hver af de ni målsætninger, som er fremsendt til Landbrugsstyrelsen sammen med en række forslag til datakilder.
2. Landbrugsstyrelsen har kommenteret på hypoteserne med fokus på at fjerne, tilføje og justere hypoteser og datakilder.
3. Konsulentteamet har revideret hypoteserne på baggrund af Landbrugsstyrelsens kommentarer og udarbejdet en SWOT-analyse for den aktuelle målsætning.

Endelig er der aftalt en proces for vurdering af SWOT elementerne til målsætningerne:

- Styrke – Status for påvirkning af målsætning i dag
- Påvirkningsmulighed – CAP'ens mulighed for påvirkning over 5-7 år
- Potentiale – påvirkning af målsætning over længere tid 15-20 år
- Forudsigelighed – sandsynlighed af perspektivet
- Perspektiv – Er der anlagt et nationalt eller internationalt perspektiv.

I bilag er der en oversigt over skaleringen fra 1 – 5 stjerner.

Hvorvidt et forhold er en styrke, svaghed, mulighed eller trussel har vi ladet bestemme af, om det pågældende forhold kan påvirkes eller ikke påvirkes gennem de instrumenter, som CAP'en rummer. Hvis forholdet lader sig påvirke, er det vurderet som en styrke eller en svaghed. Hvis det ikke lader sig påvirke, er det vurderet som en mulighed eller en trussel. Denne tilgang er valgt for at SWOT-analysen så direkte som muligt kan lede over i en nationale prioritering og strategi.

Tabel 1 Påvirkelighed af CAP

	"Fordel for SWOT elementet"	"Ulempe for SWOT elementet"
Mulighed gennem CAP	S	W
Ikke muligt gennem CAP	O	T

En række af de forhold, som SWOT-analysen behandler, har relevans for flere af de målsætninger, som analysen er bygget op over. Derfor kan det samme forhold blive behandlet flere gange, og det kan være nødvendigt at læse flere steder for at få den fulde belysning af et givet emne. Dette er valgt for at reducere antallet af gentagelser i en analyse, der samlet set er ganske omfattende (SWOT-analysen omfatter samlet set 158 forskellige hypoteser med tilhørende små analyser).

Det betyder også, at et forhold set i ét perspektiv kan blive behandlet og vurderet på én måde (f.eks. som en styrke), mens det samme forhold set i et andet perspektiv principielt kan blive vurderet anderledes (f.eks. som en mulighed eller en trussel).

Herunder fremgår en oversigt over de forhold, der indgår i flere af SWOT-analyserne, og hvor det derfor kan være nødvendigt at læse flere steder for at kunne danne sig et samlet billede af forholdet.

	Målsætning 1 + A,B,C	Målsætning 2 + D,E, F	Målsætning 3 + G, H, I
Landbrugets organisering			
Rådgivningssystemet			
Forskning og udvikling			
Landbrugets gældssituation			
Investeringsniveau			
Skovbrug			
Økologiske produktion			
Bæredygtighed, biodiversitet m.v.			
Unge landbrugere			
Teknologiske muligheder			

1. Målsætning 1: At fremme en intelligent, robust og modstandsdygtig landbrugssektor og dermed garantere fødevareforsyningssikkerheden

Den overordnede målsætning 1 omkring *"at fremme en intelligent, robust og modstandsdygtig landbrugssektor og dermed garantere fødevareforsyningssikkerheden"* (to foster a smart, resilient and diversified agricultural sector ensuring food security) handler om, at CAP skal være med til at understøtte, at landbrugssektoren i de enkelte medlemslande er gearet til at sikre en stabil fødevareforsyning. Det skal sikres ved at fremme en intelligent, robust og modstandsdygtig landbrugssektor.

Intelligent forstås her både som ny viden, teknologi og digitalisering og som det at anvende og tilegne sig ny viden, teknologi og digitalisering. Altså hvordan man bruger fx ny viden, teknologi og digitalisering. Det bliver først intelligent når brugerne inden for landbruget, gartnerierhvervet og skovbruget formår at tilegne sig og benytte den nye viden teknologi og digitalisering i deres daglige drift.

Robust og modstandsdygtig forstås både som økonomisk robusthed i den danske landbrugsskovbrugssektor, fx i form af ikke for høj gæld, stabile investeringer og om en familie kan overleve økonomisk ved nedgang i indkomsten fx grundet lavere afsætningspriser, højere priser på inputfaktorer, højere kapitalomkostninger (fx renter). Robustheden ligger dybest set i egenkapitalens størrelse, men også indirekte i organisering af produktion (enstrenget eller flerstrenget produktion; monopol ensidig afhængighed af alle typer af inputfaktorer, fx i form af afhængighed af enkelte store leverandører), afsætning (en eller flere kunder); gælden og dens sammensætning.

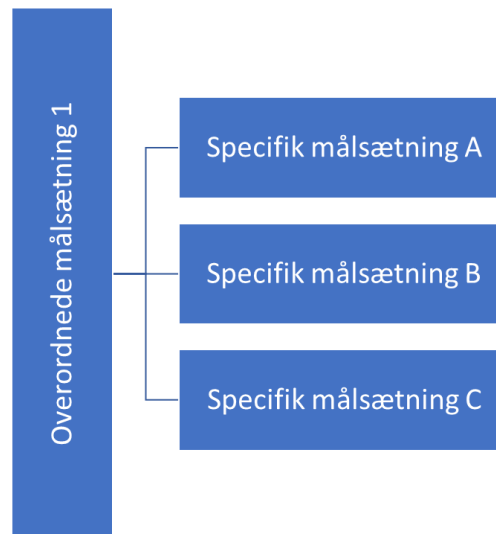
Fødevaresikkerhed dækker over en stabil produktion og leverance af fødevarer, som sikrer, at der er fødevarer nok i EU og de enkelte medlemslande og som minimum modsvarer befolkningernes efterspørgsel.

Målsætning 1 belyses gennem tre SWOT-analyser, som er udviklet for de tre specifikke målsætninger:

- A. at støtte en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed i hele Unionen med henblik på at øge fødevaresikkerheden,
- B. at øge konkurrenceevnen og styrke markedsorienteringen, herunder større fokus på forskning, teknologi og digitalisering
- C. at forbedre landbrugernes position i værdikæden

Målsætning 1 anses, med andre ord, som en syntese af de tre specifikke målsætninger A, B og C. Logikken er vist i figuren nedenfor.

Figur 2 Sammenhæng mellem den overordnede målsætning og de specifikke målsætninger

Inden dette analyseres, gives der en kort kontekstbeskrivelse af den danske demografi, beskæftigelse, landbrugs- og gartnerisektoren samt af skovsektoren. Afsnittet i høj grad baseret på EU-Kommissionens liste over kontekstindikatorer. Det er et krav, at de afdækkes og beskrives som en del af SWOT-analysen.

Kontekstbeskrivelse

Demografi

Danmark har et samlet areal på 42.925 km² og en kystlinje, der udgør 8.509 km¹. 62% af det samlede areal benyttes til landbrug og det danske skovareal udgør 14,5 % af landets areal (KU, Skove og Plantager, 2017).

Med udgangen af 2018 var den danske befolkning på 5.806.015 indbyggere. Befolkningstallet har været stigende i de senere år. Det skyldes både, at der fødes flere end der dør, og at indvandringen er større end udvandringen. I 2017 udgjorde de 0-19 årige 22,8% af befolkningen, de 20-59 årige udgjorde 52,2% og 60+ årige 25%.

BNP pr. indbygger (opgjort med EU28=100 og i € i købekraftsparitet - PPS) lå i 2016 for Danmark på 124.

I Danmark bor der 134 personer pr. km². Befolkningstæthed opgjort pr. land (EU28=100) lå Danmark i 2016 på 115,9 mod fx Finland på 15,4 og Sverige med 20,7. I den anden ende befinder Holland sig med 423.

Beskæftigelse

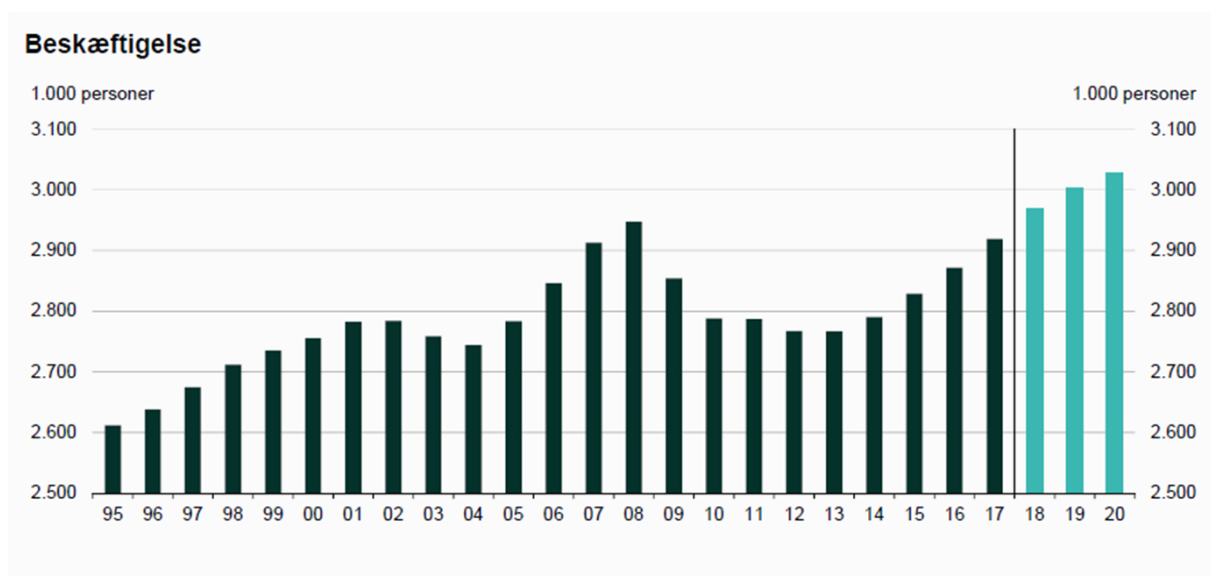
Det danske arbejdsmarked er inde i en positiv udvikling, og der er, ifølge Økonomisk Redegørelse for 2018, udsigt til yderligere fremgang i de kommende år. Efter flere års vækst er der i dag knap 3 mio. i beskæftigelse i Danmark. Siden 2014 er der kommet omtrent 40.000 flere i beskæftigelse om året. Tempoet ventes, ifølge Økonomisk Redegørelse for 2018, at aftage en

¹ Dette og de næste afsnit bygger på data fra Danmarks Statistik

smule, i takt med at både kapacitetspresset og rekrutteringsudfordringerne stiger. Især rekrutteringsudfordringen anføres også af landbruget selv, hvilket er relevant for målsætning 1. Udviklingen er primært drevet af den private beskæftigelse. Det betyder også, at ledighedsprocenten er lav, på omkring 3,9% (DST, jan 2019). Ifølge DST var der i 2016 i alt 33.555 beskæftigede lønmodtagere inden for landbrug og gartneri. Der er ca. 5.500 årsværk beskæftiget i skovbruget og omkring 23.000 årsværk beskæftiget i skovbruget og træindustrien i alt (Danmarks Nationale Skovprogram, 2018).

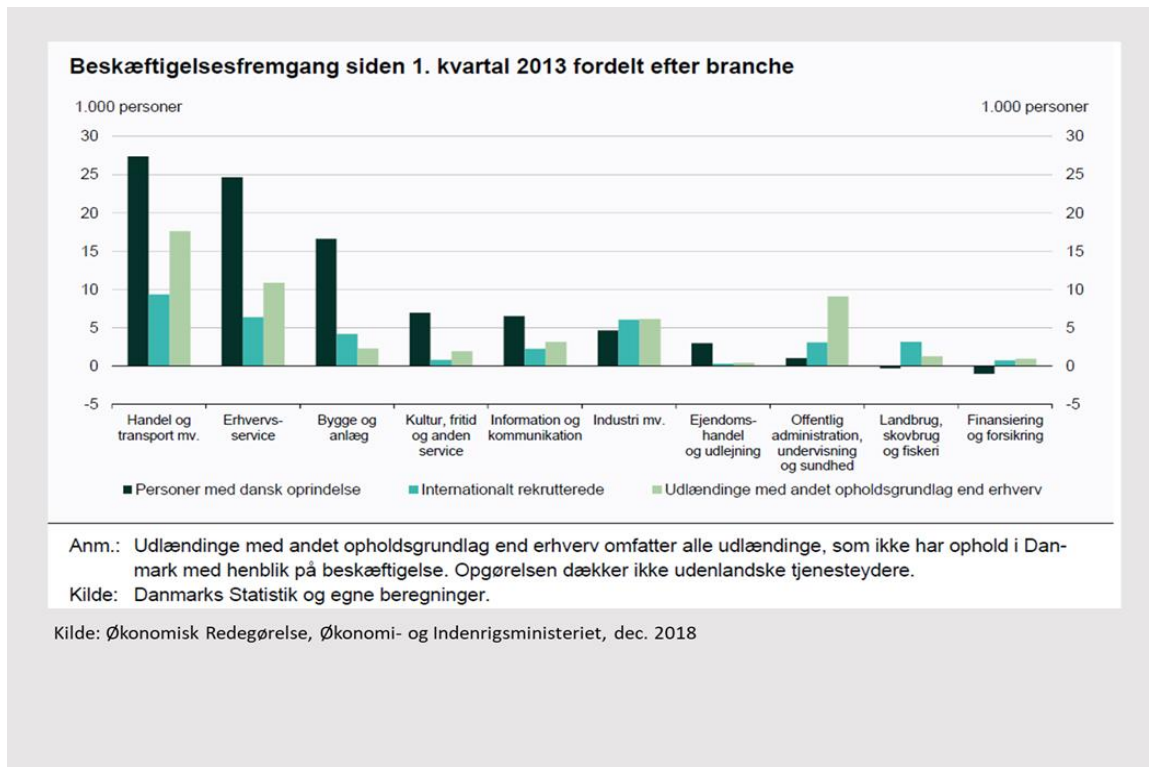
I industrien og landbrug, skovbrug og fiskeri samt offentlig administration, undervisning og sundhed har udlændinge udgjort en forholdsvis stor andel af den samlede beskæftigelsesfremgang. I landbruget er antallet af lønmodtagere med dansk oprindelse aftaget, og beskæftigelsesfremgangen har udelukkende været drevet af udlændinge (Økonomisk Redegørelse, Økonomi- og Indenrigsministeriet, dec. 2018).

Figur 3 Beskæftigelse i Danmark, dec., 2018

Kilde: Økonomisk Redegørelse, Økonomi- og Indenrigsministeriet, dec. 2018

Figur 4 Beskæftigelsesfremgang fordelt på branche

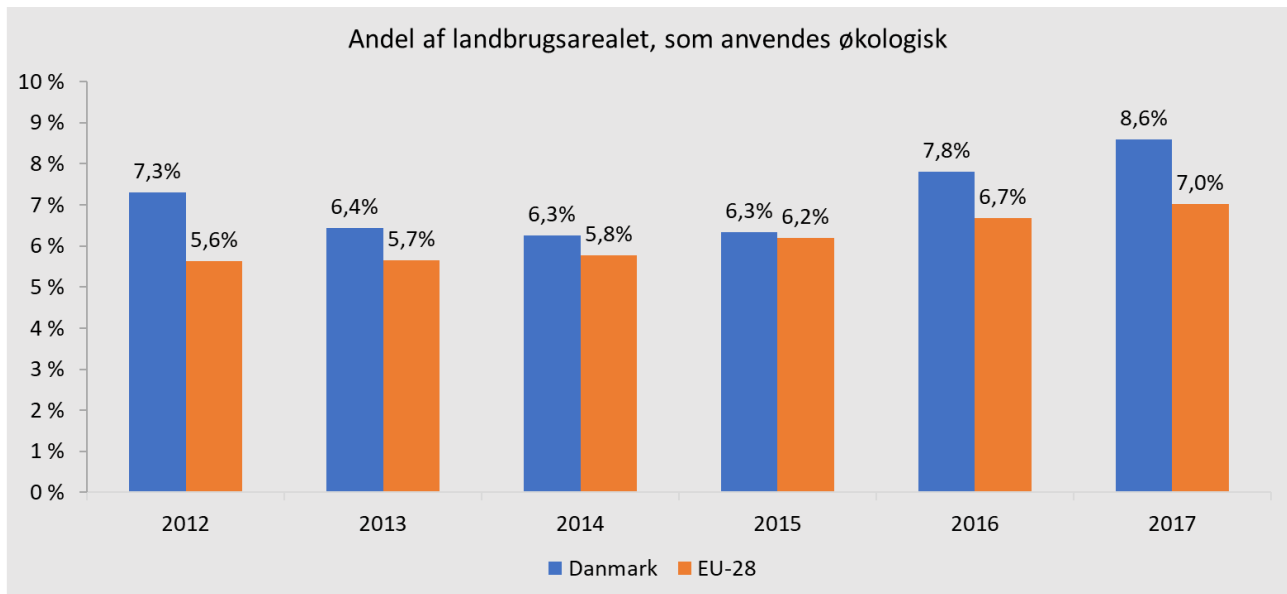

Den danske landbrugs- og gartnerisektor

Landbrugsarealet udgør ca. 62% af landets samlede areal i 2017. Korn udgør 54% af landbrugsarealet efterfulgt af græs og grønfoder med 28% og raps med 7% (DST).

Andelen af det samlede landbrugsareal, der anvendes til økologisk jordbrug, udgjorde i 2017 i alt 8,6%, hvilket ligger over niveauet i EU28. Her lå gennemsnittet i 2017 på 7%.

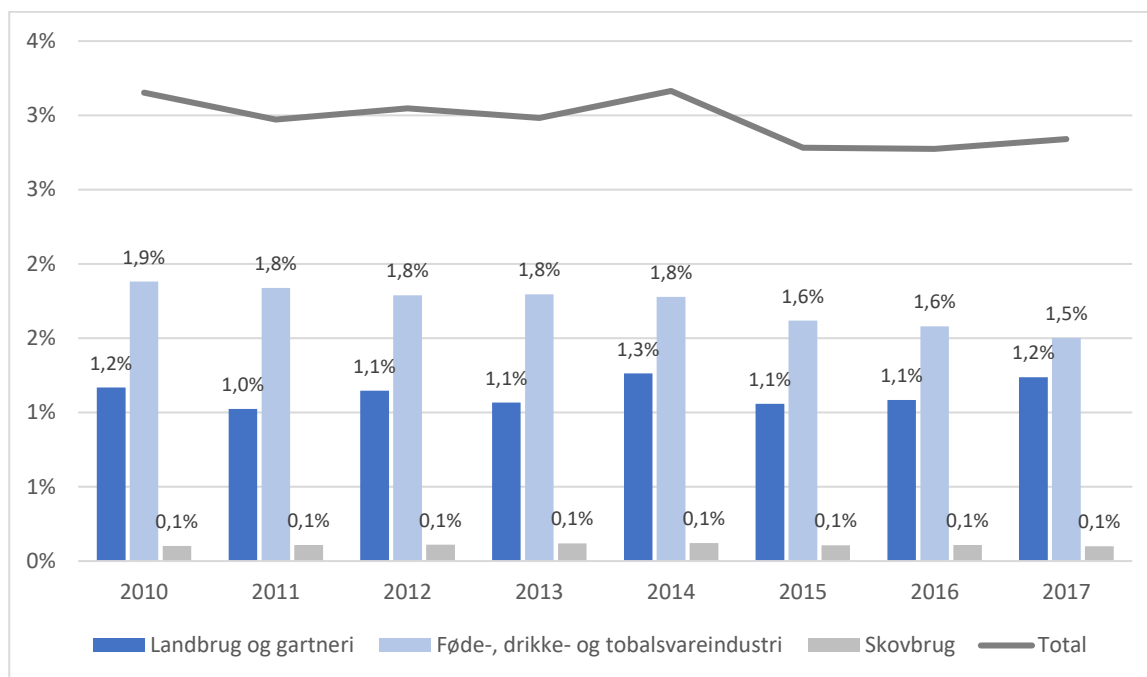
Figur 5 Andel af landbrugsarealet, som anvendes økologisk

Kilde: Eurostat, Share of organic crop area out of the total utilised agricultural area [org_cropar]

Bruttoværditilvækst og eksport

Bruttoværditilvæksten for landbrug og gartneri (primære jordbrug) har i årene 2010 - 2017 kontinuerligt udgjort omkring 1,2% af den samlede bruttoværditilvækst i Danmark. I absolutte tal var det i 2006 21,5 mia. kr., i 2011 19,4 mia.kr. og i 2017 24,9 mia.kr. Skovbrug har udgjort 0,1%. Altså en meget stabil situation for begge sektorer. Aktiviteten i det primære jordbrug danner grundlag for en betydelig fremstillings- og forarbejdningsvirksomhed med fødevarer, således at fødevareerhvervenes samlede bruttoværditilvækst udgør omkring 4% (51 mia. kr. i 2017) af den samlede bruttoværditilvækst i Danmark. Igen en forholdsvis stabil situation jf. nedenstående figur.

Figur 6 Bruttoværditilvækst 2010 – 2017 – andel af Danmarks samlede bruttoværditilvækst

Kilde: DST, tabellen NABP117

Figuren nedenfor viser hvor meget aktivitet der er til Føde, Drikke- og tobaksvareindustrien fra landbrug, skovbrug og fiskeri (tilgang). Som det fremgår, ligger det stabilt på omkring 53%.

Tabel 2 Tilgang fra Landbrug, skovbrug og fiskeri til Føde-, drikke- og tobaksvareindustri (mio. kr. og procent)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
I alt-(Tilgang)	81884,152	83215,413	85635,354	83126,523	79541,133	78243,442	80722,798
Landbrug, skovbrug og fiskeri-(Tilgang)	42359,22	43896,82	45723,752	44136,709	39770,831	39084,61	42829,481
Procent	52%	53%	53%	53%	50%	50%	53%

Note: Beløbende er opgjort i løbende priser.

Kilde: DST, tabel NIO1F

På trods af, at landbrugs- og fødevaresektoren har en stor eksportværdi, er eksporten af landbrugsprodukter steget i mindre grad end den øvrige eksport af varer. Dette sagt så er eksporten helt central for erhvervet. Fødevareklyngen eksporterede for ca. 166 mia. kr. i 2017. Heraf var 118 mia. kr. fødevarer, 35 mia. kr. var biobaserede produkter og 13 mia. kr. var agroteknologi. Det svarerede til ca. 25% af den samlede vareeksport fra Danmark. De største eksportmarked var Tyskland, som aftog varer for 28,6 mia. kr. i 2017. Næststørste marked er Sverige, som aftog 9 pct. af fødevareklyngens eksport, svarende til 14,9 mia. kr. Ses der på eksportvarer så er den største eksportvare smågrise og forarbejdet grisekød, som udgør en værdi af 32,0 mia. kr. Herefter følger fisk og skaldyr og mejeriprodukter, som eksporteres til en værdi på hhv. 24,3 mia. kr. og 21,2 mia. kr. (Landbrug & Fødevarer, Fakta om fødevareklyngen).

Antal bedrifter, gartnerier og driftsgrene

Antallet af landbrugsbedrifter (heltids- og deltidsbedrifter), som indgår i Danmarks Statistiks regnskabsstatistik², var i 2016 i alt 29.175, og for 2017 var det i alt 27.837. Et fald på 1338 bedrifter på et år. Antallet af heltidsbedrifter ventes, ifølge SEGES, reduceret til ca. 7.000 bedrifter i 2025 fra 9790 heltidsbedrifter i 2017 (SEGES, Strukturudvikling i dansk landbrug 2016-2025). Af de i alt 9790 heltidsbedrifter i 2017 var 587 økologiske heltidsbedrifter og 670 gartnerier. De 670 gartnerier er fordelt som vist nedenfor.

Tabel 3 Antal gartnerier

Potteplanter	Væksthus-grøntsager	Frilands-grøntsager	Frugt og bær	Planteskoler	I alt
180	61	120	164	104	670

Kilde: DST, JORD2,

Tabellen nedenfor viser hvorledes fordelingen af bedrifter i forhold til udvalgte driftsformer.

Tabel 4 Antal bedrifter opgjort på udvalgte driftsformer

Driftsformer	Antal bedrifter
Malkekvæg, konventionel drift	2509
Malkekvæg, økologisk drift	317
Andet kvæg, konventionel drift	319
Andet kvæg, økologisk drift	47
Svin, konventionel drift	2208
Svin, økologisk drift	34
Planteproduktion, konventionel drift	2597
Planteproduktion, økologisk drift	116

Kilde: DST, JORD2

Faldet i antal bedrifter er et udtryk for strukturudvikling, hvor det samlede landbrugsareal samles på færre men større (heltids)bedrifter. En gennemsnitlig heltidsbedrift drev ca. 29 ha. i 1973. Siden er den vokset til 186 ha. i 2016. Herfra ventes en gennemsnitlig vækst på ca. 6 ha. pr. år til 252 ha. i 2025. Også deltidsbedrifter forventes at vokse (SEGES, Strukturudvikling i dansk landbrug 2016-2025).

I 2017 udgjorde bedrifter med kvæg ca. 23% af det samlede landbrugsareal, mens bedrifter med svin udgjorde 14% og planteavl 49%. Pelsdyr står for ca. 1% jf. tabellen nedenfor.

² DSTs regnskabsstatistik dækker bedrifter på min. 10 ha eller en omsætning på min 15.000 €.

Frem mod 2025 ventes andelen af bedrifter med kvæg og svin at falde, mens andelen med planteavl og mink ventes at stige lidt (SEGES, Strukturudvikling i dansk landbrug 2016-2025).

Tabel 5 Bedriftsgrenes andel af antal bedrifter og samlet dyrket landbrugsareal

Bedriftsgrene	Andel af antal bedrifter	Andel af samlet dyrket landbrugsareal
Planteavl	51%	49%
Svin	6%	14%
Kvæg	19%	23%
Fjerkræ	1%	1%
Pelsdyr	4%	1%
Øvrige	20%	12%
Total	100%	100%

Note: 'Øvrige bedrifter' dækker over bedrifter med blandede husdyrhold, bedrifter med øvrige grovfoderædende husdyr samt landbrug, hvor afgrøder og husdyr har omtrent samme økonomiske betydning. Tabellen indeholder både deltids og heltdidsbedrifter.

Kilde: DST, JORD2 (2017)

Antallet af malkekøer var i 2017 på lidt under 600.000 – helt nøjagtig 570.038 – et forholdsvis stabilt niveau siden 2009, mens svinebestanden i Danmark udgjorde 12,9 mio. svin i august 2018. Det højeste antal siden 2008 (DST).

Den danske skovbrugssektor

Den danske skovbrugssektor er tæt knyttet til landbrugssektoren og spiller en afgørende rolle, hvad angår arealanvendelse og forvaltningen af naturressourcerne i de danske landdistrikter. En betydelig del af det danske skovareal ligger under virksomheder, der branchemæssigt hører til som landbrug, og skovbruget danner dermed grundlag for økonomisk diversificering i landdistrikterne. I overensstemmelse hermed har landdistriktsprogrammet de senere år været det vigtigste instrument til gennemførelse og finansiering af skovforanstaltninger, selvom skovbrug ikke i traditionel forstand er omfattet af den fælles landbrugspolitik.

Forvaltningen af de danske skove reguleres primært gennem skovloven, som fastlægger regler for driften og arealanvendelsen af fredskovspligtige arealer i Danmark. Skovlovens formål er dels at bevare og beskytte landets skove og forøge skovarealet, og dels at fremme bæredygtig drift af skovene. Danmarks Skovstatistik viser, at ca. 437.000 ha af skovarealet, svarende til 70 pct., er fredskovspligtigt. Dele af skovene er desuden omfattet af Naturbeskyttelsesloven, og endelig er en mindre del af skovene beskyttet ved egentlige fredninger. De ikke-fredskovspligtige arealer omfatter mange især mindre privatejede skove og arealer med juletræer og pyntegrønt, der er plantet på landbrugsjord. Al skov, der er plantet under skovrejsningsordningerne under landdistriktsprogrammerne 2007-2013 og 2014-2020 er fredskovspligtigt, hvilket ex post-evalueringen af landdistriktsprogrammet 2007-2013 identificerede som en af ordningens primære styrker.

I dag udgør det danske skovareal udgør ca. 625.603 ha svarende til ca. 14,5 % af landets areal (KU, Skove og Plantager, 2017). De største arealer findes af historiske grunde i Midtjylland og Nordsjælland. Skovarealet har været voksende set over en længere årrække. Stigningen estimeres til ca. 3.352 ha pr. år i perioden 1990-2016 (KU, Skove og plantager 2016). Størstedelen af de danske skove er plantet, enten efter renafrift af den tidligere skovbevoksning eller som skovrejsning på landbrugsjord. På landsplan er 69 pct. plantet, mens 17 pct. er forynget fra naturligt frøfald. Resten af skovarealet er enten sået eller bevoksningen er opstået ved stødskud, og derudover er der ubevoksede arealer, der indgår i skovdriften. Den årlige foryngelse af skovarealet er opgjort til ca. 5.100 ha, hvoraf 1.400 ha. er vurderet at være skovrejsning (KU, Skov og Plantager, 2017). Ca. 43 % af skovarealet er løvskov, ca. 38 % nåleskov, mens det resterende areal er dækket af blandet skov, juletræer, midlertidig ubevokset o.l. Efter at andelen af nåleskov var stigende i mindst 100 år, er andelen af løvskov steget siden 1990, hvilket afspejler, at den danske indsats for at øge andelen af hjemmehørende arter har båret frugt.

Af det samlede skovareal på 625.603 ha ejes størstedelen af private (personer og virksomheder), der tegner sig for ejerskab af i alt ca. 432.127 ha. Den resterende del ejes, for en mindre dels vedkommende, af fonde, men især af det offentlige fx statsskov. Det offentlige – stat og kommuner – ejer dermed knap 1/3 af skovarealet. Dermed udgør private skoveejere et betydeligt potentiale for en øget udnyttelse af skovsektorens styrker og muligheder.

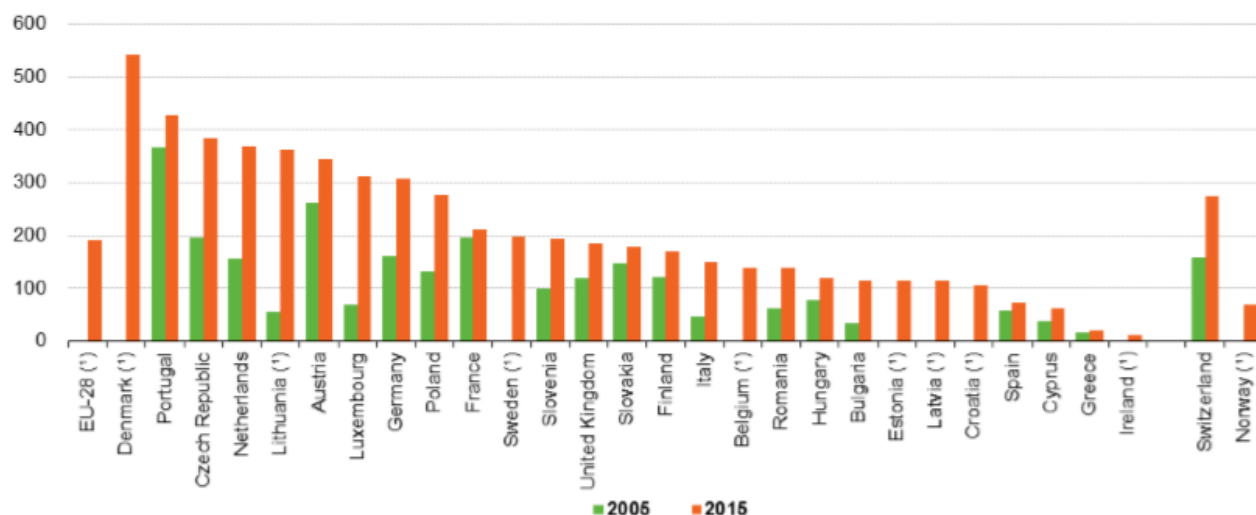
Hertil kommer skovenes samfundsøkonomiske betydning. Skovenes produktive funktioner kan inddeles i træhugst, produktion af tømmer, produktion af andre produkter (fx pyntegrønt), indtægter fra andre goder (fx jagt) samt langsigtet planlægning. Skovene udgør det primære indtægtsgrundlag for både lønmodtagere i en række erhverv samt indtægt til skovejerne. Danmark har ca. 5.500 årsværk beskæftiget i skovbruget og omkring 23.000 årsværk beskæftiget i skovbruget og træindustrien i alt. (Danmarks Nationale Skovprogram, 2018). Ca. fire ud af 10 beskæftigede er selvstændige, mens de resterende er lønmodtagere. Der var ca. 1.900 virksomheder registreret i branchen skovbrug i 2016 (statistikbanken.dk/GF2).

Værdien af skovbrugets omsætning, der opgøres som skovbrugets produktionsværdi, udgør, ifølge Danmarks Statistik, 1,45 mia. kr. i 2017 i løbende priser, mens bruttofaktorindkomsten opgøres til ca. 1,26 mia. kr. (statistikbanken.dk/skov9). I 2016 var mere end 80 pct. af de danske savværkers forbrug af råtræ af dansk oprindelse. Træ- og møbelindustrien eksporterede samme år tilsammen for knap 20 mia. kr., hvoraf dog en væsentlig del af værdiskabelsen var baseret på importeret savet træ og andre halvfabrikata.

Sammenlignes Danmarks produktivitet i skovbrugssektoren med de øvrige i EU-lande ved at sammenholde den samlede værditilvækst fra skovbrugsaktiviteter i sektoren med størrelsen på det skovareal, der kan benyttes til træproduktion (572.000 ha), ses det, at Danmark i 2016 skabte den højeste værditilvækst pr. ha i EU.

Figur 7 Værditilvækst per skovhektar, der kan benyttes til træproduktion

Forestry and logging value added per forest area available for wood supply, 2005 and 2015
(EUR/hectare, current basic prices)

Note: ranked on 2015. Malta: not applicable.

(*) 2005: not available.

Source: Eurostat (online data codes: for_eco_cp and for_area)

Kilde: Statistics Explained (<http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/>), Nov. 2018

Fremme en intelligent, robust og modstandsdygtig landbrugssektor og dermed garantere fødevareforsyningsikkerheden?

Landbrugssektoren har i stigende grad været kendetegnet ved en hastig omstilling og herved også en nødvendig tilpasning i forhold til den kontekst, som sektoren opererer i. Det vil i praksis sige, at landbrugserhvervet har øget deres produktivitet samtidig med, at kvaliteten i produktionen holdes. Denne omstilling og tilpasning kan blandt andet ses ved, at bedrifterne er vokset størrelsesmæssigt, og husdyrholdet er centreret på færre bedrifter. Der er også sket en investering i udstyr og teknologi for at opnå disse effektiviseringer, samtidig med at der er opstået og udviklet nye processer og produkter for at imødekomme forskydninger i efterspørgslen efter fødevarer.

SWOT-analyserne for de tre specifikke målsætninger:

- a. at støtte en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed i hele Unionen med henblik på at øge fødevaresikkerheden,
- b. at øge konkurrenceevnen og styrke markedsorienteringen, herunder større fokus på forskning, teknologi og digitalisering
- c. at forbedre landbrugernes position i værdikæden

viser tilsammen, at Danmark har en række styrkepositioner og muligheder som vil være med til at understøtte målsætning 1. Tabellen i bilag 2 indeholder en oversigt over de tre SWOT-analyseres styrker, svagheder, muligheder og trusler.

Styrkerne på tværs af de tre SWOT-analyser kan klynges sammen til en række temaer:

Eksport: Danmark øger eksporten både blandt konventionelle og økologiske fødevarer. Dansk landbrug er med andre ord et meget eksporterende erhverv. Både i kroner og øre og som andel af den samlede landbrugsproduktion. Fødevareklyngens eksportværdi er steget gennem det seneste årti. Siden år 2000 har eksportandelen ligget på mellem 75 % og 89 %. Ses der isoleret på eksporten inden for økologi, er der her også en stigende tendens. Den er steget med 21%, fra 2.447 mio. kr. i 2016 til 2.951 mio. kr. i 2017 i løbende priser. Den nærmer sig med andre ord 3 mia. kr. Et opmærksomhedspunkt er imidlertid, at den danske produktionsandel af økologiske produkter som æg, mælk og svinekød er faldende sammenlignet med øvrige EU lande. For smør stiger den. Et andet opmærksomhedspunkt er, at den danske eksportandel af svinekød har været faldende siden 2000 trods et øget marked. For mejeriprodukter er den danske eksportandel forholdsvis stabil i perioden 2000 – 2017 i et øget marked. Den danske konkurrenceevnen inden for svinekød er m.a.o. udfordret.

En anden måde at anskue om konkurrenceevnen er god eller ej er at se på landbrugets produktionsværdi. I perioden 2011 til 2017 ses en samlet stigende produktionsværdi, primært på grund af stigningen i produktionsværdien for husdyrproduktion. Planteproduktionen er faldet en smule i samme periode. I den forbindelse er det vigtigt at holde sig for øje at, det er afgørelsespriserne – og dermed verdensmarkedspriserne på fødevareprodukter – der er afgørende. Omkostningerne ligger samlet på samme niveau som i 2012. I forlængelse heraf viser SWOT-analyserne også, at landbrugets bruttofaktorindkomst og totalfaktorproduktivitet steg i perioden 2011 til 2017. (IFRO: Landbrugets økonomi 2018). Totalfaktorproduktiviteten faldt fra 2017 til 2018 med næsten 5%, mens den i 2019 ventes at vende tilbage til niveauet for 2017. Både sektorbytteforhold og den økonomiske produktivitet faldt også fra 2017 til 2018, hvilket overvejende skyldes lave svinepriser og høstudbytter. Sektorbytteforholdet kommer dermed

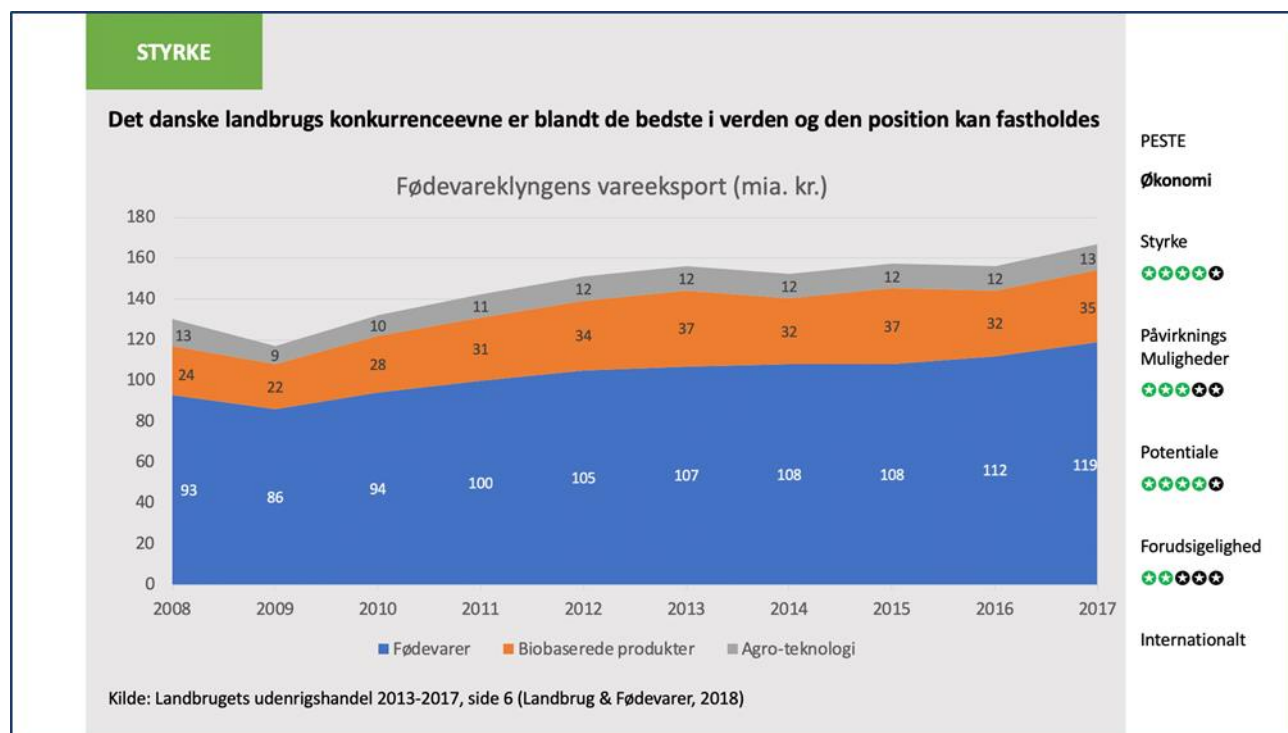
tilbage på den velkendte langsigtede faldende tendens, mens den økonomiske produktivitet vil være tilbage på det lave niveau for 2015-16, med en forventning om en stigning fra 2018 til 2019 på omkring 5% (IFRO: Landbrugets økonomi 2018).

Ifølge IFRO – Landbrugets Økonomi 2018, styrkes behovet et mere økonomisk robust erhverv af de store usikkerheder, der er omkring pris- og produktionsforhold i de kommende år. Der har altid været usikkerheder men de er ekstra store i disse år pga.:

- Mere protektionistisk tilgang til verdenshandlen bl.a. gennem USA's "America First"-politik
- Brexit, som entydigt synes at være en negativ historie for dansk landbrug med en truet afsætning på et historisk vigtigt eksportmarked
- Risiko for udbrud af afrikansk svinepest
- Ekstreme vejrhændelser bliver måske mere hyppige som følge af klimaforandringer
- Usikkerhed om den endelige udformning af den målrettede regulering på kvælstof og fosfor
- Ny fælles landbrugspolitik i EU fra 2021
- Ejerskifte-problemstillinger, hvor det er svært for ny landmænd at etablere sig (IF-RO: Landbrugets økonomi 2018)

En af forklaringerne og løsninger på ovenstående forhold er ny teknologi. Her viser SWOT-analyserne, at især de store landbrug er gode til at tage ny teknologi til sig. Eksempelvis anvender næsten hver fjerde landmand præcisionsteknologi – igen mest udbredt blandt store landbrug. Præcisionsteknologi anvendes på 57% af det samlede landbrugsareal. Præcisionslandbrug omfatter brug af data fra satellitter, sensorer mv. til en mere nøjagtig kørsel og målrettet tildeling af gødning m.m.

Figur 8 Fødevarerklængens vareeksport (mia. kr.)

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Bæredygtig indkomst SWOT-analyserne viser, at der er store udsving mellem familiernes samlede indkomster både hvad angår bedriftsstørrelse og hvis der ses på driftsgrenen. Nogle landmænd i Danmark er gode til at tjene penge, mens andre er mindre økonomisk robuste. Og som det også anføres er der fortsat en afhængighed af EU-støtten omend den synes at være mindre i Danmark sammenlignet med andre EU-lande. Udsvingene i indtægterne skyldes primært svingende afregningspriser for fx mælk, svinekød, pels mm. Omkostningsniveauet har ligget stabilt i mange år.

En af årsagerne til, at det fortsat kan betale sig at være landmand i Danmark, skyldes den specialisering af landbruget som der stadigvæk pågår både i sektoren og på de enkelte bedrifter. På bedriftsniveau er produktionen blevet mere fokuseret på få afgrøder og dyr. En udvikling der er gået hurtigere i Danmark end i andre lande (Dansk landbrugs strukturudvikling siden 1950 - i internationalt perspektiv, Henning Otte Hansen, Landbohistorisk Tidsskrift 2016). Det betyder, at der i dag kun er få bedrifter, der ikke har specialiseret sig inden for en enkelt driftsgren. Bedrifter med blandet dyrehold har, ifølge SEGES, udgjort under 1 % af alle bedrifter siden 2004. Specialisering fremmer bl.a. stordriftsfordele og understøtter kravet om øget effektivitet og produktivitet som i sidste ende er med til at understøtte konkurrenceevnen. Værditilvæksten for bedrifter med svin har været stigende siden 2016 mens den for bedrifter med kvæg har været mere svingende. For planteavl ligger det forholdsvis stabilt.

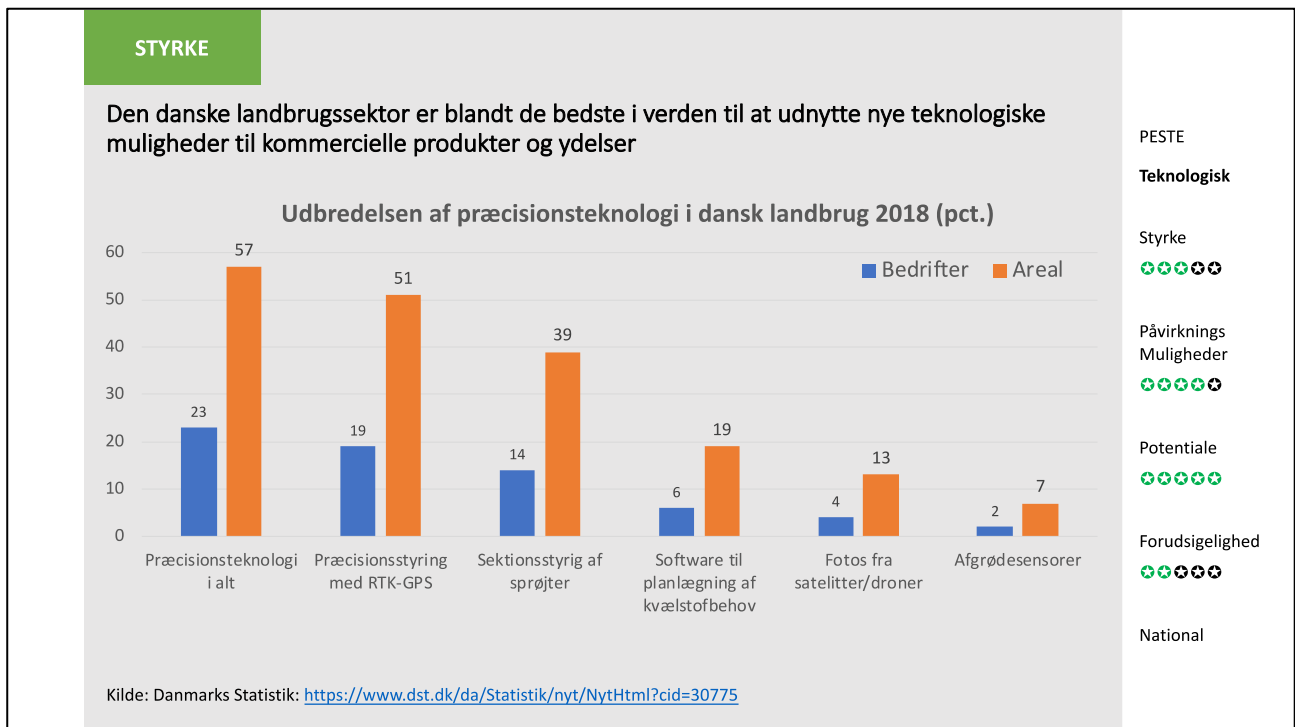
Innovation - tidligere analyser og gennemgange af innovationspraksis i landbrugserhvervet viser, at den enkelte landmand ofte køber sig til innovationer gennem det teknologi og udstyr de investerer i frem for selv at indgå i forsknings- og innovationsprogrammer. Det sker bl.a. fordi, at landbrugets fonde, som jo er medfinansieret af landmændene selv, netop laver forskning og udvikling "på vegne af landmændene".

Uanset om det kommer fra forskning eller investering så tilfører det viden til landmændene og dermed landbrugssektoren som helhed. Dermed tilegner både sektoren og den enkelte landmand sig mere intelligente produktionsmetoder og løsninger.

En nylig analyse fra Danmarks Statistik ser nærmere på de danske landbrugeres anvendelse af præcisionsteknologi. I den forbindelse skal man huske på, at præcisionsteknologi er en lille del af de teknologiske muligheder, som en landbruger kan benytte sig af. Og således kan opgørelserne over anvendelsen af præcisionsteknologi kun tages som en indikation på landbrugernes generelle evne til at indtage og udnytte nye teknologier. Der findes foruden præcisionsteknologi eksempelvis også en række teknologier, der anvendes til optimering i stalde mv.

Af undersøgelsen fremgår det, at næsten hver fjerde landmand anvender præcisionsteknologi. Det gælder især de store landbrug, så præcisionsteknologi anvendes på 57% af det samlede landbrugsareal. Præcisionslandbrug omfatter brug af data fra satellitter, sensorer mv. til en mere nøjagtig kørsel og målrettet tildeling af gødning m.m.

Figur 9 Udbredelsen af præcisionsteknologi i dansk landbrug 2018 (%)

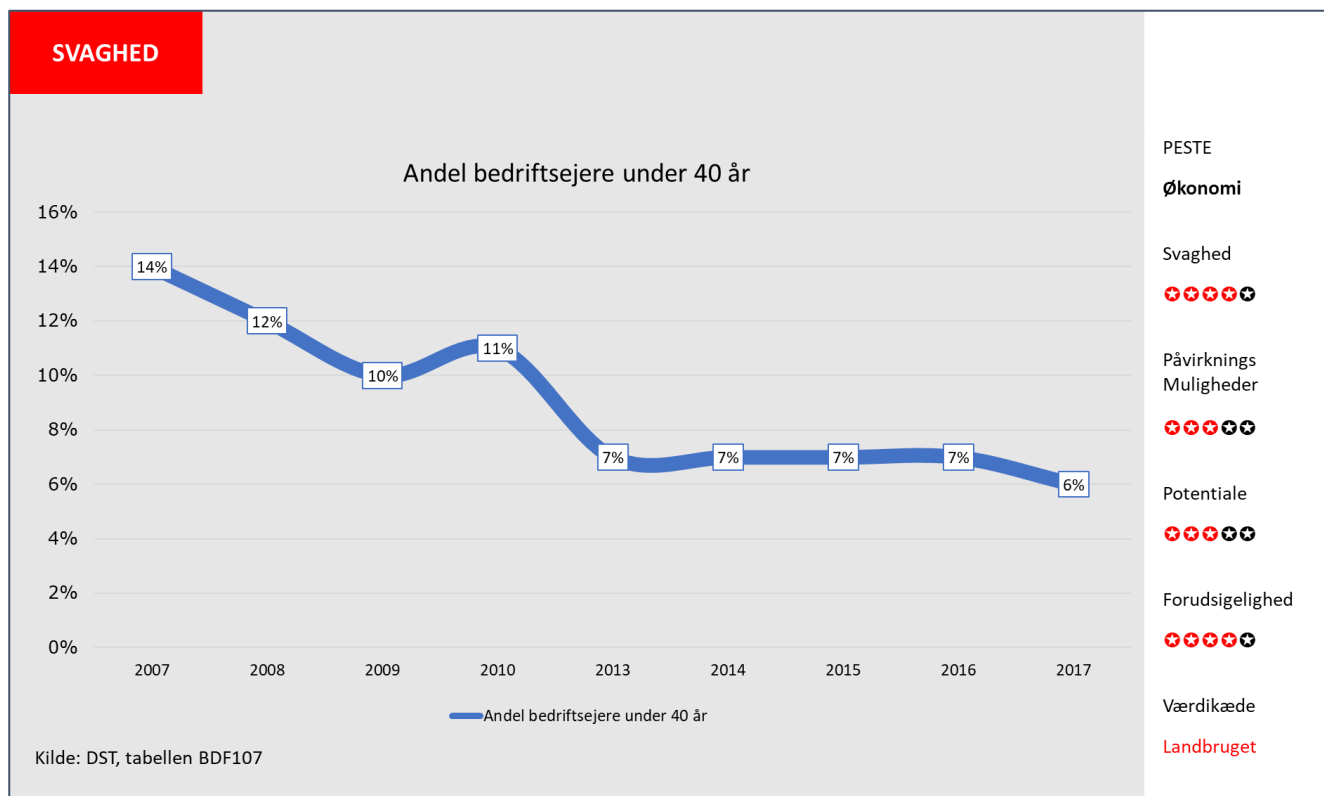

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

SWOT-analyserne peger imidlertid også på nogle **svagheder** i den danske landbrugssektor, som hæmmer den danske konkurrenceevne og udgør en udfordring for sektoren generelt. Tre centrale svagheder er fremhævet nedenfor:

Generationsskiftet er en svaghed, der går igen og som omhandler behovet for, at der kommer flere yngre landmænd ind på markedet. Behovet for ejerskifte er stort i Danmark både for at sikre, at næste generation af dygtige landmænd med deres nyeste viden og gå-på-mod kommer til og for at sikre en bæredygtig indkomst og fødevarer sikkerhed. Gennemsnitsalderen på heltidsbrug i Danmark steg siden finanskrisen fra under 49 år til nu over 53 år. Andelen af bedriftsejere på 60 år og derover er steget fra 31% i 2007 til 39% i 2017. Kun 6% er under 40 år. Det er ikke kun i Danmark at der er fokus på dette. Det har EU-Kommissionen også fokus på bl.a. i deres baggrundspapir "Modernising & simplifying the CAP, socio-economic challenges facing agriculture and rural areas" fra december 2017.

Figur 10 Andel bedriftsejere under 40 år

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

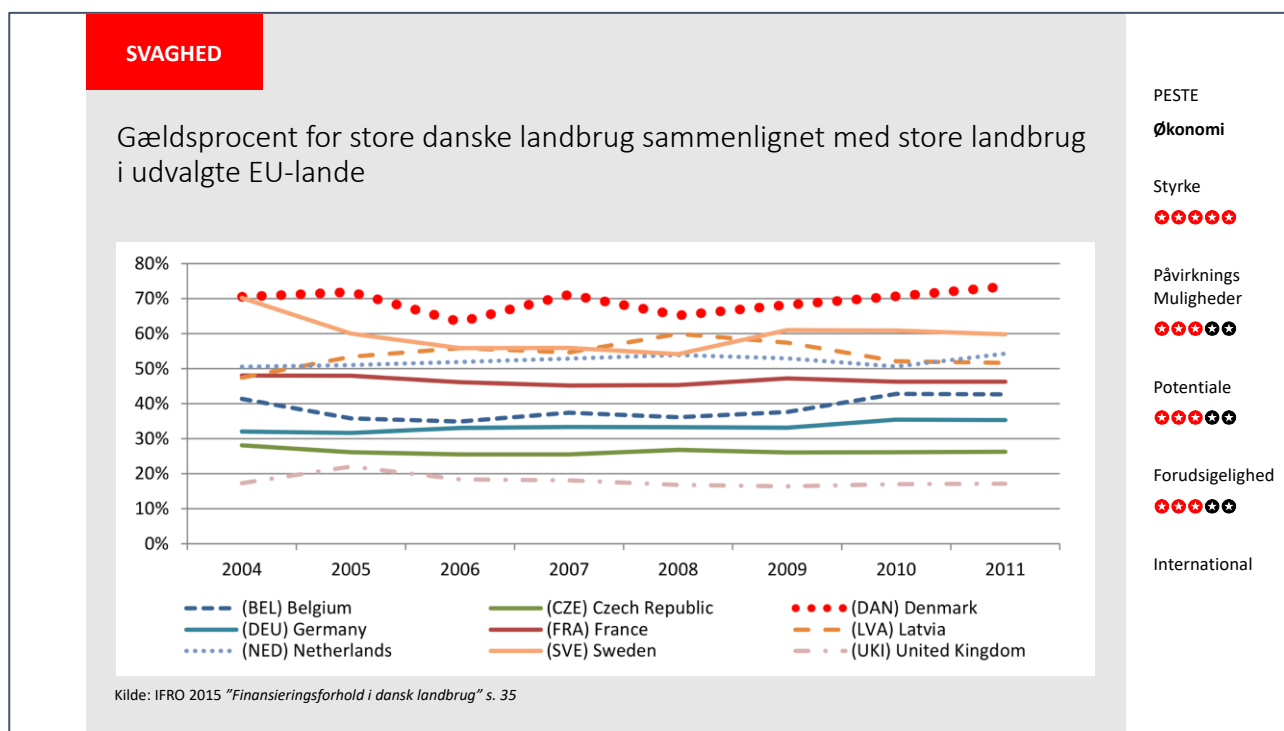
Økonomisk sårbarhed i form af en høj gældsbyrde, negative nettoinvesteringer over en lang årrække og en fortsat afhængighed af den støtte, der kommer fra bl.a. EU (selvom afhængigheden er mindre end i andre EU lande) er også en væsentlig svaghed.

Den høje gældsprocent i Danmark er også en svaghed som er med til at understøtte en økonomisk sårbarhed. I følge FADN er gældsprocenten i Danmark på 59% mod et gennemsnit i EU på 16%. Det betyder også, at gældsprocenten er endnu højere for heltidsbedrifterne. Sammenlignes gældsprocenten for store bedrifter, ligger Danmark også højt. I målsætning G beskrives det endvidere at omkring 20% heltidsbedrifter er økonomisk nødlidende netop pga. høj gæld og vanskeligheder ved at generere et overskud. I antal er dette 1.853 heltidsbedrifter eller svarende til bedrifter der står for 22,7% af den samlede landbrugsproduktion. Den aktuelle status på bedrifter der er udfordret økonomisk, er bygget op over en årrække, men den meget tørre sommer i 2018 har forværret situationen, og der er gennem 2018 kommet mange nye bedrifter til i kategorien "uholdbar økonomi".

I forlængelse heraf er det også en svaghed, at landbruget – for en betydelige del - er præget af en manglende investering i landbrugets produktionsapparat, som bl.a. skyldes lav likviditet og adgang til lånekapitel. Den svaghed kan på sigt medføre produktionstab og dermed være med til at mindske muligheden for at sikre en bæredygtig landbrugsindkomst og en stabil forsyningssikkerhed. I den sammenhæng er det også vigtigt at huske på, at bruttoinvesteringerne i dansk landbrug er faldet med i alt 21% fra 2013 til 2017.

Den økonomiske sårbarhed er vigtig at adressere, da den på sigt vil kunne belaste den danske landbrugssektors konkurrenceevne. For selvom der eksporteres meget i dag, og der er en høj produktivitet, så kan et lavt investeringsniveau betyde, at landbrugssektoren ikke kan fortsætte med at opnå samme andel af væksten i verdenseksporten, som den har i dag, og dermed falder konkurrenceevnen uanset, om der i dag er en høj eksport eller ej.

Figur 11 Gældsprocent for store landbrug i Danmark og udvalgte EU-lande

De eksterne **muligheder** og **trusler** som SWOT-analyserne identificerer kan kondenseres ned til tre temaer inden for muligheder og et tema, der relaterer sig til trusler:

Viden, forskning og uddannelse er en mulighed. Det skyldes særligt, at danske landmænd har et solidt vidensniveau - især de yngre landmænd er veluddannede. 12% af de unge landmænd (25-34 årige) har en lang videregående uddannelse mod kun hhv. 5% blandt de 35-49 årige, 3% blandt 50-59 årige og 4% blandt 60+ årige.

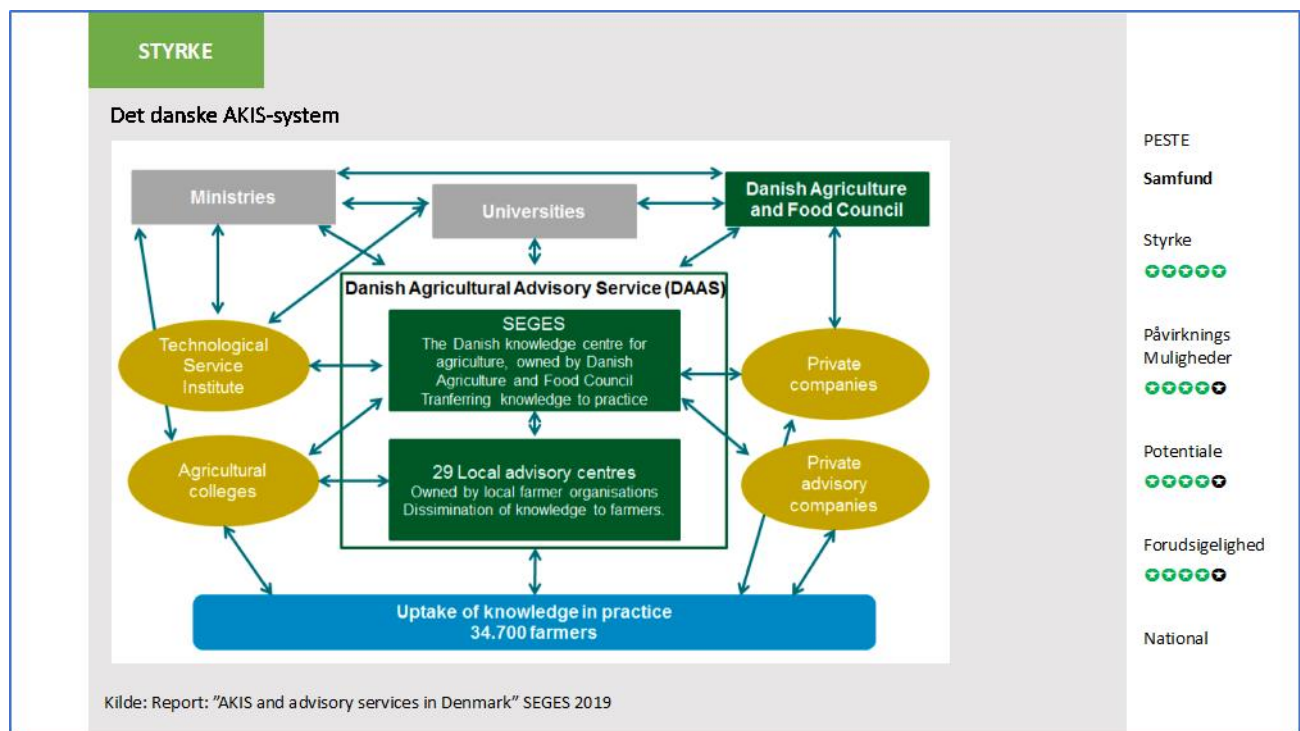
Dels anvendes der relativt mange offentlige midler på FoU-aktiviteter inden for fødevare- og landbrugssektoren i Danmark. Den private FoU i Danmark vurderes til at være på et middelniveau sammenlignet med øvrige EU-lande.

Gennem landbrugets fonde, der understøtter forskning og udvikling inden for de enkelte sektorer, foregår der også en del aktiviteter. Her er det en præmis, at midlerne der anvendes på forskning og udvikling, er tæt på praksis. Det har medført samarbejder mellem universiteterne og SEGES, det danske videnscenter for landbrug. Universiteterne adresserer behovet for grundlæggende og strategisk forskning inden for landbrug og mad, mens SEGES bidrager med forskning og praksis relateret prøveudvikling, rådgivning og implementering. Denne rollefordeling muliggør udvikling på et meget højt niveau af professionalisme og er en stærk bidragende faktor til den danske landbrugs succes både med hensyn til produktion og miljømæssig bæredygtighed (AKIS and advisory services in Denmark, SEGES, 2019).

Organisering i Danmark er en anden væsentlig mulighed. Her tænkes på den måde som rådgivningen fungerer på med SEGES som det nationale, centrale videnscenter ejet af brancheorganisationen Landbrug & Fødevarer. En styrke er her den decentrale organisering med de 30 lokale landbrugsrådgivningshuse. Ny viden genereres hos uddannelses- og forskningsinstitutioner og formidles via SEGES til de lokale landbrugsrådgivningshuse. Disse rådgivningshuse formidler herefter den nye viden ud til landmændene gennem deres forskellige rådgivningstilbud. Som det fremgår af figuren herunder, indeholder systemet, ifølge en nylig kortlægning og analyse, en række forskellige aktører.

Organisatorisk er andelsbevægelsen og producentorganisationerne også en fordel, hvor især andelsbevægelsen er et dansk særkende og en organiseringsmodel, der med dybe traditioner præger den måde som dansk landbrug fungerer på – især mellem producent og forarbejdning. Organiseringen er med til at gøre landbrugssektoren robust og understøtter en stabil fødevarerforsyning, hvor landbrugerne er kraftigt økonomisk involveret i fødevarerindustrien, både som leverandør af landbrugsråvarer og som medejer af forarbejdningsvirksomhederne som fx Arla, og Danish Crown.

Figur 12 Det danske AKIS-system(Agricultural Knowledge and Innovation System). Videns og Innovationssystemet for landbrug.

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

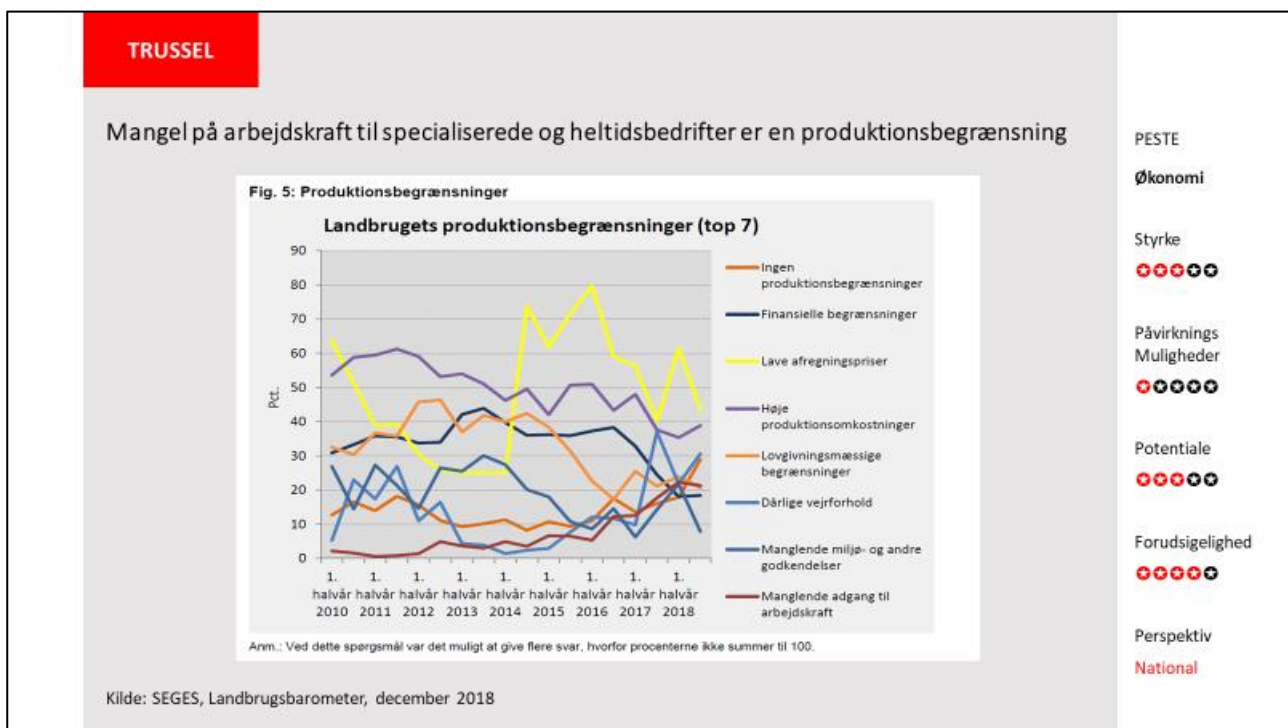
Evne til omstilling er vigtigt, og med den stigende globalisering er der kommet flere muligheder for at afsætte langt flere produkter på et voksende globalt marked, hvor både verdensbefolkningen stiger i antal fra 7,3 mia. i dag til forventeligt 9,7 mia. i 2050, og hvor middelklassen især i Asien vokser. Den globale middelklasse forventes relativt til 2009 at stige med

op mod 3 mia. mennesker allerede frem mod 2030. De to forhold kan være med til at understøtte en dansk eksportvækst og skabe danske arbejdspladser.

Den globale forbrugertendens med øget fokus på og forbrug af høj kvalitet samt den nationale efterspørgsel efter produkter med lokal geografiske indikationer også en mulighed for den danske landbrugssektor. Tendensen rettet mod høj kvalitet, friskhed, renhed, nærhed, sporbarhed, lavt klimaaftryk mv., er en vigtig tendens i markedet, og her har Danmark en vigtig position at bibeholde og udbygge.

Rammevilkår – internationale såvel som nationale rammevilkår i form af udsving i fødevarepriser eller -kriser i omverden, mangel på arbejdskraft, stigende rente, lønninger og afgifter er modsat en række trusler, som landbrugssektoren står overfor og opererer inden for, men som reelt ikke kan påvirkes af sektoren. Hvor udsving i fødevarepriser og kriser rundt om i verden er eksterne internationale rammevilkår, er mangel på arbejdskraft, rentestigninger, afgifts- og lønniveau nationale rammebetingelser. Fælles er det dog, at det er trusler, som kan være med til udfordre og evt. hæmme udviklingen i den danske landbrugssektor. Figuren nedenfor viser de begrænsninger som landmændene selv ser for sig. Den stammer fra SEGES seneste landbrugsbarometer.

Figur 13 Landbrugets produktionsbegrænsninger (top 7), SEGES landbrugsbarometer 2018

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Opsummering

De tre specifikke SWOT-analyser viser, at den danske landbrugssektor dels er intelligent, robust og modstandsdygtig, dels er med til at garantere fødevareforsyningen.

Landbrugssektoren er intelligent forstået på den måde, at danske landmænd er gode til – og interesserede i – at benytte ny teknologi, forskning og viden til at effektivisere og øge produkti-

onen og produktivitet. Især på de større bedrifter er man gode til det. Den måde som rådgivningssystemet er organiseret i Danmark, er en styrke, i forhold til at understøtte og sikre at ny viden, teknologi, digitalisering når ud til de enkelte landmænd, og at den omsættes til praksis. Det sikrer rådgivningssystemet både gennem oplysning og efteruddannelse. Sektoren har også vist sig intelligent og robust på den måde, at danske landmænd historisk set har været gode til at tilpasse sig nye forbrugertendenser og efterspørgsler. Andelsbevægelsen og traditionen for organisering mellem landmand og forarbejdningsleddet, er også med til at sikre en robust og modstandsdygtig landbrugssektor. Seneste eksemplificeret ved fx Arlas tørkeudbetaling og ændrede høstbetingelser (DLG og Danish Agro).

For at fremme en intelligent og robust landbrugssektor skal der imidlertid også nye investeringer til og her har dansk landbrug en udfordring med negative nettoinvesteringer og høj gældsbyrde, samtidig med at der er et behov for et generationsskifte. Alle forhold som på forskellig vis spiller negativt ind på landbrugssektorens økonomiske robusthed og modstandsdygtighed.

Modsat har landbrugssektoren vist høj robusthed gennem dens organiseringen med en høj grad af specialisering både inden for konventionelt og økologisk landbrug, gennem en strukturering mod færre men større landbrug, ligesom at der, som anført, qua andelsbevægelsen er en meget tæt kobling mellem primær produktion og forarbejdning. Det er alt sammen forhold, der er med til at fremme en robust og modstandsdygtig landbrugssektor der igen er med til at understøtte og garantere fødevareforsyningen både i Danmark og globalt.

En overordnet illustration af SWOT-analysen for målsætning 1, ser det ud som i figuren nedenfor.

Tabel 6 Opsamling SWOT – målsætning 1

STYRKE	Målsætning 1		SVAGHED
• Eksport • Bæredygtig indkomst • Innovation		• Generationsskifte • Økonomisk sårbarhed	
• Viden, forskning og uddannelse • Organisering • Evne til omstilling		• Rammevilkår	
MULIGHED			TRUSSEL

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

SWOT-analyser om landbrug- og fødevareerhverv i Danmark -Målsætning A

At støtte en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdydighed i hele Unionen med henblik på at øge fødevareforsyningssikkerheden

2. Målsætning A: At støtte en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed i hele Unionen med henblik på at øge fødevareforsyningssikkerheden

SWOT-analysen for den specifikke målsætning A om: *"At støtte en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed i hele Unionen med henblik på at øge/forbedre fødevareforsyningssikkerheden"* (support viable farm income and resilience across the Union to enhance food security) er indeholdt i dette kapitel.

Målsætningen handler om, hvordan CAP'en kan være med til at sikre et økonomisk bæredygtigt og modstandsdygtigt landbrug i form af en stabil og modstandsdygtig robust forsyningssikkerhed (produktion og leverance) i hele EU og derfor også i Danmark.

Bæredygtig landbrugsindkomst forstås her i økonomiske termer, altså at det økonomisk kan betale sig at være landmand i Danmark enten på fuld- eller deltid. Ifølge DST opgøres en fuldtidsbedrift til 1665 arbejdstimer pr. år. Økonomisk bæredygtighed på deltid antages at være proportional til bæredygtighed på fuldtid.

Modstandsdygtighed forstås både som økonomisk robusthed i den danske sektor fx i form af ikke for høj gæld og stabile investeringer og om en familie kan overleve økonomisk ved nedgang i indkomsten, som den er defineret ovenfor, fx grundet lavere af-sætningspriser, højere priser på inputfaktorer, højere kapitalomkostninger (fx renter). Robustheden ligger dybest set i egenkapitalens størrelse, men også indirekte i organisering af produktion (enstrenget eller flerstrenget produktion; monopol ensidig afhængighed af alle typer af inputfaktorer, f.eks. i form af afhængighed af enkelte store leverandører), afsætning (en eller flere kunder); gælden og dens sammensætning.

Forsyningssikkerhed i EU dækker over en stabil produktion og leverance af fødevarer som sikrer, at der er mad nok i EU.

Fødevarer sikkerhed i form af sunde fødevarer, dyrevelfærd, sporbarhed, kontrol mm behandles under målsætning i) om at forbedre det europæiske landbrugs reaktion på samfundets krav til fødevarer og sundhed, herunder kravene til sikre, nærende og bæredygtige fødevarer, madspild samt til dyrevelfærd.

I det følgende beskrives styrker, svagheder, muligheder og trusler relateret til målsætning A. I SWOT-tabellen nedenfor er det samlet op for målsætning A.

Tabel 7 SWOT overblik målsætning A

STYRKE	Målsætning A		SVAGHED
- Landbrugserhverv i Danmark genererer en indkomst på niveau med andre erhverv og sikrer herved et ligeværdigt økonomisk incitament for fødevarerproduktion i DK - Dansk produktion af økologiske fødevarer er en styrke og kan skabe eksportmuligheder		- Den danske andel af eksporten af animalske landbrugsprodukter er samlet set faldende - Det er en svaghed for dansk landbrugs indkomstniveau og modstandsdygtighed, at generationsskiftet går langsomt - Danske landbrugserhverv er afhængige af den støtte, som kommer fra bl.a. EU. - Investeringerne i dansk landbrug er faldende.	
- Udbyttet af den vegetabiliske landbrugsproduktion er stigende. - Danmark har et stærkt forsknings- og udviklingsmiljø inden for landbrug og fødevarer - Det er økonomisk muligt at drive deltidslandbrug i Danmark - Markedsorienteret håndtering af risikostyringsinstrumenter - En veludviklet struktur for bedriftsrådgivning understøtter en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed - Danske landmænd har et solidt videns- og uddannelsesniveau - Det danske uddannelsessystem leverer et tilstrækkeligt antal højt kvalificerede personer - Globale og europæiske muligheder på fødevarerområdet kan medføre dansk vækst og arbejdspladser		- Gældsætningen i dansk landbrug har stabiliseret sig i de seneste år, men er fortsat høj - En stigning i renteniveauet vil være en trussel for landbrugets økonomi - Udsving i fødevarerpriser vil destabilisere en økonomisk bæredygtig landbrugsindkomst i Danmark - Mangel på arbejdskraft til specialiserede og heltidsbedrifter er en begrænsning for produktionen - Landbruget er afhængige af eksterne kapitaltilførsel	
MULIGHED			TRUSSEL

3. STYRKER

Der er til SWOT-analysen af målsætning A identificeret to centrale styrker, som beskrives i det følgende.

1. Landbrugserhverv i DK genererer en indkomst på niveau med andre erhverv og sikrer herved et ligeværdigt økonomisk incitament for fødevareproduktion i DK
2. Dansk produktion af økologiske fødevarer er en styrke og kan skabe eksportmuligheder

3.1 Landbrugserhverv i Danmark genererer indkomst på niveau med andre erhverv og sikrer herved et ligeværdigt økonomisk incitament for fødevareproduktion i Danmark.

Ifølge Landbrugets Økonomi 2018 er der stor variation på hvorledes familiernes samlede indkomst ser ud hvis der differentieres på bedriftsstørrelse. I deres analyse kommer de frem til, at på de mellemstore heltdagsjordbrug (1-2 helårsarbejdere), som omfatter en faldende andel af samtlige jordbrug, er den løbende husstandsindkomst afhængig af indkomsten fra bedriften. Det skyldes, at den store arbejdsindsats der finder sted på de mellemstore landbrug, ikke giver mulighed for lønarbejde i samme omfang det er muligt på deltidsbedrifter. Dette forhold beskrives senere i rapporten. Det gennemsnitlige driftsresultat før ejeraflønning i perioden 2013-2017 udgjorde ca. 44% af den gennemsnitlige husstandsindkomst i samme periode for denne gruppe af bedrifter. Husstandsindkomsten for de mellemstore bedrifter er mere følsom over for udsving i priserne på landbrugets produkter og produktionsforholdene. Ifølge Landbrugets Økonomi 2018 er det forventningen, at husstandsindkomsten bliver ca. 2/3 af gennemsnittet for de fem foregående år (ca. 192.000 kr. lavere). Dette fald tilskrives ugunstige pris- og produktionsforhold i 2018 (Schou, J. S. (red.) (2019). Landbrugets Økonomi 2018. Institut for Fødevarer- og Resourcekonomi, Københavns Universitet. Landbrugets Økonomi, Bind. 2018).

Ses der derimod på de store bedrifter (mindst 2 helårsansatte) er der, ifølge Landbrugets Økonomi 2018, flere og større udsving i indtjeningen fra jordbruget som igen kan ses på den løbende husstandsindkomst. De særlige forhold i 2018 har medført et markant fald i husstandsindkomsten for denne størrelsesgruppe fra 903.000 kr. i gennemsnit for 2013-2017 til 255.000 kr. pr. bedrift i 2018. Det ses også, at mens der er betragtelige udsving i driftsresultatet før brugeraflønning fra år til år, er lønindtægten, dvs. indtjening uden for bedriften, stabil på omtrent 175.000 kr. Et simpelt gennemsnit for den (forventede) løbende indkomst i perioden fra 2013 til 2019, ligger på 799.000 kr. for de store brug med mere end to helårsansatte, mens det er på hhv. 540.000 og 504.000 kr. for de mellemstore brug og deltidsbrugene. Mens de store brug har en væsentligt mere varierende indkomst, ligger deres gennemsnitlige indkomst over tid også noget over niveauet for de andre størrelsesgrupper.

Mellem de forskellige driftsgrene er der også udsving at spore. En indikator herfor er ejeraflønningen³. Malkekvæg (økologisk og konventionelt) samt pelsdyr produktion har den højeste ejer-

³ Ejeraflønning er et beregnet tal. Niveauet siger altså ikke i sig selv noget om indtjeningen i landbruget men kun at ejer mv. arbejder for noget der svarer til 400-500.000 i det omfang der tjenes en overenskomstmæssig løn. Dermed er der ikke tale om en reel indkomst, men en indikation på en rimelig indkomst.

aflønning med mellem 515.000 kr. og 520.000 kr. efterfulgt af fjerkræ (503.000 kr.) og svineproduktion (økologisk og konventionel) med omkring 470.000 kr. De laveste ejeraflønninger er for økologisk planteproduktion med 382.000 kr.

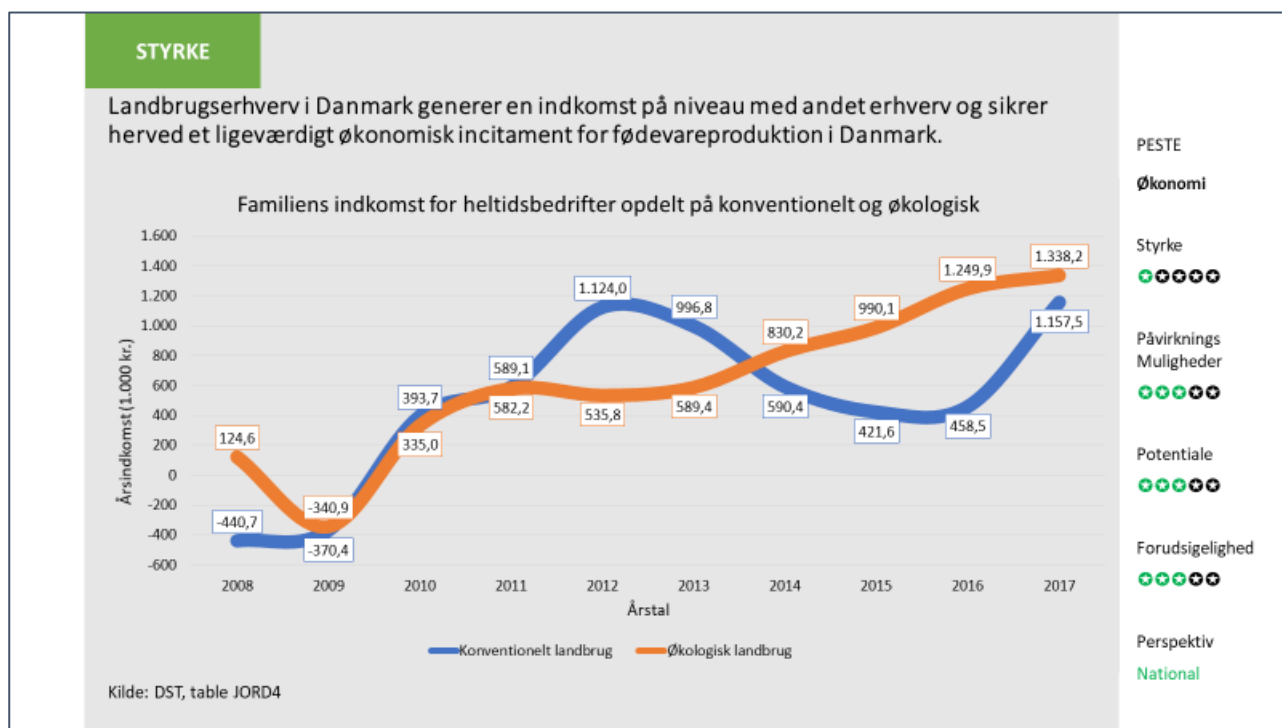
Laves splittet i stedet for på økologisk og konventionelt landbrug, har der været en årsindkomst stigning for økologiske heltidslandbrug i de senere år. I gennemsnit endte den på 1,3 mio. kr. i 2017. For konventionelt landbrug var den 1,1 mio. kr. En stigning efter nogle år med faldende årsindkomst. Hovedparten af indkomsten - økologisk som konventionelt - stammer fra jordbruget og suppleres i mindre omfang med indtægter ude fra gennem andre familiemedlemmer.

Standardfortjenesten – igen en beregnet størrelse - for hhv. produktionsledelse og lønmodtagere indikerer, at indkomsten for landbrug og skovbrug ligger på niveau for produktionsledelse og i den lave ende for lønmodtagere når der sammenlignes med andre erhverv. Det er dog her vigtigt at være opmærksom, at der er tale om en beregnet årsindkomst som umiddelbart kun relaterer til sig til løn og udelader dermed blandt andet erhvervsindkomst (særligt virksomhedsoverskud). Derfor er landbruget formodentlig på et lavere niveau end hvad der vil fremgå med anden statistik. Den er medtaget her for at have en form for benchmarking til andre erhverv i Danmark.

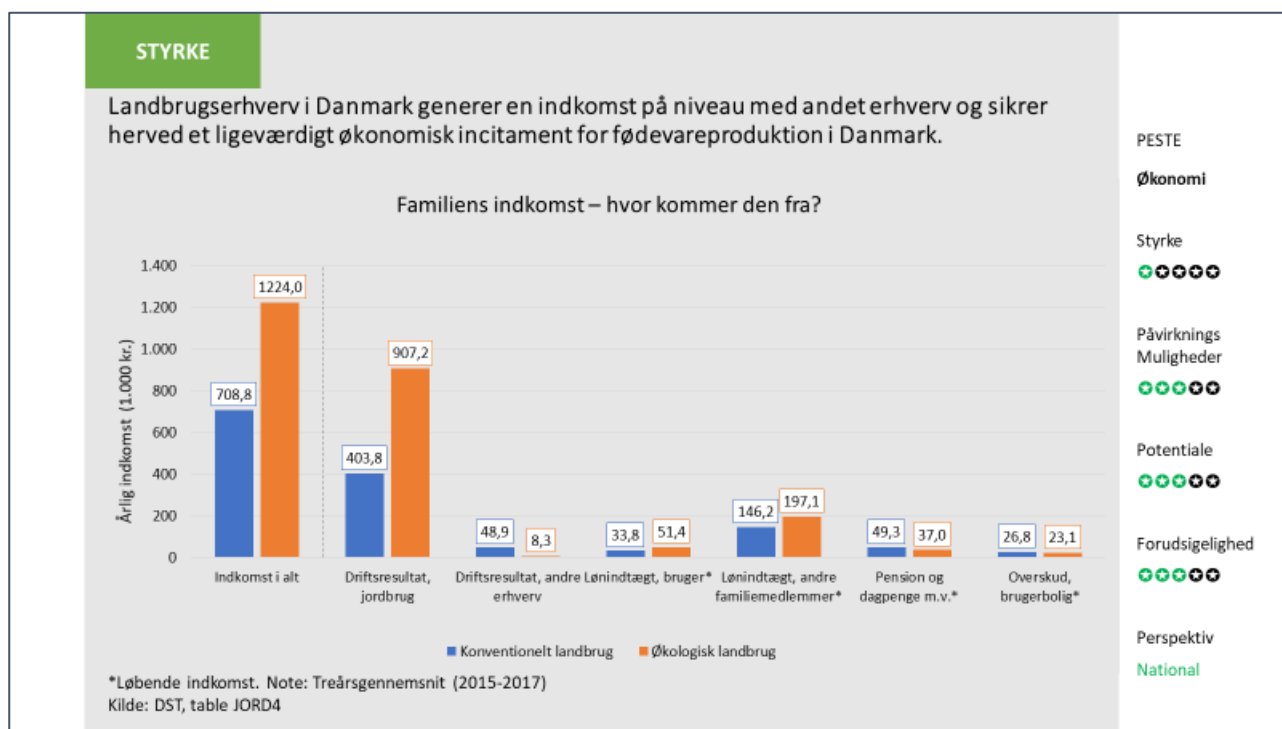
Opsummerende kan det konkludere, at der i Danmark er store udsving i familiernes indkomster. Det være sig både mellem driftsgrenene og typer af landbrug (økologisk, konventionelt) og mellem bedriftsstørrelser. Nogle landmænd i Danmark er gode til at tjene penge, mens andre er det i nogen eller mindre grad. Der kan således ikke drages en entydig konklusion og der er da også tale om en forholdsvis svag styrkeposition.

I relation til CAP'en så understøttes en bæredygtig indkomst i landbrugserhvervet både gennem søjle 1 og søjle 2. Under søjle 2 gives der eksempelvis investeringstilskud til nye og moderniserede staldanlæg. Investeringer som er med til at holde investeringsomfanget oppe og understøtte indkomsten i landbruget (bundlinjeeffekt).

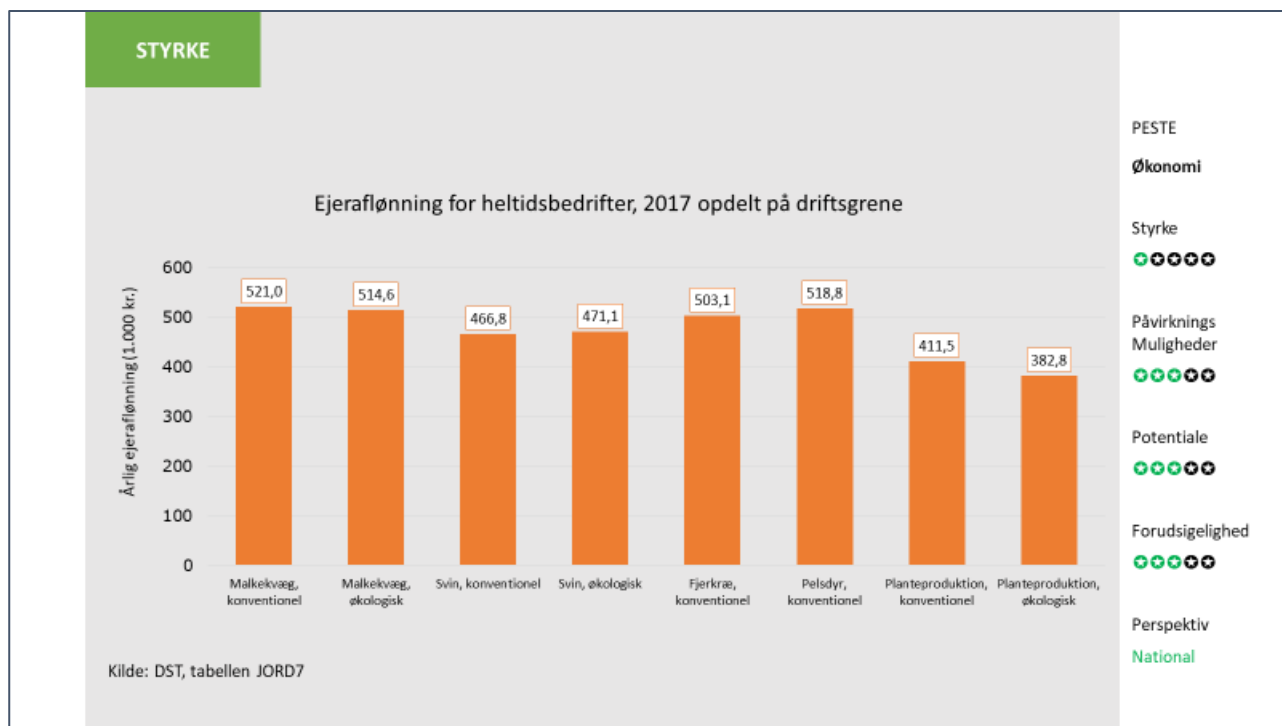
Figur 14 Familiens indkomst for heltidsbedrifter opdelt på konventionelt og økologisk

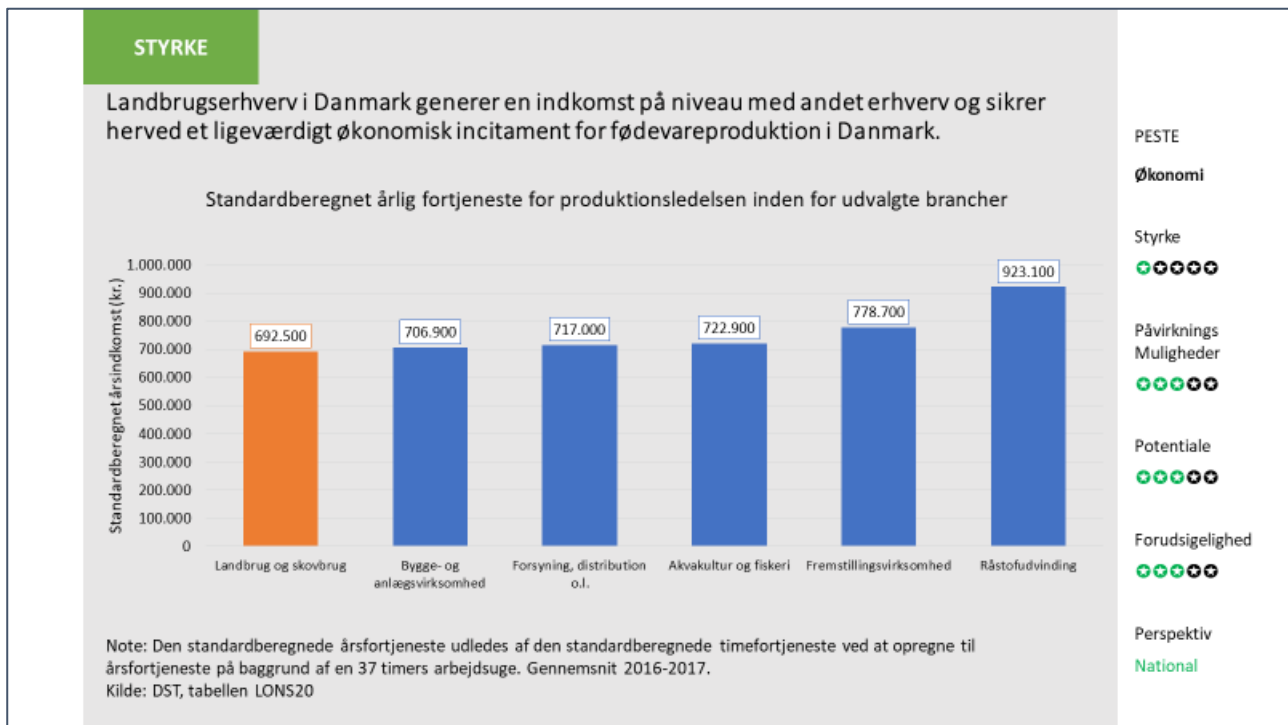
Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 15 Familiens indkomst - hvor stammer den fra?

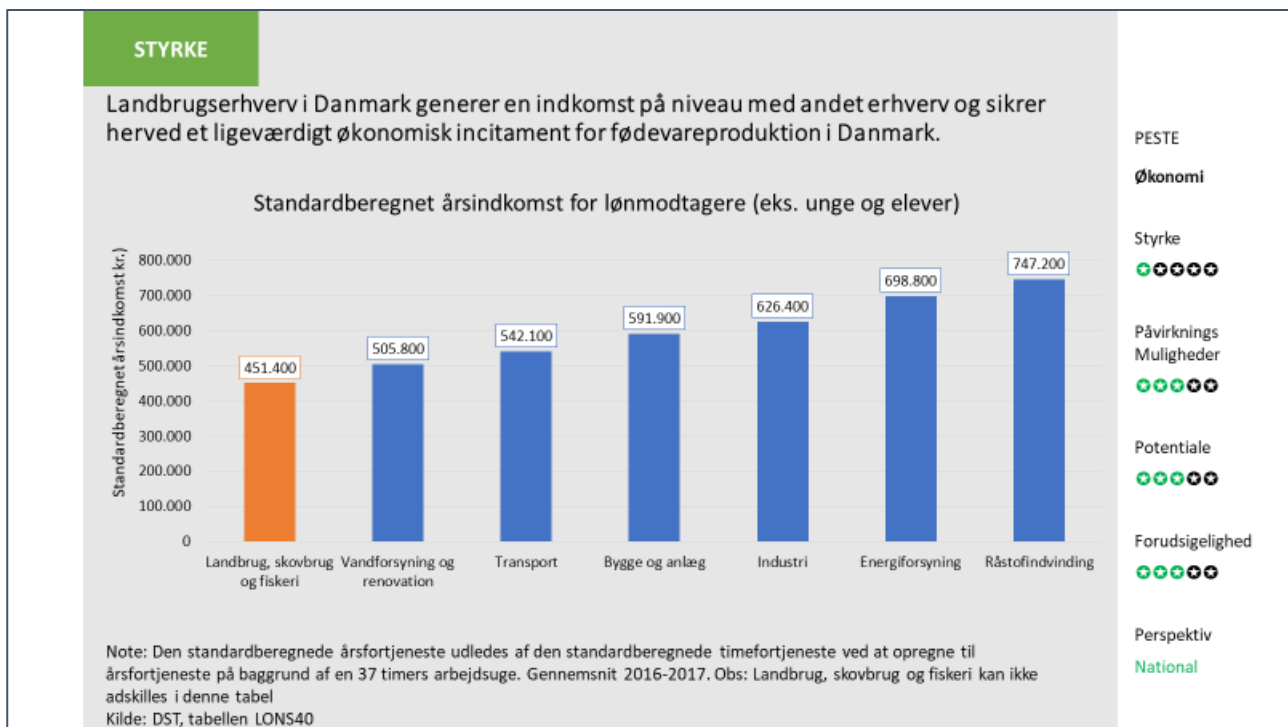
Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 16 Ejeraflønning for heltidsbedrifter, opdelt på driftsgrene, 2017

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 17 Standardberegnet årlig fortjeneste for produktionsledelsen - udvalgte brancher

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 18 Standardberegnet årlig fortjeneste for lønmodtagere - udvalgte brancher

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

3.2 Dansk produktion af økologiske fødevarer er en styrke og kan skabe eksportmuligheder

Dansk produktion af økologiske fødevarer er en styrke og kan skabe eksportmuligheder for Danmark, ligesom at den økologiske produktion bidrager til en økonomisk bæredygtig landbrugsindkomst i Danmark. Produktion af økologiske fødevarer understøttes i dansk regi af CAP'en både gennem den almindelige direkte støtte (søjle I) og via omlægningstilskud og ekstra arealtilskud pr. ha til økologer mm. (søjle II). Hertil kommer særlige tilskudsordninger til forarbejdning af økologi/kvalitetsprodukter (søjle II). Den første danske aktionsplan for Økologi blev vedtaget i 1995, og økologi har været en del af EU-systemet siden 1991.

Antallet af økologiske bedrifter i Danmark var indtil 2015 nogenlunde konstant. Siden da er der sket en markant stigning. Udviklingen i det økologiske areal skyldes bl.a. at der er kommet omkring 100 nye økologiske mælkeproducenter svarende til ca. 1/3 af arealtilvæksten. De øvrige 2/3 kommer fra andre bedriftstyper. Omlægningen fra konventionelt landbrug til økologisk landbrug er blandt andet sket ud fra driftsøkonomiske betragtninger og fordi Arla har givet mulighed for nyoptag qua en stigende efterspørgsel efter økologiske fødevarer.

Andelen af det samlede økologiske landbrugsareal steg i 2016 og 2017 til henholdsvis 7,8% og 8,6%. Hvor den danske andel i 2015 lå på niveau med EU28, er andelen i dag højere end EU28 (7% i gennemsnit).

Danskerne er, ifølge Landbrug & Fødevarer, et af de folkefærd i Europa, der bruger flest penge på økologiske varer, og det økologiske forbrug stiger år for år. Danmark er også det land i verden, ifølge Landbrug & Fødevarer, hvor økologien har den største markedsandel i detailhandlen. De danske forbrugere udfordrer i det hele taget landbruget. Ikke alene i forhold til økologi, mens også i forhold til dyrevelfærd og bæredygtighed i bredere forstand⁴. Samlet set udgjorde markedsandelen for økologiske fødevarer i den danske detailhandel 13,3% i 2017, og der forventes en fortsat stigning i salget i årene fremover. I alt blev der i 2017 solgt for 11,3 mia. kr. økologi i de danske supermarkeder og via onlinesalg. Salget af økologiske fødevarer via alternative salgskanaler som gårdbutikker og specialbutikker samt foodservicesektoren udgjorde yderligere 3,1 mia. kr. i 2017. Det samlede økologisalg var således 14,4 mia. kr. (DST og The World of Organic Agriculture, statistics and emerging trends, FIBL & IFOAM organics international).

Udviklingen i de danske husholdningers privatforbrug kan bl.a. tilskrives et øget fokus på miljø og sundhed. Det koblet med den økologiske sektors fokusering på produktudvikling og branding, har tilsammen fremmet danskernes interesse for at købe økologisk. I 2017 købte hver dansker i gennemsnit for 2.500 kr. En undersøgelse fra Landbrug & Fødevarer viser, at sundhed, miljø og dyrevelfærd er blandt de parametre som danskerne lægger vægt på, når de køber økologisk.

Det er især mælkeprodukter, æg, havregryn, mel, yoghurt samt frugt og grøntsager som gulerødder, tomater, bananer og citrusfrugter, der efterspørges. Derudover er, ifølge Landbrug & Fødevarer, hver tredje liter mælk danskerne køber økologisk, mens hver anden liter mælk, som skolebørn drikker under skolemælksordningen, er Ø mærket. Det betyder også, at den økologiske mælkeproduktion gennem flere år har udgjort omkring 10-11% af den totale produktion af mælk. Den økologiske markedsandel for æg, målt på værdi var 32,6% i 2017, hvilket medfører, at hvert 3. æg forbrugeren lægger i indkøbskurven er økologisk (Landbrug & Fødevarer).

⁴ Dette uddybes under målsætning I og de danske landbrugs omstillingsevne

Meget af den danske økologiske produktion afsættes på hjemmemarkedet og har i udgangspunktet også været orienteret mod dette, hvilket er meget naturligt når der er tale om et forholdsvis nyt marked. De danske forbrugeres interesse for et bredt økologisk sortiment betyder imidlertid også, at Danmark importerer flere økologiske produkter, end der eksporteres. Importen i 2016 udgjorde i alt 3,8 mia. kr. Der er flere årsager til den store import af fx økologisk frugt og grønt såsom årstidsbestemte sæsonudsving og manglende udbud af danske produkter. Ifølge Landbrug & Fødevarer spiller såvel kvalitet som pris en stor rolle når supermarkeds kæderne skal vælge mellem dansk eller udenlandsk frugt og grønt. Af importstatistikken fremgår det, at Holland og Italien er de største eksportører til Danmark af økologisk frugt og grønt. Et eksempel er æbler, her er mere end halvdelen af de økologiske æbler, som sælges fra supermarkederne, udenlandske (Landbrug & Fødevarer).

Den danske eksport af økologiske varer er den steget med 21%, fra 2.447 mio. kr. i 2016 til 2.951 mio. kr. i 2017 i løbende priser. Den nærmer sig med andre ord 3 mia. kr. Eksporten af mejeriprodukter og æg er alene steget med 331 mio. kr. og udgør nu 42% af den samlede eksport af økologiske varer. Stigningen i eksport af mejeriprodukter udgøres overvejende af mælk og smør, hvor navnlig Tyskland aftager en stor del. De vigtigste eksportlande for økologiske varer er Tyskland (42%), Sverige (16%), Kina (10%) og Frankrig (7%) (DST og Landbrug & Fødevarer, Fakta om Fødevareklyngen Bæredygtig Udvikling, 2018).

Det er positivt, at den danske eksport er stigende, men anskues det i et komparativt perspektiv med de øvrige EU lande, taber Danmark produktionsandele. Også selvom, at den danske produktion faktisk stiger for alle kategorier undtagen 'drinking milk' (fald på 15%). For svinekød er den danske produktion steget med 23%, 'Raw milk' med 13%, syret mælk (yoghurt mm) 7%, smør 169% og æg med 81% (Eurostat, Organic production of animal products (from 2012 onwards) [org_aprod]).

Produktionsstigningerne er imidlertid ikke nok til at fastholde eller øge de danske produktionsandele. Eurostat data fra 2012 til 2017 viser, at nye lande træder ind på markedet for økologiske produkter. Frankrig og Holland har eksempelvis udviklet deres produktion af økologisk svinekød fra at producere mindre end Danmark i 2012 til i 2017 at producere mere økologisk svinekød os. Den økologiske svinekødsproduktion er samlet i EU vokset med 60% fra 2012 til 2017. I den periode er den danske andel faldet fra 33% til 26%.

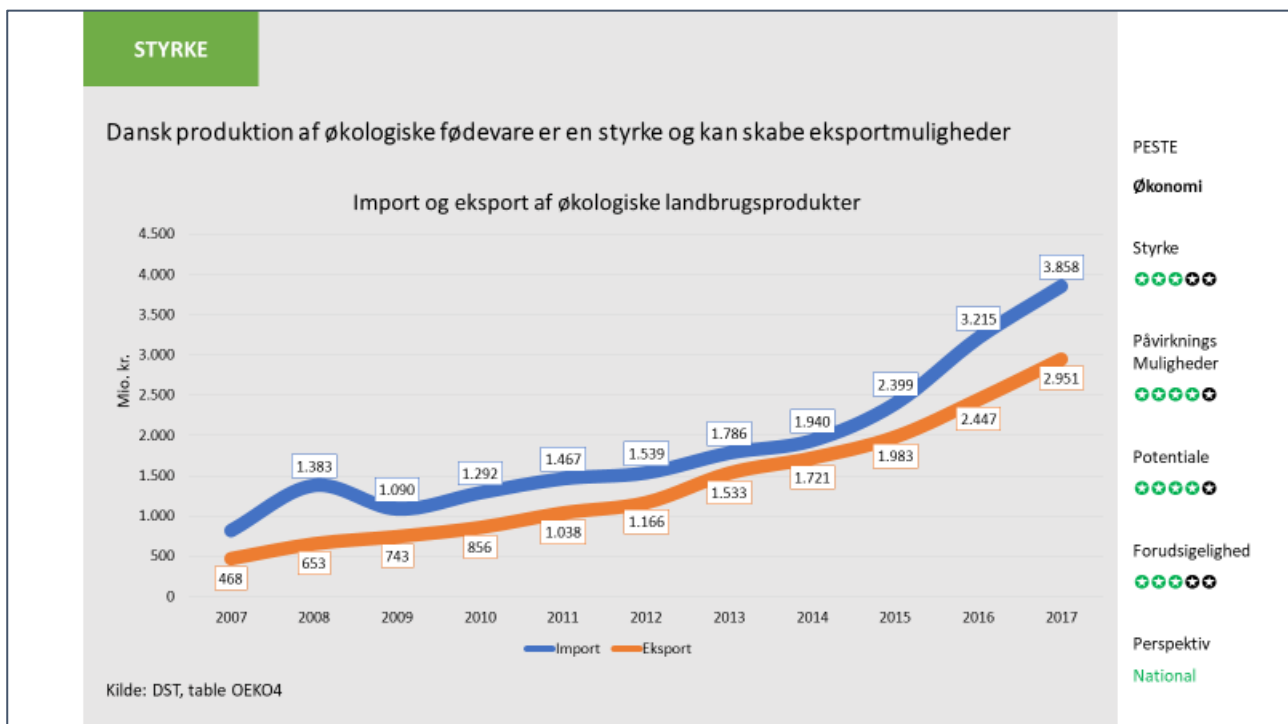
Samme tendens ses for fx mælk (drinking milk). Her er produktionen i EU steget med 66% fra 2012 til 2017, mens den danske andel er faldet fra 19% til 9,7%. For æg er produktionen i EU steget kraftigt med 360% og den danske andel er faldet fra 15% til 6%. For yoghurt mm (acidified milk (yoghurts and other)) er produktionsvolumen i EU steget med 151%. Den danske andel var i 2012 25% og er faldet til 11% i 2017.

Det eneste område hvor tendensen er omvendt altså, at den danske produktionsandel er steget, er for økologisk smør. Her er produktionen i EU i perioden 2012 – 2017 steget med 60% og den danske produktionsandel er steget fra 10% til 17,5% (Eurostat, Organic production of animal products (from 2012 onwards) [org_aprod]).

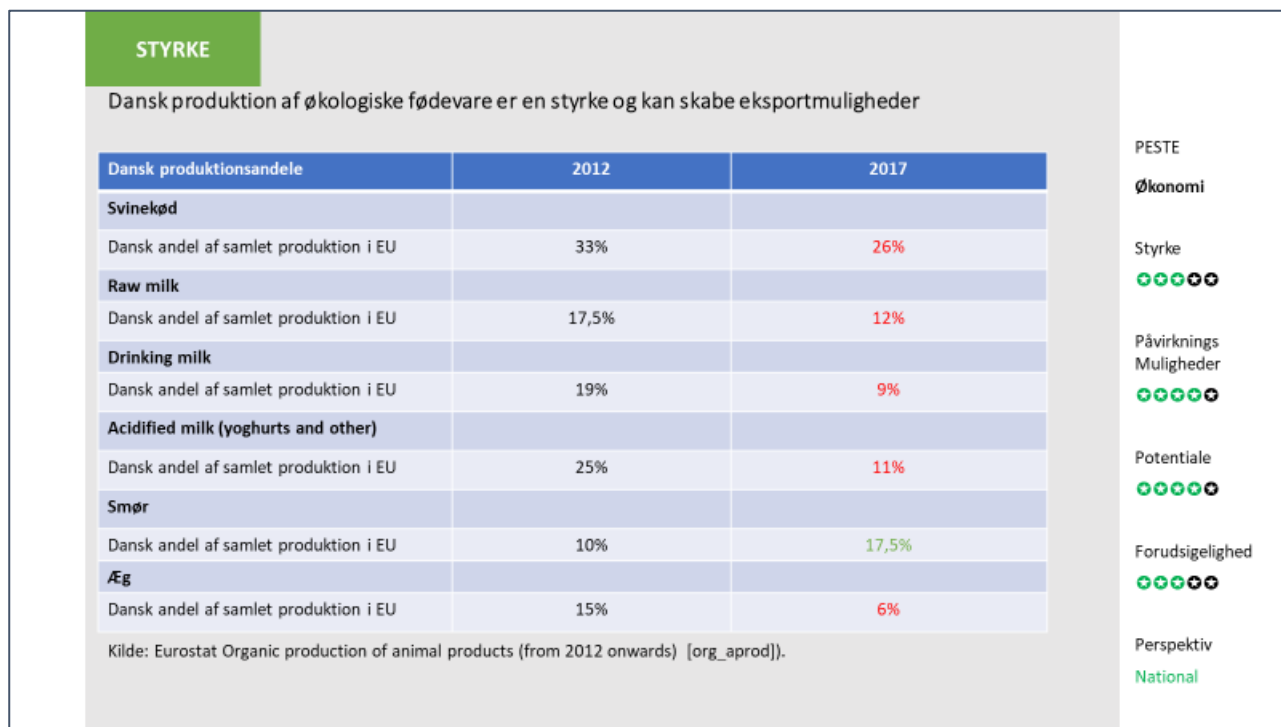
Hvis det antages, at produktionsandelen er en acceptabel indikator for markedsandele, kan der være indikationer på, at Danmark mister markedsandele inden for økologisk svinekød, mælk (drinking milk), yoghurt og æg, mens vi vinder markedsandele inden for økologisk smør.

Samlet set er økologisk produktion en styrke for Danmark – også selvom at vi taber produktionsandele. Det kan evt. forklares ved, at markedet for økologi stadig er forholdsvis nyt og dermed stadig i en modningsfase hvor nye spillere kommer til og hvor efterspørgslen fortsat er stigende. Det er positivt set med danske briller, at eksporten af økologiske varer er stigende. Det gavner både Danmarks samlede eksport og er med til at understøtte en økonomisk bæredygtig landbrugsindkomst for den enkelte landmand. Det er desuden et område som kan påvirkes gennem CAP'en. For at økologisk produktion skal forblive en styrke i Danmark er der derfor behov for at øge og evt. genvinde produktionslandene som det er sket for økologisk smør. Produktion af økologiske fødevarer rummer muligheder for dansk landbrug bl.a. fordi, at efterspørgslen efter økologiske fødevarer forventes fortsat at stige i de kommende år.

Figur 19 Import og eksport af økologiske landbrugsprodukter

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 20 Dansk produktionsandele af samlet EU produktion

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

4. SVAGHEDER

4.1 Den danske andel af eksporten af animalske landbrugsprodukter er samlet set faldende

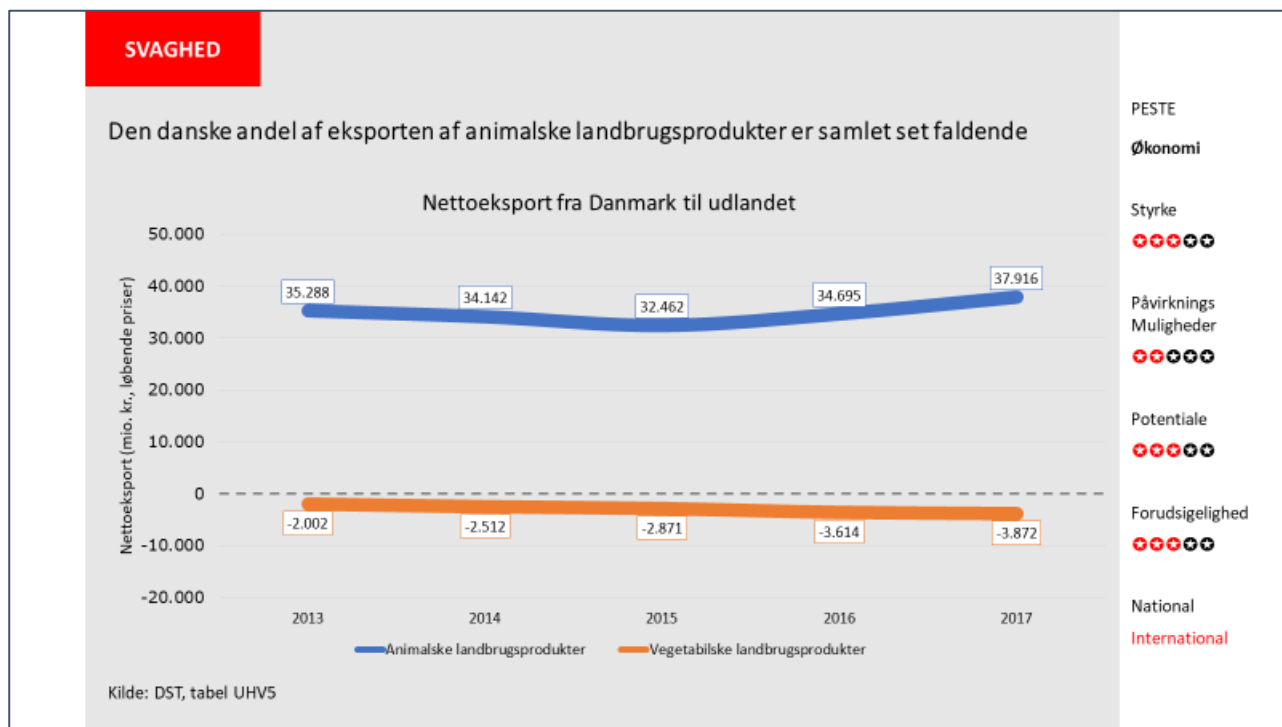
Nettoeksporten opgjort i løbende priser af danske animalske landbrugsprodukter er steget fra 35,3 mia. i 2013 til næsten 38 mia. i 2017. Det er positivt.

Det globale marked for svinekød er øget fra 6,8 mia. US Dollars i 2000 til 19,6 mia. US Dollars i 2017. En stigning på over 280%. I samme periode er Tysklands eksport steget med mere end 900%, og Spaniens med mere end 700%. Tal fra UN Comtrade viser, at Danmarks andel af eksport af svinekød ikke er fulgt med det voksende marked for svinekød – tværtimod så er den faldet fra 30% (2 mia. US Dollars) i 2000 til 14% (2,7 mia. US. Dollars) i 2017. Skulle Danmark have fastholdt en eksportandel på 30% ville det forudsætte en eksport omsætning svarende til 5,9 mia. US Dollars. Det vil svare til mere end en fordobling i forhold til 2017 niveauet, hvilket formodentligt vil være svært at indfri i lyset af at svineproduktionen i Danmark allerede er meget intensivt.

Den danske eksport af mejeriprodukter er nogenlunde stabil fra 2000 og frem. 7% (1,3 mia. US Dollar) i 2000 og 5% (2,8 US Dollars) i 2017. Det globale marked for mejeriprodukter er øget fra 19,7 mia. US Dollars i 2000 til 54 mia. US Dollars i 2017.

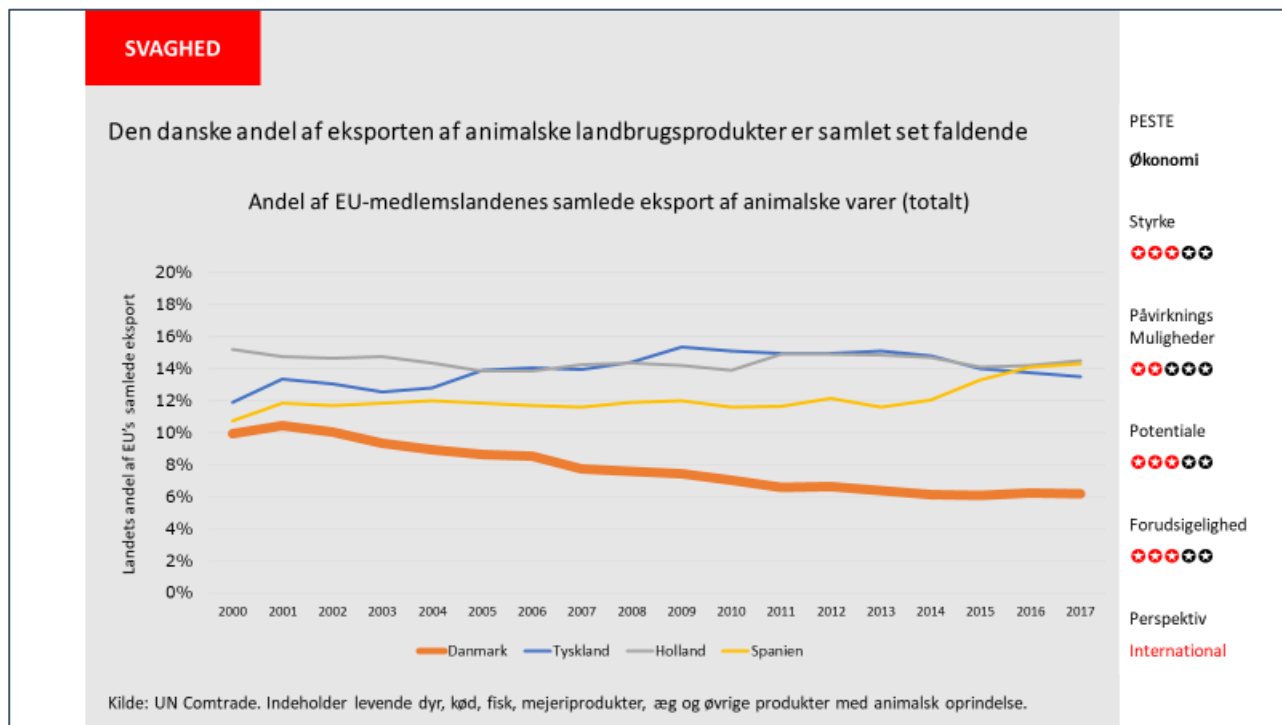
Hvor Danmark altså ikke har formået at få en større andel af et øget globalt svinemarked, har Tyskland og Spanien fået dette. Modsat så taber Tyskland de senere år markedsandele inden for mejeriprodukter hvor Danmark formår at fastholde markedsandele. Samlet set er det en svaghed, at den danske andel af eksporten af animalske landbrugsprodukter er faldene også i relation til målsætning A om at støtte en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed i hele Unionen med henblik på at øge fødevareforsyningssikkerheden.

Figur 21 Nettoeksport fra Danmark til udlandet

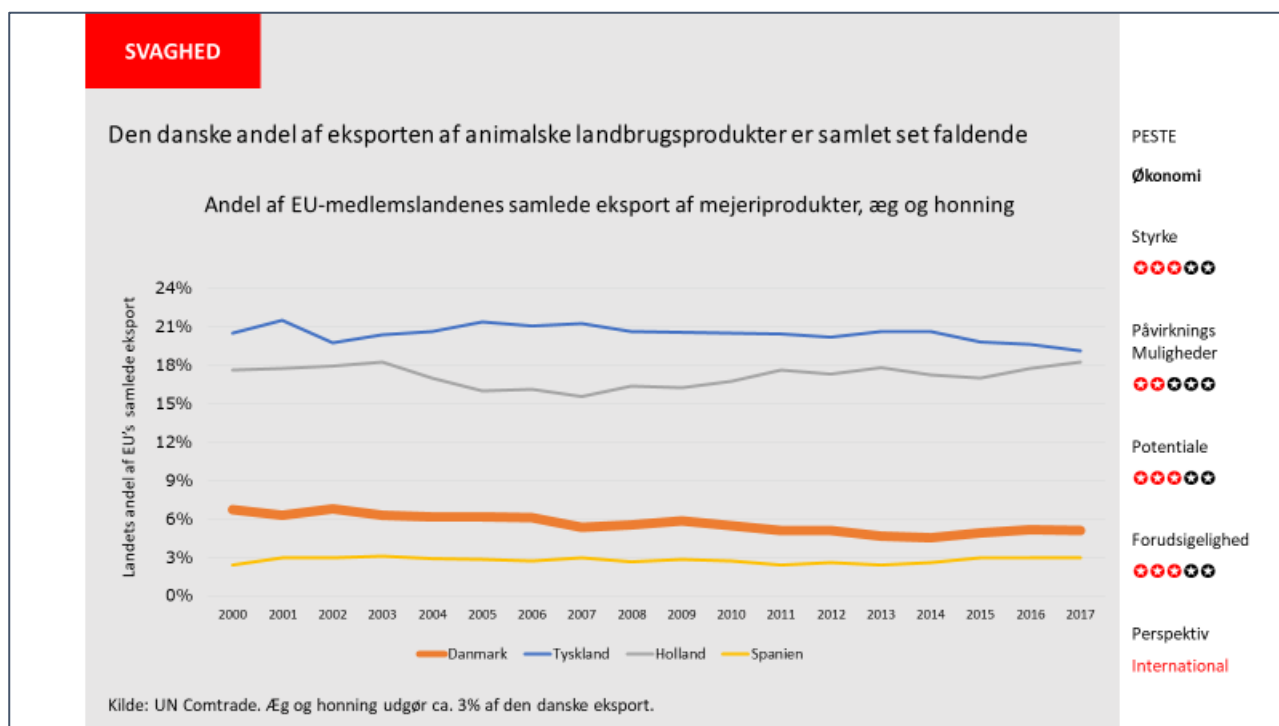
Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 22 Andel af EU-medlemslandenes samlede eksport af animalske varer

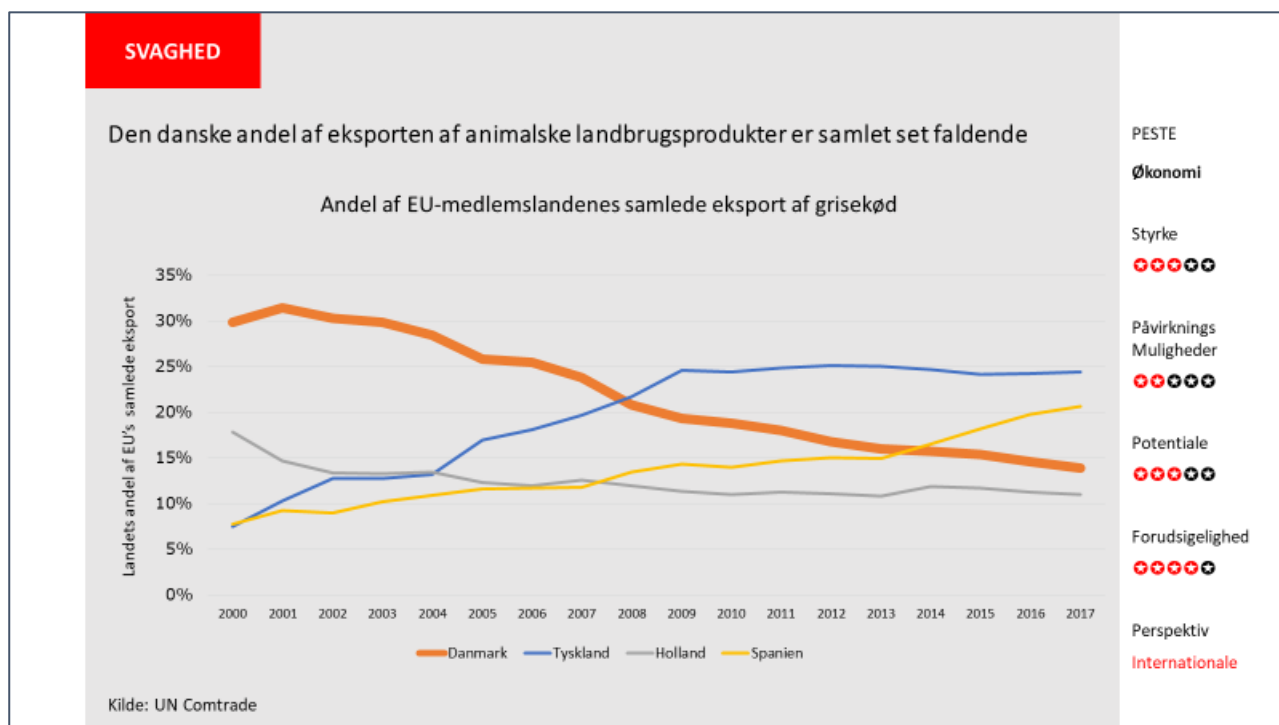
Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 23 Andel af EU-medlemslandenes samlede eksport af mejeriprodukter, æg og honning

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 24 Andel af EU-medlemslandenes samlede eksport af grisekød

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

4.2 Det er en svaghed for dansk landbrugs indkomstniveau og modstanddygtighed, at generationsskiftet går langsomt

Ejerskifteanalysen fra november 2018 udarbejdet af SEGES på baggrund af regnskabstal for 2016 analyserer en række forhold: alderssammensætningen i dansk landbrug, landbrugen økonomiske situation og den geografiske fordeling målt på DLBR-virksomhedernes kundeporteføljer⁵. Analysens overordnede konklusion er, at der findes to grupper af landbrugsvirksomheder. En gruppe, hvor ejerskifterne er relativt velkørende og en gruppe, hvor der på papiret tegner sig en udfordring.

De to grupper karakteriseres ved:

- Gruppe 1: her er der tale om landbrugsvirksomheder med en årlig nettoomsætning på over 2 mio.kr. Her er ca. 8% af ejerlederne over 66 år. Dermed er der en relativt lav andel af virksomhederne, som ikke er ejerskiftet, når ejerlederen når pensionsalderen. Det er analysens konklusion, at tallene indikerer, at de større virksomheder er gode til at gennemføre ejerskiftet.
- Gruppe 2: her er der tale om landbrugsvirksomheder med en årlig nettoomsætning på under 2 mio. kr. Omkring 33% af ejerlederne er passeret de 66 år. Dermed er der umiddelbart en meget høj andel af virksomhederne i dette segment, der ikke har lavet et ejerskifte og som nok med fordel kunne overveje et ejerskifte.

Analysen inddeler ydermere de to grupper i tre segmenter: 1) Small business-segmentet, 2) Produktionsvirksomhedssegmentet og 3) Virksomhedslandbrugssegmentet. De er kort beskrevet i boksen nedenfor.

Small business-segmentet er virksomheder med en årlig nettoomsætning under 2 mio. kr. og består af i alt ca. 26.000 virksomheder. Ca. 8.700 virksomheder har en ejerleder på over 66 år. Det svarer til, at ca. 33% af segmentet har passeret de 66 år og dermed burde være klar til et ejerskifte.

Generelt nærmer aldersgennemsnittet i small business-segmentet sig 60 år, og dette er stigende fra 2013-2016, mens kun ca. 13 % af ejerlederne i segmentet er under 45 år, og denne andel er faldende fra 2013-2016.

Den gennemsnitlige gældsprocent pr. aldersgruppe i segmentet er forholdsvis konstant fra 2013-2016, ligesom en relativt høj andel af virksomhederne i small business-segmentet er "grønne" virksomheder.

Ejerskifteanalysens konklusion for dette segment er, at der umiddelbart er en meget høj andel af disse virksomheder, der burde overveje et ejerskifte. Interviews af ejerlederne i segmentet peger dog generelt på, at de ikke har planer om at ejerskifte, selvom de er over 66 år – og nogle forventer at blive boende på ejendommen altid. De ejerledere, der ønsker at ejerskifte, oplyser, at de i øjeblikket er udfordret på at få solgt den samlede ejendom.

Produktions- og virksomhedslandbrugssegmentet er virksomheder med en årlig nettoomsætning over 2 mio. kr. og består af i alt ca. 8.600 virksomheder, hvoraf ca. 660 virksomheder har en ejerleder over 66 år. Det svarer til, at ca. 8% af segmentet har passeret de 66 år og dermed burde være klar til et ejerskifte.

⁵ Data bag analyserne stammer fra indkomståret 2016, hvor andet årstal ikke er anført. Der er kun medtaget kunder, hvor der er påført alder i Ø90.

Generelt så nærmer aldersgennemsnittet i dette segment sig 52½ år og er stigende fra 2013-2016, mens kun ca. 22% af ejerlederne i segmentet er under 45 år, og denne andel er faldende fra 2013-2016.

Den gennemsnitlige overskudsgrad for segmentet er denne stigende for aldersgruppen 15-45 år og 76-99 år, men faldende for aldersgruppen 46-55 år, 56-65 år, 66-70 år og 71-75 år. Samtidig er den gennemsnitlige gældsprocent pr. aldersgruppe i segmentet konstant til svagt stigende fra 2013-2016. Derudover er der en høj andel af "røde" virksomheder i aldersgruppen under 65 år.

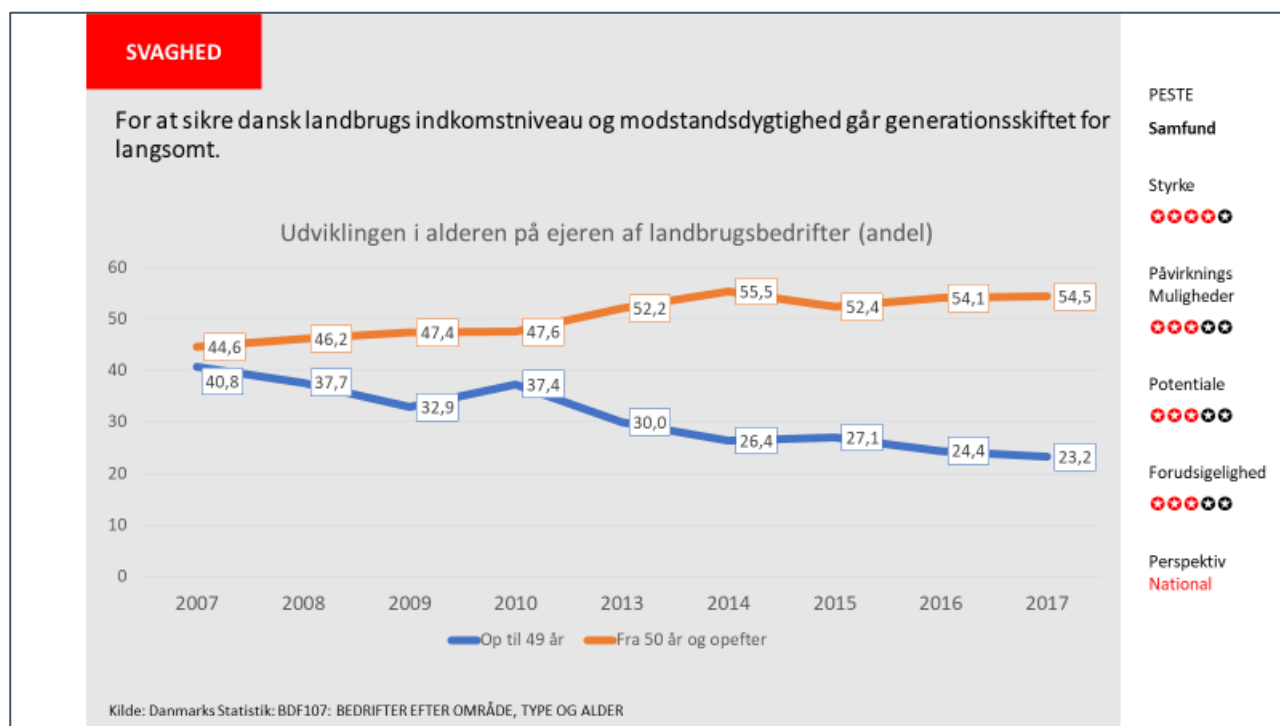
I SEGES' analyse anskues ejerskifteproblematikken også i forhold til segmenternes andel af landbrugets samlede omsætning. Virksomhedslandbrugssegmentet er det segment, som står for den største omsætning og dermed et vigtigt segment for at sikre en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed ift. fødevarer sikkerhed. Ejerskifteanalysen vurderer da også, at udfordringen omkring ejerskifte for netop dette segment er ekstremt vigtigt i relation til landbrugets samlede omsætning, men også for den enkelte ejerleder. Segmentet vurderes at udgøre 12% af det samlede antal virksomheder i dansk landbrug hvilket er omkring 1174 heltidsbedrifter (se figur nedenfor).

Det er et faktum, at gennemsnitsalderen på heltidsbrug siden finanskrisen steg fra under 49 år til nu over 53 år. En af årsager til den stigende gennemsnitsalder er, at strukturudviklingen bremsede lidt op i årene efter finanskrisen, hvorved ældre landmænd, der var klar til generationskifte i højere grad end tidligere forblev i erhvervet (SEGES, Strukturudvikling 2016-2026, 2018). Herudover anfører SEGES i deres ejerskifteanalyse, at det store kapitalkrav er en udfordring for de unge, men også at interessen for landbruget og tilgangen af unge generelt til landbrugserhvervet er faldende. Gældsprocenten er helt naturligt højere blandt de yngre landmænd end blandt ældre landmænd. Det kan for alvor blive en udfordring hvis de yngre landmænd ikke er i stand til at levere høj effektivitet både produktions- og økonomimæssigt. Yngre landmænd er typisk bedre til at drive produktiviteten fremad og investere i moderne teknologi mm. som kan give højere indkomst og modstandsdygtighed på lidt længere sigt. Det fordrer selvfølgelig at der er økonomisk råderum til at investere.

Senest er Landbrug & Fødevarer og Danmarks Naturfredningsforening gået sammen om et udspil til Folketingets partier, som både kan sikre markante klimareduktioner på omkring 10% af landbrugets udledning af klimagasser, hjælpe landbrugserhvervet fx og etablere flere og sammenhængende naturområder igennem omlægning eller udtagning af et areal på to gange Falsters størrelse. Et tiltag som eventuelt også vil kunne understøtte et generationskifte.

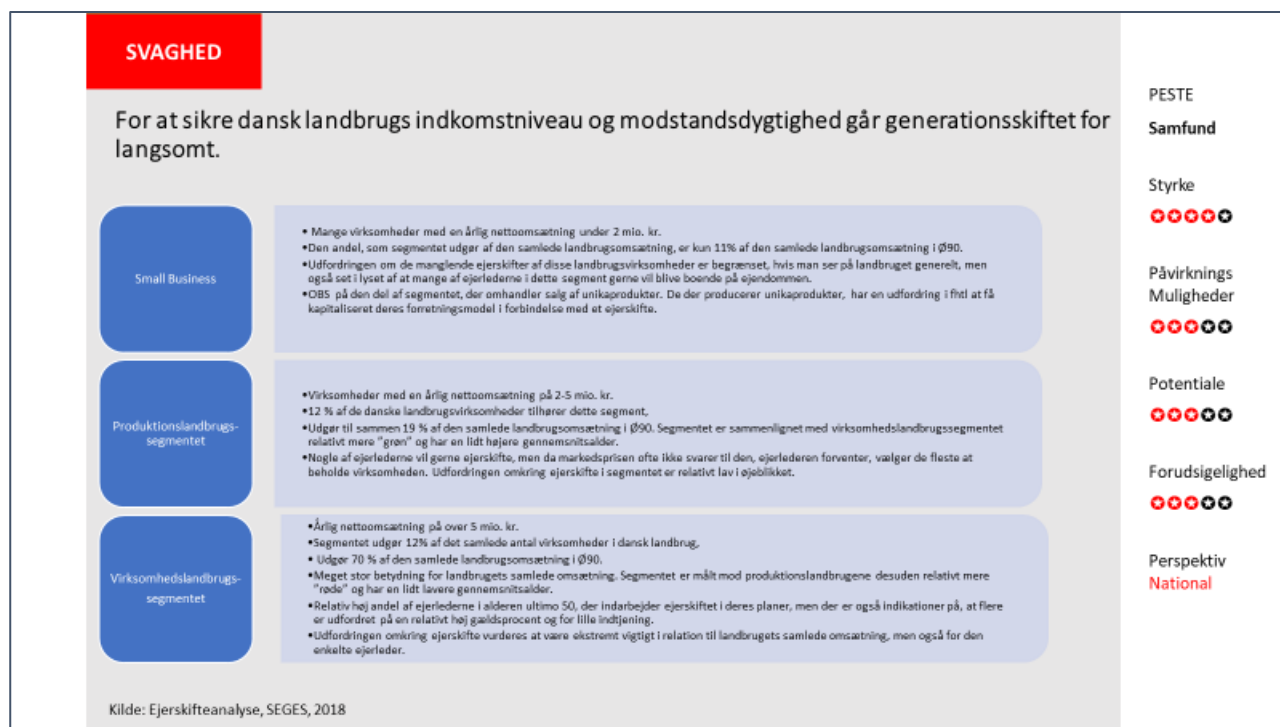
Nogle af de nævnte barrierer plus de høje finansielle krav, der stilles til yngre landmænd, er med til at gøre det svært at komme ind på markedet. Behovet for ejerskifte vurderes at være stort i Danmark både for at sikre, at næste generation af dygtige landmænd med deres nyeste viden og gå-på-mod kommer til og for at sikre at en bæredygtig indkomst og fødevarer sikkerhed som målsætning A omhandler. Problemstillingen omkring generationsskiftet er yderligere belyst under målsætning G.

Figur 25 Udvikling i alderen på ejeren af landbrugsbedrifter

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Tabel 8 Segmenter

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

4.3 Dansk landbrugserhverv er afhængige af den støtte, som kommer fra bl.a. EU.

Særligt for mælke- og kvægproducenter samt for mindre bedrifter er støtten afgørende for økonomien i landbruget.

I perioden 2012-2016 har dansk landbrug samlet modtaget 36,6 mia. kr. i tilskud – langt størstedelen fra EU. Tilskuddet er faldet med 8,2% gennem perioden og udgjorde 7,0 mia. kr. i 2016 mod 13 mia. i 2006(DST).

I 2017 udgjorde de generelle subsidier 8% af det danske landbrugs bruttoproduktion, mod 12% på tværs af EU (DST).

Ifølge DST gik 75% af støtten i 2016 til omtrent 10.000 heltidsbedrifter, mens 25% gik til de ca. 20.000 deltidsbedrifter. Fordelt på bedrifter modtog heltidsbedrifterne i gennemsnit 2,3 mio. kr. samlet over de fem år, hvilket svarer til det gennemsnitlige samlede driftsresultat på 2,3 mio. kr. Det er dog væsentligt at understrege, at et eventuelt fravær af støtten ikke nødvendigvis vil medføre et tilsvarende lavere driftsresultat, da landbruget i så fald vil forventes at tilpasse produktionen til de givne omstændigheder og bl.a. kræve højere priser for deres produkter hvis muligt, altså en overvæltning af priserne på forbrugerne. Desuden vil en mindre støtte formodentligt også betyde et fald i jordpriserne. Om en sådan prisovervæltning kan lade sig gøre for danske landmænd er uvist. De danske forbrugere skal kunne og ville betale den ekstra pris, som udgøres af den overvæltede EU støtte til hjemmemarkedsproduktionen.

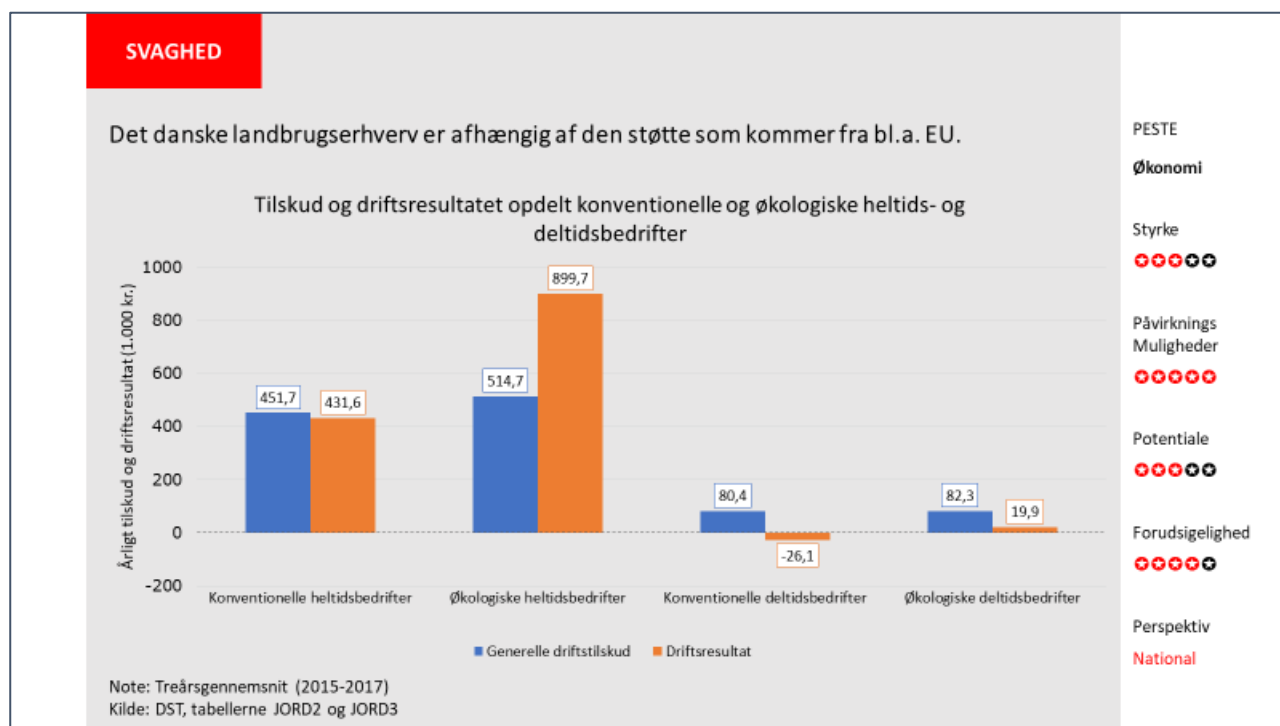
Betalingsrettighederne har en differentieret værdi, der især kommer mælke/ kvægsektoren til gode. Der er også tildelt betalingsrettigheder med en høj værdi til sukkerroeproducenter, kartoffelstivelsesproducenter og fåreproducenter. Ved den første tildeling af betalingsrettigheder i 2005, blev der tildelt betalingsrettigheder med en højere værdi til kvæg- og mælkeproducenter end til landmænd inden for de fleste andre sektorer, bl.a. fordi rettighederne indeholder et tillæg for dyrepræmier⁶. Det kan argumenteres, at det bl.a. har forsinket markedstilpasningen i denne sektor og har gjort mælke- og kvægsektoren mere afhængig af EU støtte. Det er dog svært at måle, da betalingsrettigheder er frit omsættelige⁷. Eksempelvis kan en mælkeproducent, der ejer betalingsrettigheder med en høj værdi sælge eller bortforpagte jorden og alligevel beholde sin betalingsrettigheder, som han så kan sælge til anden side til en markedspris fx til en svineproducent, der så får betalingsrettigheder med en højere værdi til sin svineproduktion, end den gennemsnitlige svineproducent får. Dermed får han en fordel.

Samlet så kan det konkluderes at dansk landbrug som erhverv er afhængig af den støtte der kommer fra EU, men ikke i samme grad som andre EU lande er.

⁶ Landbrugsstyrelsen har via et data udtræk estimeret betalingsrettighedernes gennemsnitsværdi for kvægproducenter (1.896 DKK) og mælkeproducenter (2.024 DKK) for ansøgningsåret 2017. Til sammenligning var den totale gennemsnitsværdi for alle betalingsrettigheder i ansøgningsåret 2017 1.571 DKK.

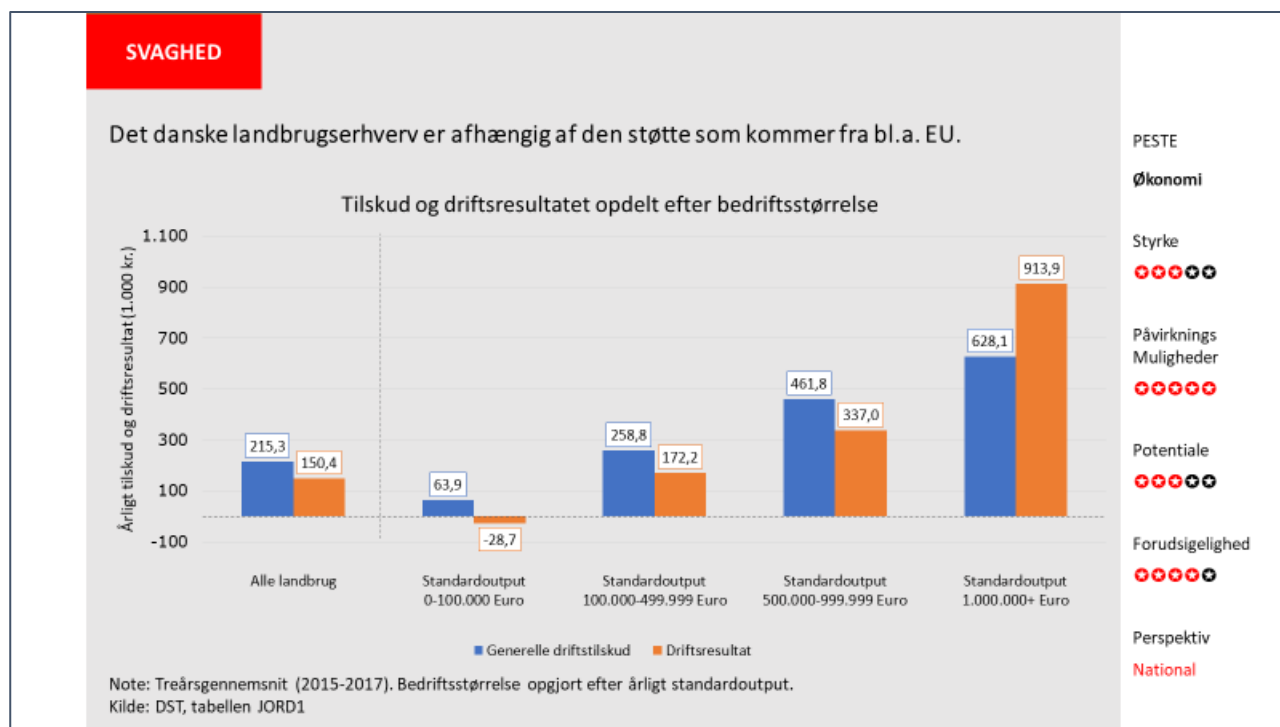
⁷ Betalingsrettigheder er givet i 2005 ifm reformen af CAP'en ud fra de arealer (og dyr) som de enkelte landmænd havde på det tidspunkt. Typisk giver en ha en betalingsrettighed, men med mulighed for tilskud – heri den differentieret værdi. Betalingsrettigheder er dog ikke knyttet til jorden efterfølgende, men til brugeren af jorden så betalingsrettigheder med høj værdi kan være handlet til landmænd, der ikke havde mælke- og kvægproduktion i 2005, da betalingsrettighederne blev indført.

Figur 26 Tilskud og driftsresultat, konventionelle og økologiske heltids- og deltidsbedrifter

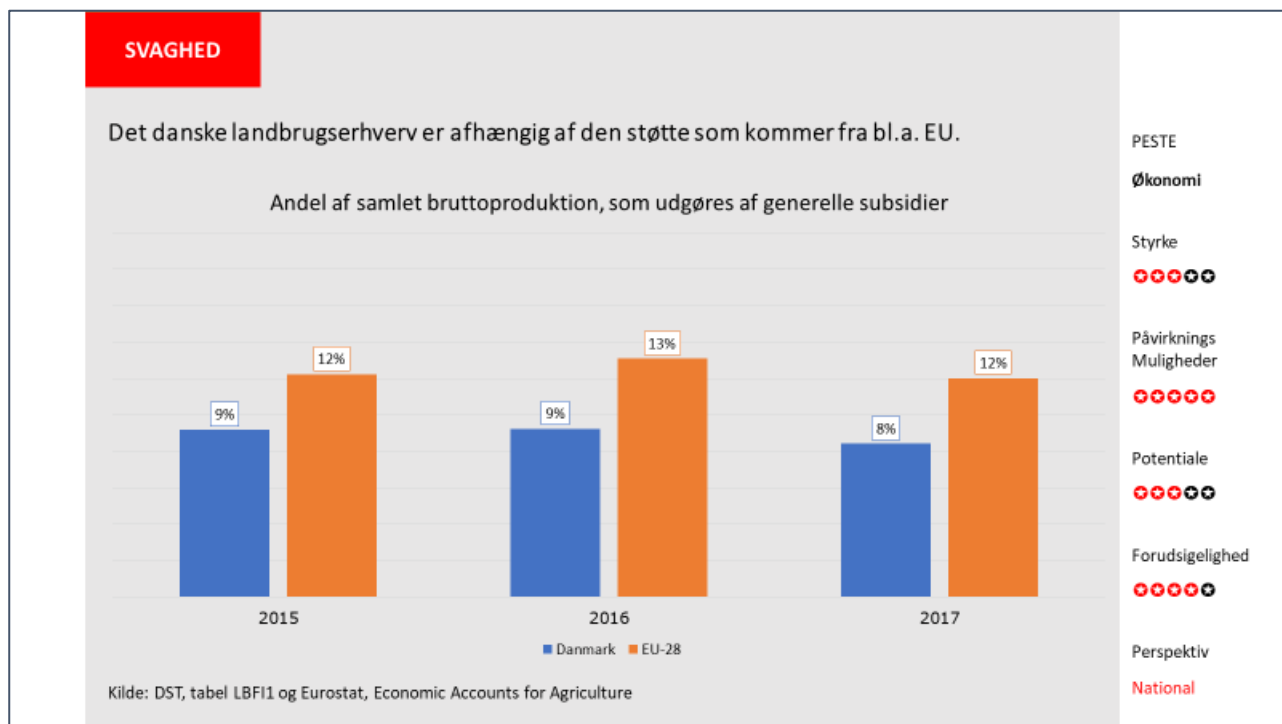
Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 27 Tilskud og driftsresultatet opdelt efter bedriftsstørrelse

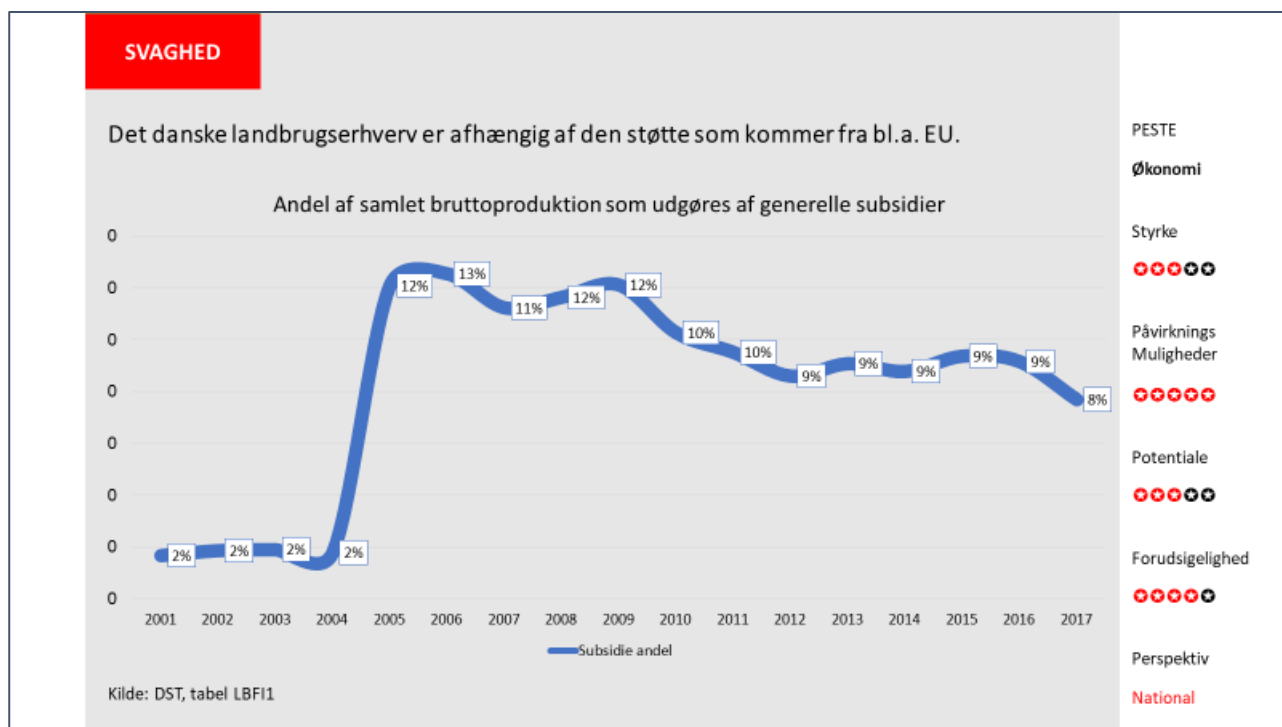
Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 28 andel af samlet bruttoproduktion som udgøres af generelle subsidier

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 29 Andel af samlet bruttoproduktion som udgøres af subsidier

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

4.4 Investeringerne i dansk landbrug er faldende.

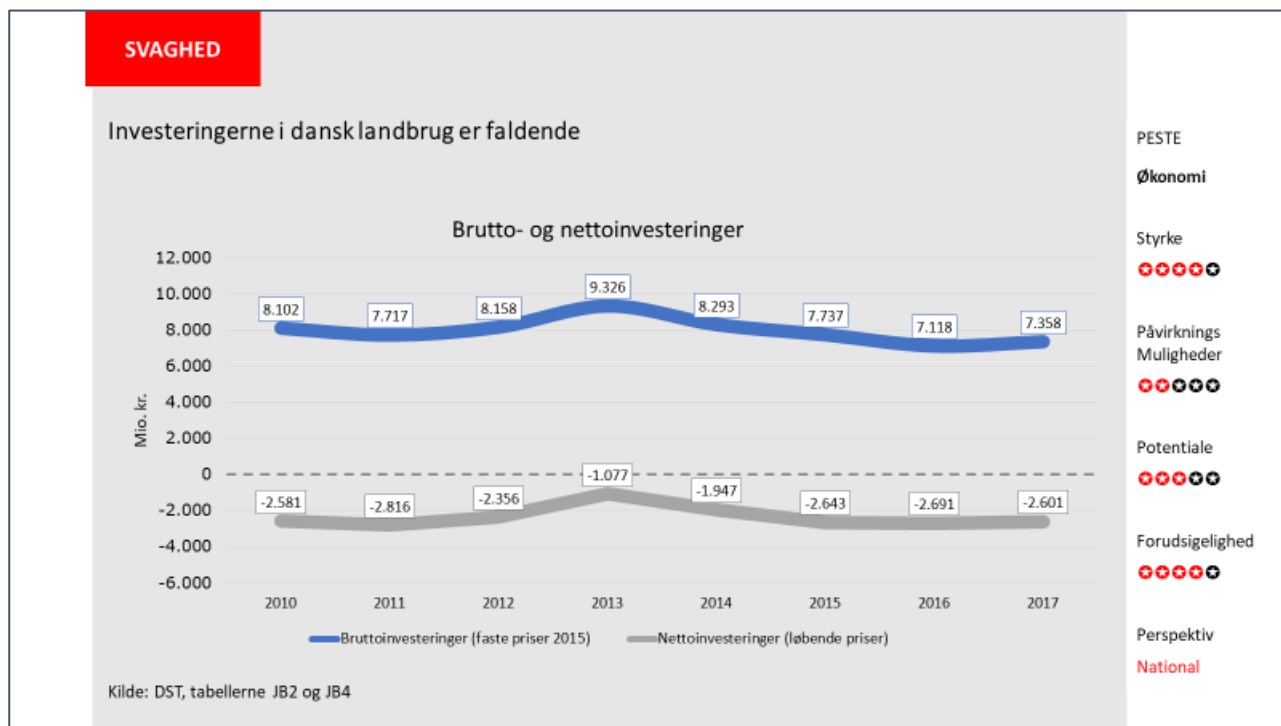
Bruttoinvesteringerne i dansk landbrug faldt med i alt 21% fra 2013 til 2017. Efter flere år med en stødt faldende tendens, var der en mindre stigning på 3% fra 2016 til 2017. Det ændrer ikke på det faktum, at bruttoinvesteringerne er faldet og som beskrevet ovenfor, forventer SEGES i det seneste Landmandbarometer fra december 2018 en reduktion i investeringerne i 2019. Reduktionen tilskrives bl.a. sommerens tørke, der har påvirket bedrifternes likviditet i negativ retning.

Nettoinvesteringerne er negative, da afskrivningerne er større end bruttoinvesteringerne. De ligger i en størrelsesorden på omkring 2,5 mia. kr. årligt. Nettoinvesteringerne er negative for både driftsbygninger og for maskiner og inventar, og har været det siden 2009. Det tyder på, at landbrugets produktionsapparat ikke bliver opretholdt i tilstrækkelig grad, hvilket er en svaghed. Investeringerne i plantager og grundforbedringer er dog positive og har været det over en år-række.

Omstillingen og investeringer i nyere og mere miljørigtige maskiner og stalde støttes gennem CAP'en via landdistriktsprogrammet med miljøteknologiordningen og ordningen for farestalde, som begge er populære ordninger blandt landbrugere inden for svine-sektoren.

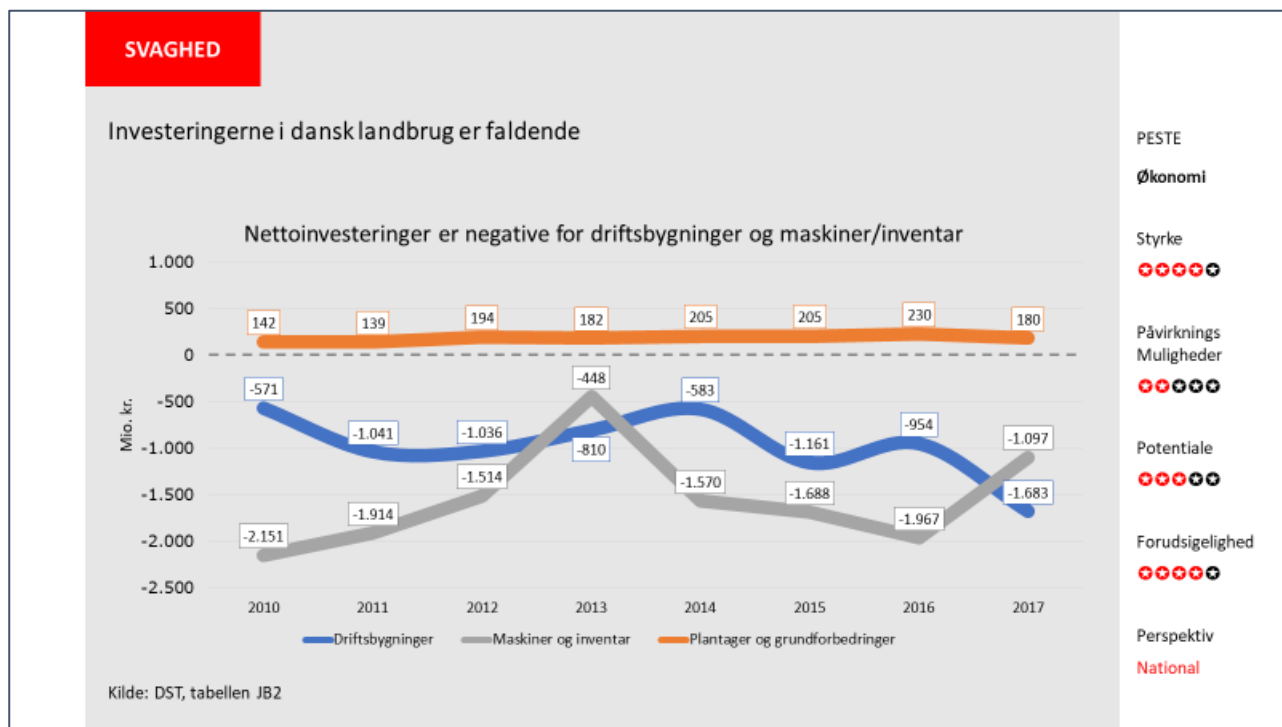
Det lave investeringsniveau i landbrugets produktionsapparat grundet bl.a. lav likviditet, fald i jordpriser i perioden 2009 – 2013 og ringe adgang til lånekapitel er en svaghed på mellem og langt sigt, da det kan medføre produktionstab og dermed være med til at mindske muligheden for at sikre en bæredygtig landbrugsindkomst og en stabil forsyningssikkerhed (SEGES, Strukturudvikling i dansk landbrug 2016 – 2015, 2018).

Figur 30 Brutto- og nettoinvesteringer

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 31 Nettoinvesteringer er negative for driftsbygninger og maskiner/inventar

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

5. MULIGHEDER

5.1 Udbyttet af den vegetabiliske landbrugsproduktion er stigende

Vegetabilisk produktion er det, der produceres på marken og af gartneriproduktion. Størstedelen af den vegetabiliske produktion går til foder i den animalske produktion. Ifølge DST har der været et stigende gennemsnitsudbytte pr. ha. fra 1990 og til i dag. Det er selvfølgelig positivt.

Produktionsværdien af de vegetabiliske produkter har dog generelt haft en faldende tendens i de senere år bl.a. Det skyldes lave udbytter i 2016. I 2017 var der imidlertid en stigning på 2,47 mia. kr. primært baseret på højere udbytter ift. 2016. En del af forklaringen ligger i større grovfoderproduktion, hvor udbyttet pr. ha er mindre end ved andre vegetabiliske produkter. I 2019 forventes produktionsværdien for de vegetabiliske produkter at falde med 1,34 mia. kr. (Schou, J. S. (red.) (2018). Landbrugets økonomi 2018. Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet. Landbrugets Økonomi, Bind.2018).

Er perspektivet i stedet for på enkelte vegetabiliske produkter og i et længere tidsperspektiv, er det gennemsnitlige udbytte (kg pr ha) af produktionen for fx korn, raps og kartofler steget gennem de seneste 30 år. Eksempelvis er udbyttet af raps pr dyrket ha. steget med 47% fra 1990-1992 til 2015-2017. Tilsvarende er udbyttet af korn steget med 23% og udbyttet af spisekartofler med 7%. I forhold til udbytte pr. ha for korn, raps og kartofler sammenlignet med EU ligger Danmark relativt set bedre.

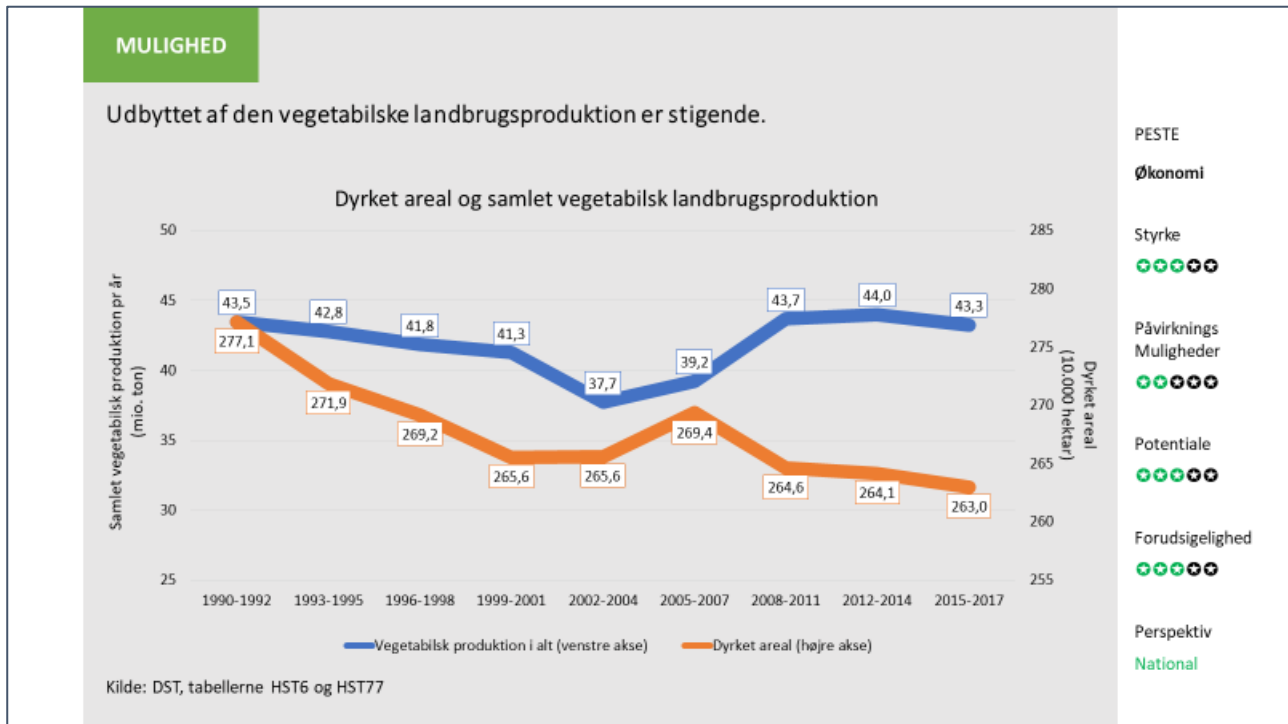
Ifølge Landbrug & Fødevarer er danske landbrugere gode til at effektivisere og automatisere, hvilket understøtter en produktivitetsforbedring. Herudover spiller den danske rådgivningsmodel også en rolle, ligesom at forskning og udvikling gennem mange år har været en medvirkende faktor (Landbrug & Fødevarer, Hos landmanden, Fakta om Fødevareklyngen, 2018). Det bevirker, at det har været muligt at bibeholde et nogenlunde stabilt samlet produktionsniveau, på trods af, at det samlede dyrkede landbrugsareal er faldet i perioden.

I en dansk kontekst er det en mulighed, at den vegetabiliske landbrugsproduktion fortsat er stigende i form af udbytte pr. ha. Det viser tallene nedenfor også. Samlet set har den vegetabiliske produktion været stigende siden 2002-2004. IFRO har i 2017 lavet en fremskrivning af dansk landbrug frem mod 2030. Analysen viser, at udbyttene pr. ha. inden for vegetabilisk produktion fortsat vil have en stigende tendens gennem hele fremskrivningsperioden - også når effekterne af Fødevare- og landbrugspakken indregnes. Den indebærer bl.a. en omlægning af gødningsnormsystemet.

Effekten på udbyttene forventes imidlertid at blive beskedne sammenlignet med de normale udsving i udbyttene som følge af variationer i vejret. Det samlede korn- og rapsareal er fremskrevet til at fortsætte de senere års nedadgående trend og vil fra ca. 1,55 mio. ha i 2015 til ca. 1,4 mio. ha i 2030. I fremskrivningsperioden er arealet med hvede nogenlunde stabilt, mens arealet med byg er aftagende. Fødevare- og landbrugspakken, som indeholder ordninger til fremme af efterafgrøder, kan dog, ifølge IFRO, give byg en konkurrencefordel i forhold til hvede. Arealet med sukkerroer har frem mod 2008 været præget af nedgang som følge af afviklingen af EU's sukkervoteordning. Arealet kom ned under 40.000 ha, og har siden da ligget forholdsvis stabilt frem mod 2015. Dette niveau forventes det at holde i de kommende år. Arealet med kartofler har i de seneste 15 år fluktueret omkring et nogenlunde stabilt niveau, og i fremskrivningen forventes dette at fortsætte i de kommende år (Jensen, J. D. (2017). Fremskrivning af dansk landbrug frem mod 2030. Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet, IFRO Rapport, Nr. 255).

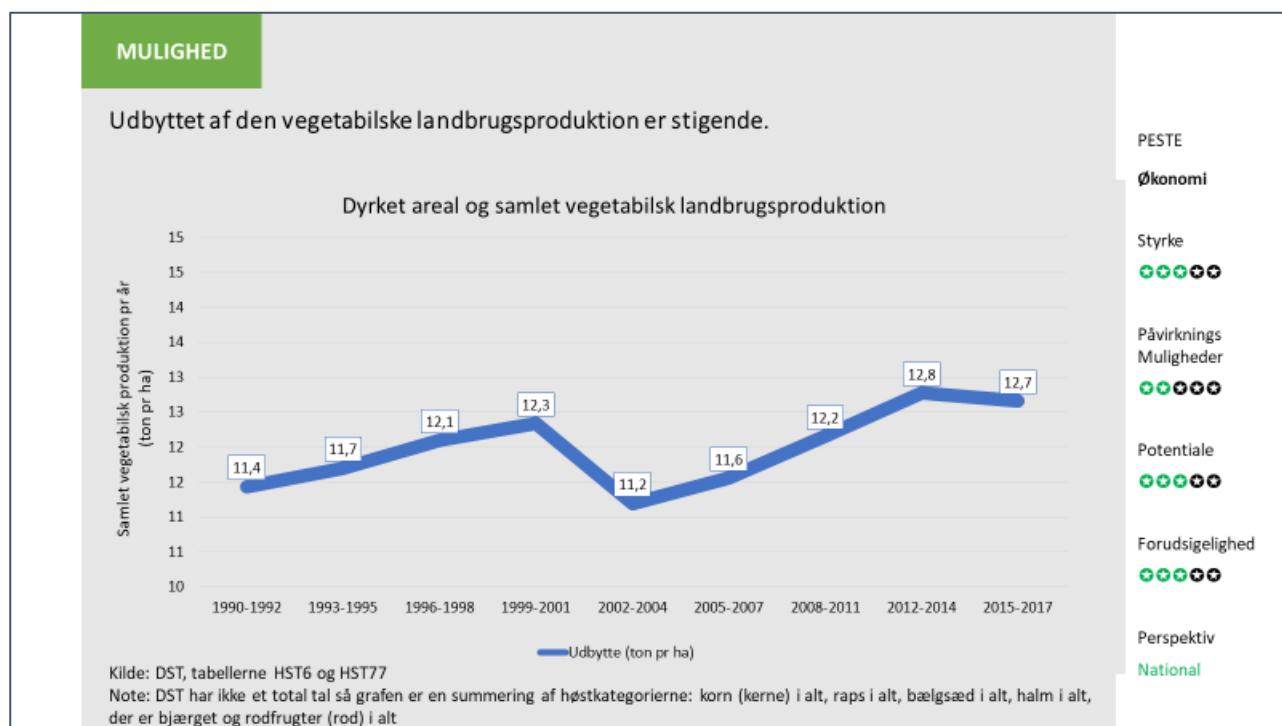
Den vegetabiliske landbrugsproduktion er samlet set fortsat en styrke for dansk landbrug i de kommende år. Også selvom, at der er udsving fra år til år.

Figur 32 dyrket areal og samlet vegetabilsk landbrugsproduktion

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 33 Dyrket areal og samlet vegetabilsk landbrugsproduktion

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Tabel 9 Produktionsværdi

MULIGHED

Udbyttet af den vegetabilsk landbrugsproduktion er stigende

Produktionsværdi (mio. kr.)

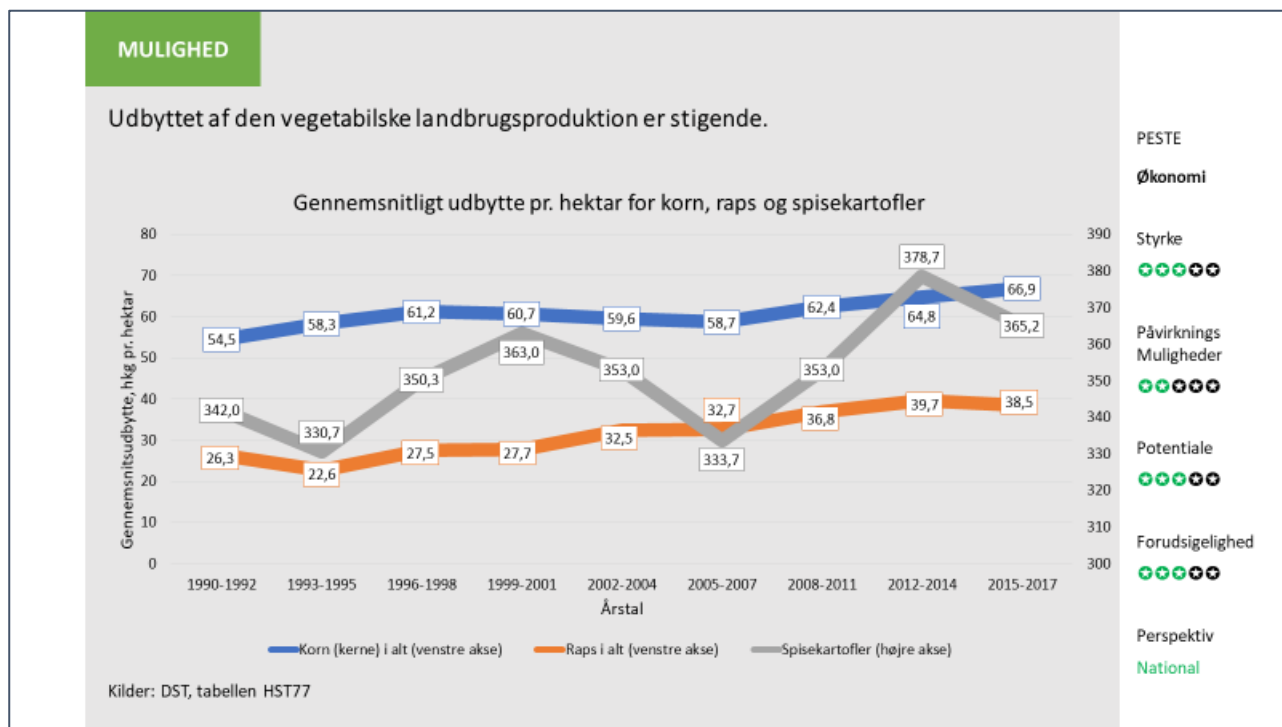
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Produktionsværdi mv.	86.632	82.369	75.418	74.363	82.265	76.181	81.360
Vegetabilsk produktion i alt	28.594	27.024	26.921	23.936	26.410	23.596	27.795
Korn	12.444	11.384	11.580	9.508	10.797	9.016	11.449
Frø til udsæd	933	930	846	831	1.032	1.221	1.331
Industrifrø (raps)	2.063	1.776	2.149	1.357	2.038	1.263	1.884
Sukkerroer	932	959	476	575	521	503	509
Kartofler	1.040	1.340	1.362	1.434	1.543	1.418	1.688
Grovfoder	5.018	4.748	4.421	3.989	4.165	3.655	4.341
Andre jordbrugsafgrøder	1.838	1.580	1.519	1.532	1.643	1.852	1.865
Potteplanter	1.854	1.858	1.733	1.894	1.908	1.870	1.870
Frugt og grøntsager	2.013	2.026	2.204	2.274	2.211	2.237	2.283
Andre gartneriprodukter	459	423	631	542	552	563	574

Kilde: Schou, J. S. (red.) (2019). Landbrugets Økonomi 2018. Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet. Landbrugets Økonomi, Bind. 2018

PESTE
Økonomi
 Styrke
 Påvirknings Muligheder
 Potentiale
 Forudsigelighed
 Perspektiv
 National

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 34 Gennemsnitlig udbytte pr. ha for korn, raps og spisekartofler

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

5.2 Danmark har et stærkt forsknings- og udviklingsmiljø inden for landbrug og fødevarer

Det danske forsknings- og udviklingsmiljø inden for landbrug og fødevarer er stærk og er med til at understøtte landbrugets evne til omstilling og dermed understøtte en økonomisk bæredygtig og modstandsdygtig landbrugsindkomst.

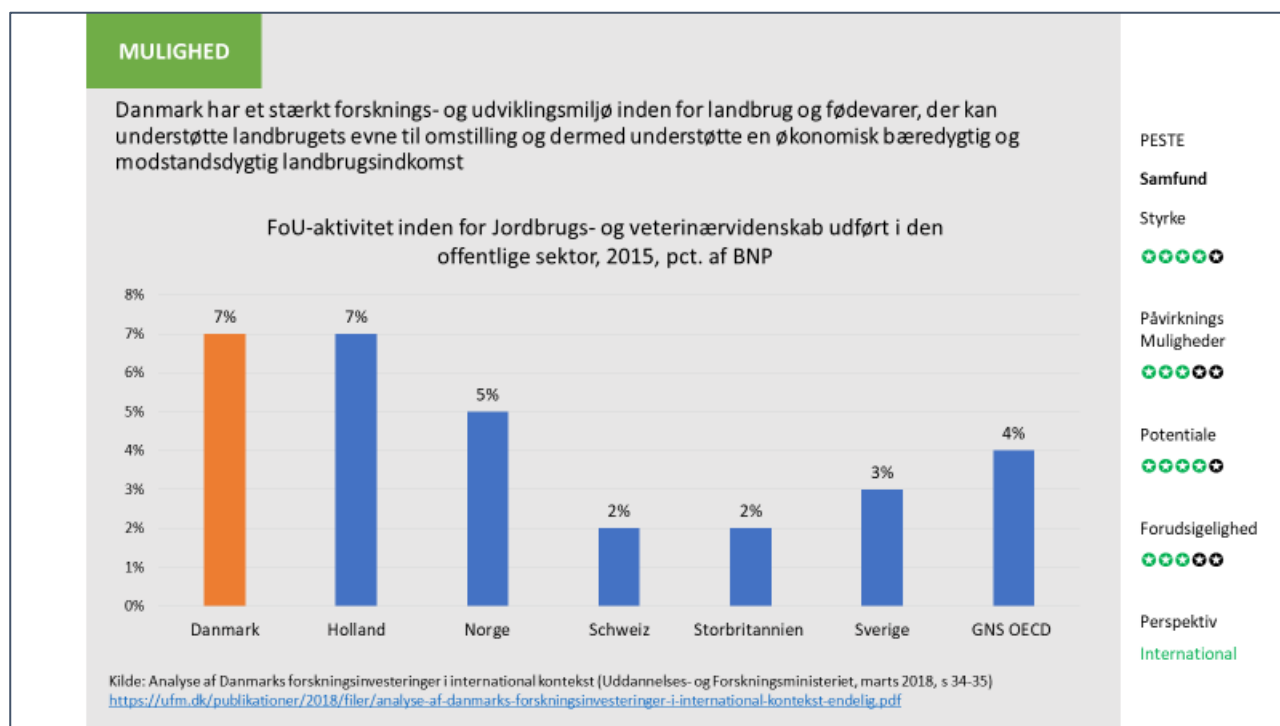
Danmark anvender relativt mange offentlige midler på FoU-aktivitet inden for fødevarer- og landbrugsområdet, herunder promille afgiftsfonden der årligt investerer 300 mio. Kr. I forskning og udvikling inden for landbrug og fødevarer. Den private FoU i Danmark vurderes til at være på et middelniveau sammenlignet med øvrige EU-lande.

De videregående uddannelsesinstitutioner repræsenterer den største andel af hjemtaget Horizon 2020 midler (69%), og herefter kommer de danske forskningsorganisationer og private virksomheder med en andel hver på henholdsvis 16% og 11%. Hermed adskiller Danmark sig særligt på virksomhedsdeltagelsen, der ligger lavere end i Tyskland, Nederlandene og Storbritannien.

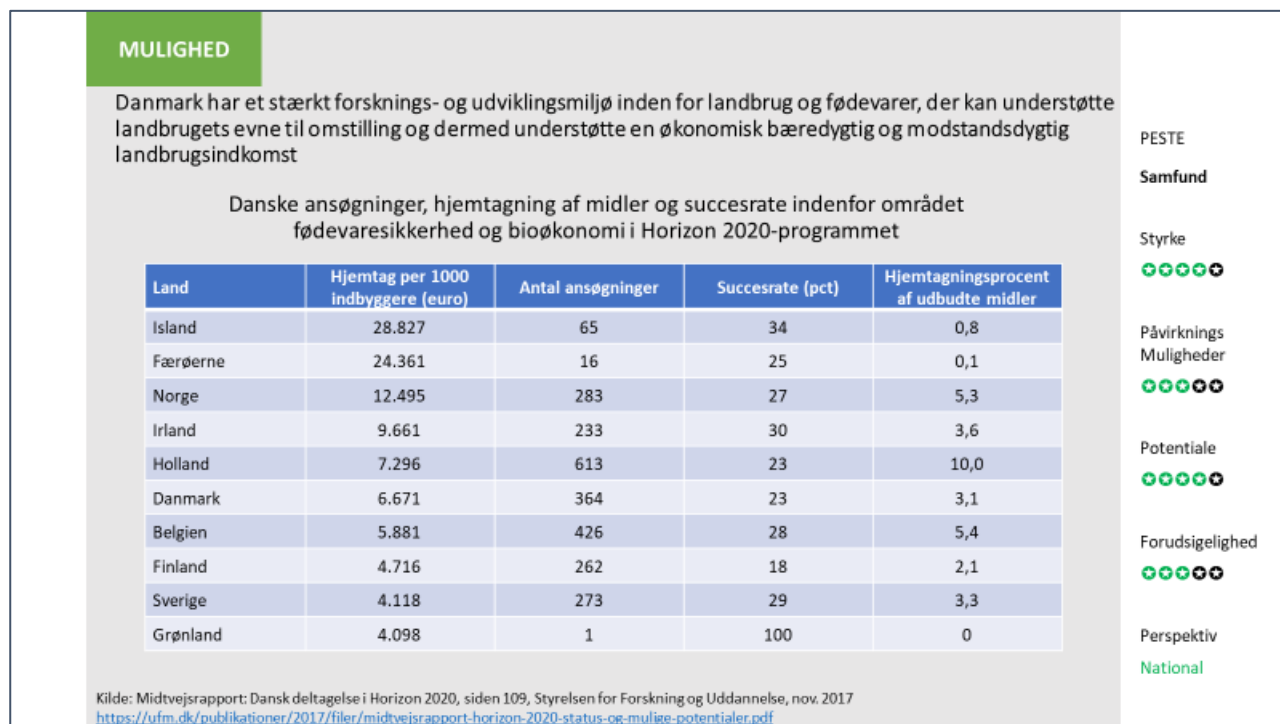
En ting er forskning og hjemtagning af midler, noget andet er i hvilken grad forskning omsættes og videreformidles til erhvervet. Ifølge Lorie Hamelin, professor ved Aarhus Universitet, er dansk forskning forholdsvis langt fremme, når det gælder om at skabe praktiske løsninger i et tæt samarbejde mellem virksomheder og forskningsmiljøer. Det finder sted flere steder i Danmark:

- DTU Fødevarer instituttet
- LIFE Science Fakultet
- Jordbrugsvidenskabelige Fakultet
- DMRI Teknologisk Institut
- Mælkeafgiftsfonden.dk
- Mejeribrugets ForskningsFond
- Agrotech

En undersøgelse gennemført af DCA - Nationalt Center for Fødevarer og Jordbrug i 2018 viser, at erhvervet gerne vil samarbejde med forskningsmiljøet omkring afprøvning af nye tiltag, og at de fleste landmænd, hvad enten de er økologer eller konventionelle, er positive overfor at deltage i bedriftsbaseret forskning. Der henvises i øvrigt til målsætning B for yderligere information om forskning og udvikling.

Figur 35 FoU-aktiviteten inden for Jordbrugs- og veterinærvidenskab

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 36 Ansøgninger, hjemtagning af Horizon 2020-programmet

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

5.3 Det er økonomisk muligt at drive deltidslandbrug i Danmark

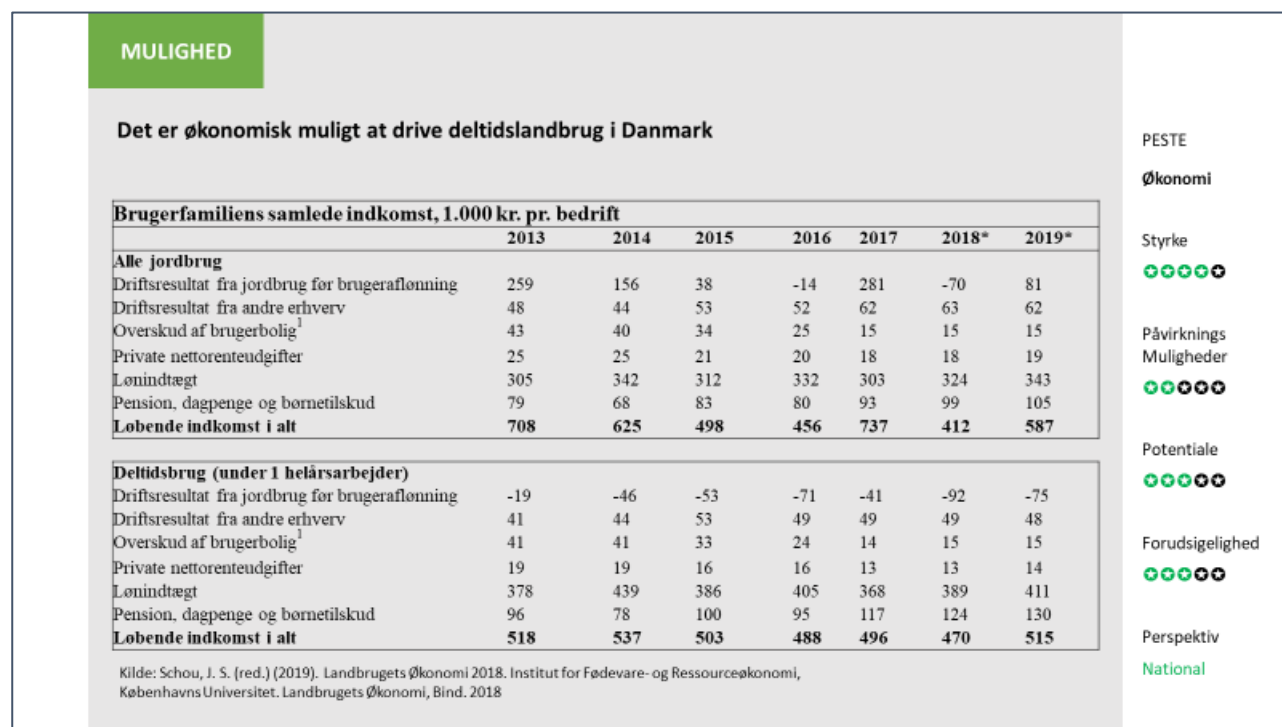
Der var 17.404 deltidsbedrifter i 2017, hvilket er 1.295 færre end året før og gennemsnitsalderen for en deltidslandmand var knap 60 år. Der er, med andre ord, en del pensionister i denne målgruppe og den vil være stigende i de kommende år i takt med at gennemsnitsalderen stiger (DST, regnskabsstatistik for jordbrug, 2017).

Deltidsbedrifterne er kendetegnet ved at have en indtjening fra jordbruget under gennemsnittet, og er i mindre grad i stand til at udnytte størrelsesøkonomiske fordele. Det er ikke nødvendigvis lig med en lavere forbrugsmulighed for familierne, da indtjeningen fra jordbruget i vidt omfang suppleres med indkomst fra andre kilder, dvs. arbejde uden for bedriften, pensioner mv. (Landbrugets Økonomi 2018 og DST).

Det er altså udelukkende muligt at drive et deltidslandbrug, både konventionelt og økologisk, ved at supplere med alternative indtægtskilder. De økonomiske incitamenter ved at drive deltidslandbrug er derfor begrænsede, da det i gennemsnit er forbundet med flere udgifter end indtægter. Modsat så viser tallene nedenfor, at det er muligt at have en supplerende indkomst ved siden af deltidslandbruget ud fra hvor mange timer man anvender på sit deltidslandbrug – her ligger man gennemsnitlig 806 arbejdstimer, hvilket er ca. 15 timer pr. uge.

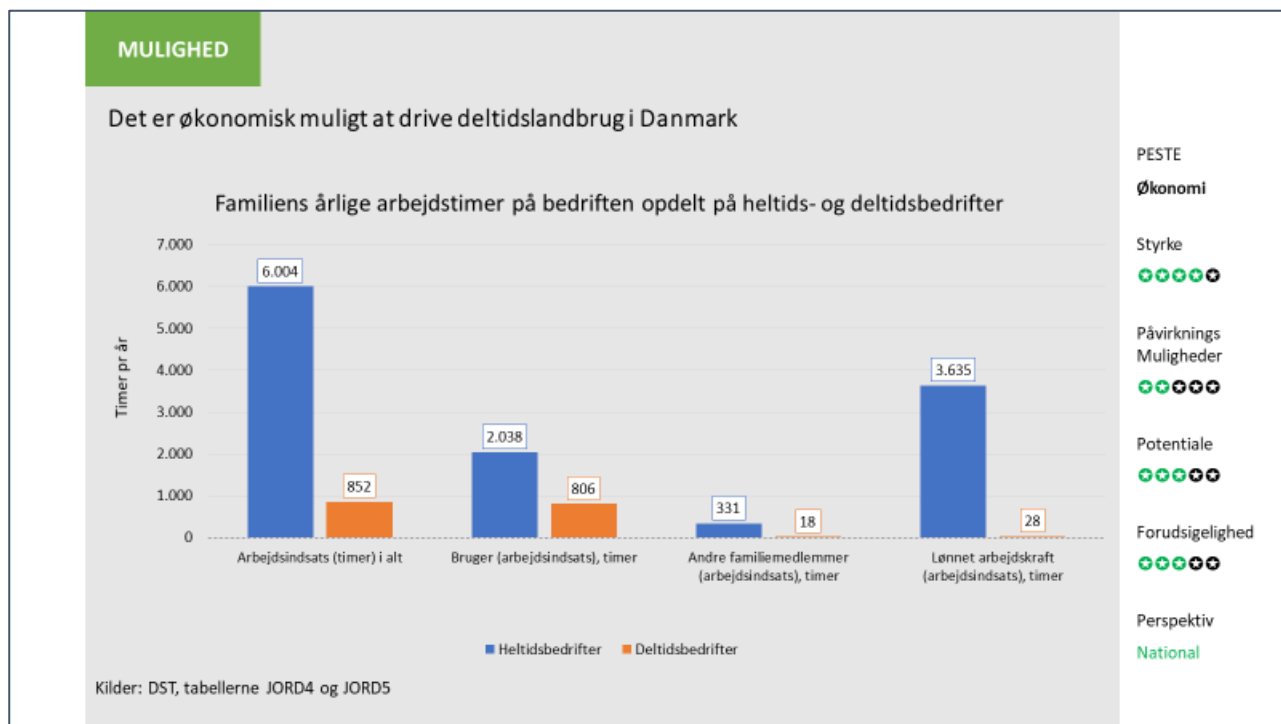
Når det kan lade sig gøre for både konventionelle og økologiske landmænd i Danmark at drive deltidsbedrifter suppleret med en sidebeskæftigelse, hænger det bl.a. sammen med, at der i Danmark ikke er yderområder i samme grad som det ses i andre EU-lande. De fleste kan inden for en radius af under 50 km komme til en større by med flere beskæftigelsesmuligheder hvor det er muligt at finde et job som man kan supplere ens deltidslandbrug med. Og på den måde er det muligt at skabe en økonomisk bæredygtig indkomst.

Figur 37 Brugerfamiliernes samlede indkomst, 1.000 kr. pr. bedrift

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 38 Familiens årlige arbejdstimer på bedriften opdelt på heltids- og deltidsbedrifter

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

5.4 Markedsorienteret håndtering af risikostyringsinstrumenter

Der eksisterer pt. ingen offentligt medfinansierede risikostyringsinstrumenter for danske landmænd. Der er i Danmark ikke tradition for direkte offentlig involvering i risikostyring, herunder afbøde udsving i indtjeningen pga. dårlig høst, sygdom i besætning eller store udsving i afregningspriser. Baggrunden er bl.a., at Danmark normalt har rimeligt stabile klimatiske forhold og dermed forholdsvis små udsving i høstudbyttet. Tørken i 2018 er helt ekstraordinær, idet seneste egentlige tørke ligger tilbage til 1992.

Landmandens risikostyring og risikoafdækning sker dermed på markedsvilkår. Det sker gennem forsikringer mod haglskader, som reelt er den eneste afgrødeforsikring, der anvendes i Danmark; anvendelse af futures ved køb af gødning, såsæd, foder mv. og salg af afgrøder som korn, raps mv.; kontraktproduktion til faste priser; afdækning af finansielle risici. På den baggrund er det finansielle beredskab til at imødegå f.eks. dårlig høst, sygdom i besætning og store udsving i afregningspriser for produkterne (især kød, mælk, pelsskind) afgørende. Danmark har en velfungerende finansiell sektor. Stadig større bedrifter, en høj gældsprocent og de mere og mere volatile priser på verdensmarkedet nødvendiggør stadig større fokus på det finansielle beredskab – og dermed et meget tæt samarbejde mellem landmanden og de finansielle partnere.

Der stilles store krav til landmand og til deres økonomistyring og bedriftsøkonomi, herunder finansielle beredskaber. Hertil trækker landmænd på en veludviklet bedriftsrådgivning, som er spredt ud over landet, som spiller en stor rolle for bidrage til den enkelte landmænd bedriftsøkonomi. Dog vurderes det, at der i en lille grad ydes rådgivning inden for anvendelse af specifikke risikoværktøjer. For mere information omkring bedriftsrådgivningen henvises der til den beskrevne styrke herom.

Andelsselskaberne, Arla Foods og Danish Crown m.fl., som ejes af landmændene, har en meget stærk position i Danmark. Andelsselskaberne kan i begrænset omfang dæmpe udsving i afregningspriserne ved i en periode at holde afregningspriserne lidt oppe når verdensmarkedet dykker. Organiseringen i andelsselskaber giver desuden en sikkerhed for, at landmændene som producenter af fødevarer kan få deres varer afsat. Andelsmodellen er m.a.o. med til at mindske risikoen for den enkelte landmand, der gennem andelsselskabet kan være sikker på at få afsat det som produceres. Usikkerheden går mere på prisen, da varierer og dermed påvirker indtjeningen. Igen er andelsbevægelsen imidlertid en sikkerhed for landbrugeren i form af en vis minimumsindtjening. Et godt eksempel herpå, er Arlas beslutning om at udbetale et 'tørketillæg' til deres andelshavere (mælkeproducenterne) grundet den udsædsvandlige tørre sommer i 2018. Arla udbetaler løbende størstedelen af sin indtjening til andelshaverne i form af betaling for deres leverancer af mælk. Men hvert år har man også har tilsidesat et beløb på mere end 1 mia. kr. til investeringer og konsolidering af egenkapitalen. Det er disse penge, som i år løbet af første kvartal 2019, når årsregnskabet for 2018 er lukket, bliver udbetalt til selskabets andelshavere.

I forbindelse med tørken i 2018 blev der igangsat en Hjælpepakke til Landbruget. Som del af hjælpepakken bliver der nedsat en Ekspertgruppe, som skal udarbejde anbefalinger til, hvordan man fremadrettet kan sikre et mere strukturelt stabilt landbrugserhverv, som selvstændigt kan håndtere tilbagevendende konjunkturudsving. Heri skal bl.a. indgå en analyse af mulighederne for at etablere en egenfinansieret konjunkturdæmpende ordning i sektoren.

Dansk landbrugserhverv har derudover ikke efterspurgt statsfinansierede risikoværktøjer.

Tørken i 2018 og klimasituationen aktualiserer dog drøftelser af behovet for risikostyringsværktøjer. Herunder evt. national håndtering af anbefalinger fra Ekspertgruppen ifm. tørkepakken fra 2018, private udbygninger af forsikringsordninger, oprettelse af gensidige finde eller initiativer for udbygning af rådgivning inden for risikostyring.

Danmark anvender i nødvendige tilfælde markedsordningerne til rådighed. Senest har man anvendt nationale ad hoc-foranstaltninger i 2011 for 0,9 mio. kr. i forbindelse med E. coli-krisen. Derudover blev der givet de minimis støtte på 1,5 mio. kr. til de danske brancheorganisationer med henblik på at genvinde forbrugernes tillid og efterspørgsel til frugt og grønt. Danmark har anvendt mulighederne for privat oplagring af svinekød ifm. det russiske importforbud af svinekød i 2015. Danmark har ikke i nyere tid haft nationale ad hoc-foranstaltninger i forbindelse med ekstremt vejr, hvilket kunne blive aktuelt i fremtiden⁸.

⁸ Ovenstående er baseret på data og oplysninger fra Landbrugsstyrelsen.

5.5 En veludviklet struktur for bedriftsrådgivning understøtter en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed

En veludviklet struktur for bedriftsrådgivning* er med til at understøtte en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed hos danske landbrugere.

Bedriftsrådgivning forstås som mulighed for at købe uafhængig rådgivning

Som landmand skal man kunne håndtere ny lovgivning både i praksis ude i bedriften og bag skrivebordet, ligesom at man skal kunne lede en virksomhed med medarbejdere. Danmark har organiseret bedriftsrådgivningen fx om overholdelse af krydsoverensstemmelsesregler, grønne krav, økologisk arealtilskud, moderniseringsordninger, minivådområder mm. gennem en række forskellige videnscentre, spredt ud over landet, som de danske landmænd kan trække på i forhold til rådgivning. Det drejer sig både om offentlige videns aktører som universiteterne fx KU Life, AAU i Foulum og private aktører som DMRI, SEGES og AGRO TECH. Desuden er en organisation som Landbrug & Fødevarer med til at sprede viden blandt de danske landmænd.

Danmark indførte bedriftsrådgivningsordningen i 2006 med fokus på krydsoverensstemmelse. Efter den seneste reform af EU's fælles landbrugspolitik er indholdet af bedriftsrådgivning udvidet til også at omfatte forskellige tilskudsordninger. Det betyder helt konkret, at landbrugere kan, uafhængig af myndighedernes kontrol, få rådgivning om reglerne indenfor relevante områder og støtteordninger på deres bedrift. Bedriftsrådgiveren gennemgår alle relevante forhold, og rådgiver om, hvordan reglerne og støttebetingelser kan overholdes. Fremadrettet kan det ikke udelukkes, at der kan opstå et øget rådgivningsbehov indenfor risikostyring som følge af fx klimaændringer og mere volatile afregningspriser jf. målsætning 1 og truslen om udsving i fødevarepriser.

Sammenlignet med andre EU-lande fx de tidligere østeuropæiske lande er den danske organisering og struktur solid da Danmark har en stærk og lang tradition for landbrugsfaglige viden- og innovationsnetværk (AKIS and advisory services in Denmark, SEGES, 2019). Der er et effektivt system for videndeling, landbrugsrådgivning og samarbejde mellem myndigheder og landmænd med henblik på at omsætte ny viden fra forskning til praksis i landbruget. SEGES er det nationale, centrale videnscenter ejet af brancheorganisationen Landbrug & Fødevarer. Medlemskab af Landbrug & Fødevarer giver landmanden adgang til gratis rådgivning og mulighed for tilkøb af ekstra rådgivning og services, hvor det måtte være relevant. I alt har Landbrug & Fødevarer 21.441 aktive medlemmer på primærsiden (Landbrug & Fødevarers hjemmeside). I PROAKIS's publication om "Agricultural Knowledge and Information Systems in Europe: Weak or strong, fragmented or integrated?" vurderes det danske AKIS system, sammen med Luxemburg og Østrig, til at være både integreret og stærkt modsat Grækenland, Portugal og Rumænien. Deres AKIS vurderes at være fragmenteret og svagt. Det konkluderes desuden, at hvert EU-medlemsland har fundet deres måde at organisere deres AKIS på.

Ny viden genereres også hos uddannelses- og forskningsinstitutioner og formidles via SEGES til de lokale landbrugsrådgivningshuse. Disse rådgivningshuse formidler herefter den nye viden ud til landmændene gennem deres forskellige rådgivningstilbud. Langt de fleste landbrugsrådgivningshuse er en del af det såkaldte DLBR-samarbejde. I alt er der ansat ca. 2500 medarbejdere i SEGES og de 29 lokale landbrugsrådgivningshuse under DLBR-samarbejdet. Kvaliteten i rådgivningen sikres gennem ejerskabet i sig selv og gennem SEGES.

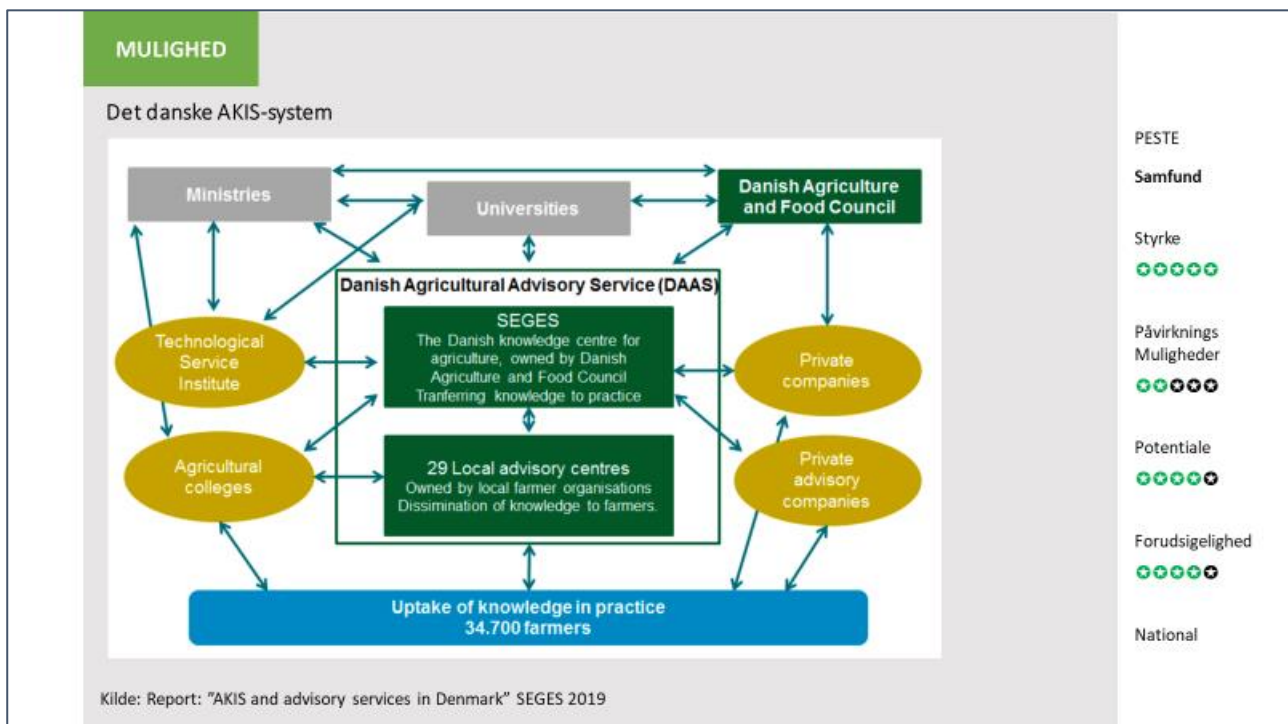
Herudover har Danmark en tradition for andelsselskaber, hvor de danske landmænd som andelshavere er garanteret at kunne sælge deres produkter. Inden for mælkeproduktionen, blev

hele 94,5 % af den producerede mælk i 2017 eksempelvis indvejet på ét andelsmejeri, mens kun 5,5 % blev indvejet på private mejerier.

Organiseringen i andelsselskaber giver en sikkerhed for, at landmændene som producenter af fødevarer kan få deres varer afsat. Andelsmodellen er m.a.o. med til at mindske risikoen for den enkelte landmand, der gennem andelsselskabet kan være sikker på at få afsat det, som produceres. Usikkerheden går mere på prisen, da den kan variere og dermed påvirke indtjening pga. svingende afregningspriser. Andelsbevægelsen kan i nogen grad være en buffer for landbrugeren. Et godt eksempel herpå, er Arlas beslutning om at udbetale et 'tørketillæg' til deres andelshavere (mælkeproducenterne) grundet den udsædsvandlige tørre sommer i 2018. Arla udbetaler løbende størstedelen af sin indtjening til andelshaverne i form af betaling for deres leverancer af mælk. Men hvert år har man også har tilsidesat et beløb på mere end 1 mia. kr. til investeringer og konsolidering af egenkapitalen. Det er disse penge, som i år løbet af første kvartal 2019, når årsregnskabet for 2018 er lukket, bliver udbetalt til selskabets andelshavere. I Målsætning C er der en mere uddybende beskrivelse af andelsbevægelsen og de fordele og muligheder den rummer.

Sammenholdt med den måde, som andre EU lande har organiseret deres bedriftsrådgivning jf. ovenfor, vurderes den danske tilgang og organisering at være mulighed. Det er bl.a. en stor mulighed, at alle landmænd har adgang til uafhængig rådgivning og efteruddannelse. Det sikrer, at danske landmænd er oplyste og ajour med regler, krav og muligheder om fx direktiv implementeringer, støttemuligheder, finansielle instrumenter, driftsmetoder, digitale muligheder mm. Alt sammen forhold, der nævnes i EU-Kommissionens forslag til forordning, artikel 13 omkring krav til bedriftsrådgivningstjenester. Den danske bedriftsrådgivning lever i høj grad op til de krav, der her stilles. Herudover anses andelsvirksomhederne som en mulighed set i forhold til at sikre en vis minimumsindtjening.

Figur 39 Det danske AKIS-system(Agricultural Knowledge and Innovation System). Videns og Innovationssystemet for landbrug.

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

5.6 Danske landmænd har et solidt videns- og uddannelsesniveau

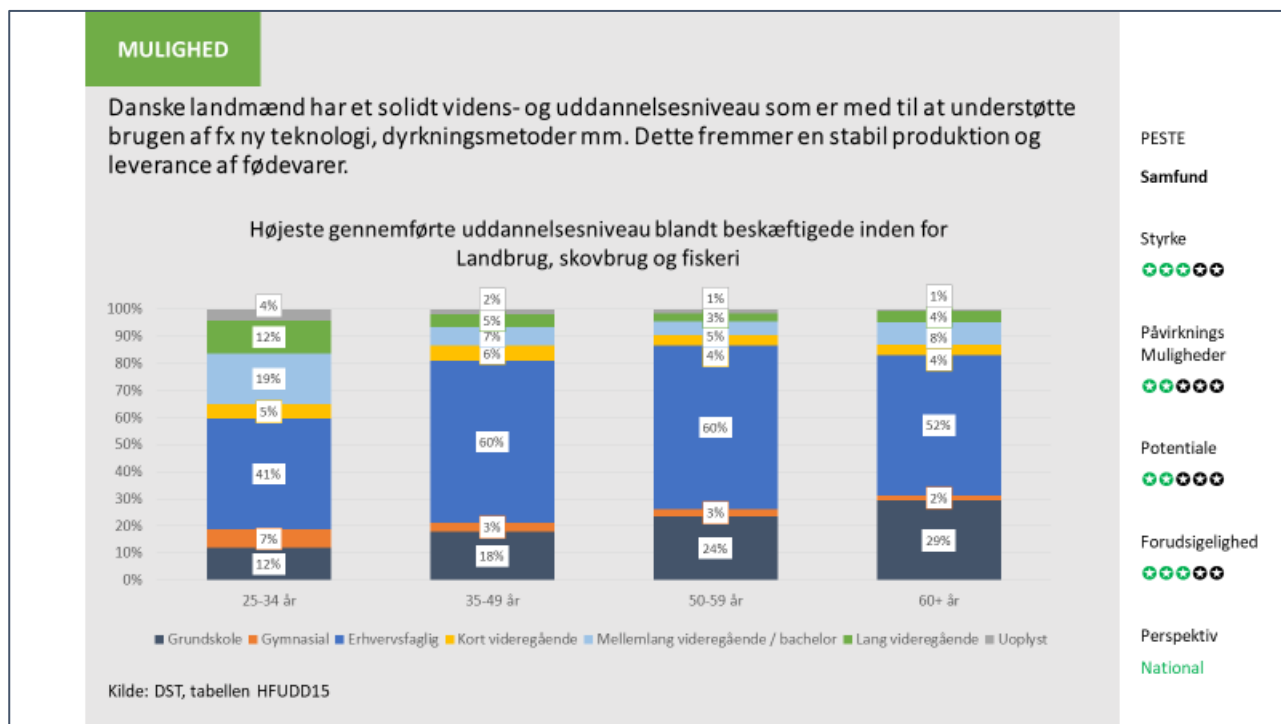
De danske landmænd har et solidt videns- og uddannelsesniveau, som er med til at understøtte brugen af fx ny teknologi, dyrkningsmetoder mm. Dette fremmer en stabil produktion og leverance af fødevarer.

Tages der afsæt i det højeste gennemførte uddannelsesniveau blandt beskæftigede i Danmark inden for landbrug, skovbrug og fiskeri er uddannelsesniveauet generelt ret højt. Hovedparten af de beskæftigede i landbruget har en uddannelse højere end grundskole. Og hvis det antages, at de fleste landmænd begynder deres karriere som landmand som ung, er uddannelsesniveauet stigende. Alderskategorierne afspejler denne tidsmæssige udvikling. 29% af de 60+-årige har grundskole som deres højeste uddannelse, mens det kun er tilfældet for 12% af de 25-34-årige. Det er således afgørende, at der er 12% af de unge, der har en lang videregående uddannelse mod hhv. 5% blandt de 35-49 årige, 3% blandt 50-59 årige og 4% blandt 60+ årige.

Den teknologiske udvikling har historisk set været med til at sikre en væsentlig større stigning i produktiviteten i landbruget end i andre erhverv. Det vil, uden tvivl, også være drivkraften i fremtiden. Robotter og automatik vil overtage stadig flere opgaver i fremtidens landbrug og vil bidrage til at øge produktiviteten og mindske miljøproblemer (Svend Christensen Institut for Plante- og Miljøvidenskab, Aarhus Universitet). I den henseende er de yngre landmænd vigtige, da de både har et højere uddannelsesniveau og har evnen og viljen til at inddrage nye teknologier i produktionen.

Ifølge SEGES vil intelligente computere overtage flere videntunge beslutninger i de enkelte landbrugsvirksomheder. Nye teknologier vil i endnu højere grad end i dag sætte big data i spil og fremmer automatisering indenfor landbruget. Nedenstående eksempler på teknologiske ændringer og gennembrud er, ifølge SEGES, realistiske eksempler på forhold der kan og vil påvirke den danske landmand i fremtiden:

- Udvikling af robotter, IT, genteknologi, såsæd, procesteknologier, værdikæde-managementsystemer, intelligent vanding, gødning osv. Her er en stadig mere kompleks og integreret teknologipark på vej.
- Med genetisk selektering bliver det indenfor 10 år muligt at kortlægge DNA på få timer. Dermed kan avlsarbejdet for både planter, svin og kvæg optimeres.
- Avancerede robotter vil give nye muligheder i fremtidens landbrug. De vil kunne behandle/dyrke marken og assistere ved vaskning af stalde og kastration af grise.
- Hastigheden på teknologiimplementering vil blive et konkurrenceparameter i landbrugsproduktionen. Og det vil derfor også få en ganske stor betydning for, hvem der rekrutteres som arbejdskraft. På landet vil der blive ansat flere teknologiske vidensmedarbejdere end håndværkere.
- Gode chancer for at eksportere viden som produktion til det globale marked. Det gælder ikke mindst indenfor produktionsteknologi, hvor produktporteføljen spænder vidt fra maskiner til markbearbejdning samt udstyr til mekanisering af stalde, genetik og foderproduktion (Seniorkonsulent Kristian Skov, SEGES, november 2015. Megatrends med størst betydning for landbruget).

Figur 40 Højeste gennemførte uddannelsesniveau blandt beskæftigede inden for Landbrug, skovbrug og fiskeri

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

5.7 Det danske uddannelsessystem leverer et tilstrækkeligt antal højt kvalificerede personer

Det danske uddannelsessystem på skov- og landbrugsområdet leverer løbende et tilstrækkeligt antal højt kvalificerede personer, ejere og medarbejdere til landbrugserhvervet.

Ser man på figuren herunder, der viser hvor mange elever, der dimitterer fra landbrugsrelaterede erhvervsfaglige uddannelser, så fremgår det, at der er en lille stigning i perioden 2010 til 2013, hvorefter der er et fald frem til 2017, hvorefter der ses en stigning igen. Afgangen fra uddannelserne varierer fra uddannelse til uddannelse, hvor de to antalsmæssige store uddannelser "jordbrug og natur" og "landbrugsuddannelser" falder i hele perioden så stiger "Skov- og naturteknik" – faktisk sker der i denne uddannelse næsten en fordobling af dimittender fra 66 personer i 2010 til 116 personer i 2018.

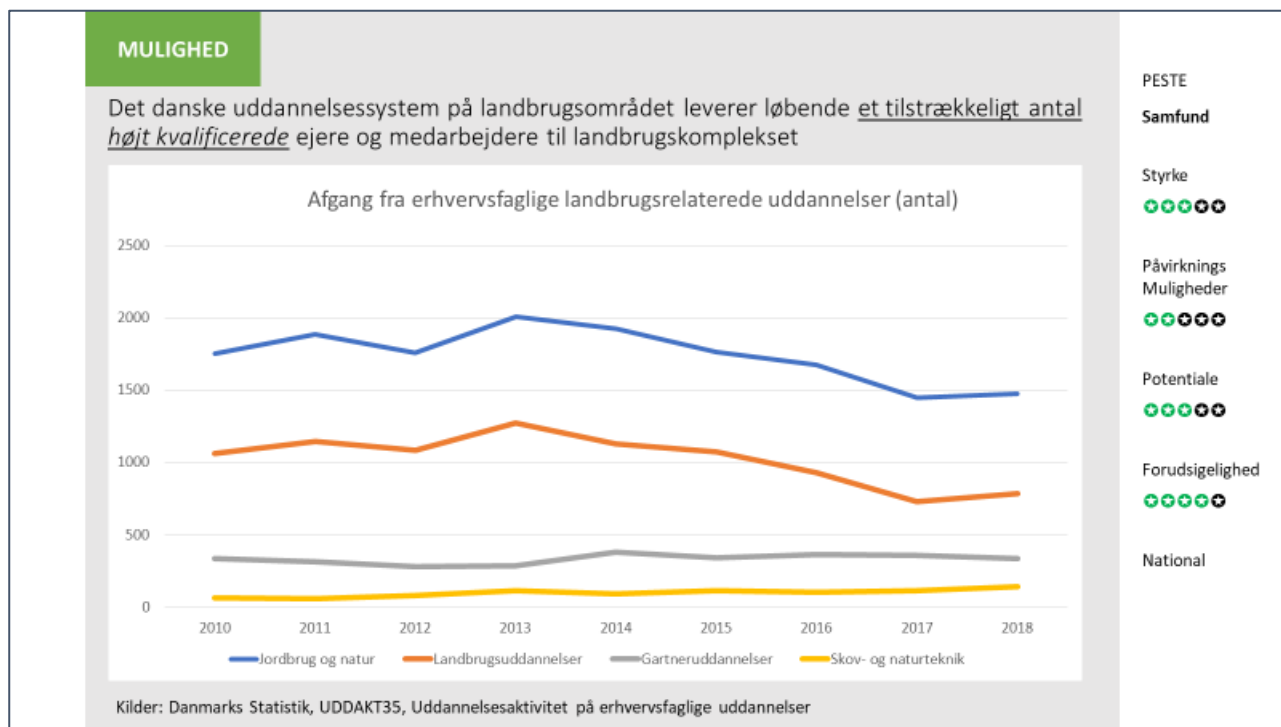
Hvis man i stedet for ser på den uddannelsesmæssige situation inden for længerevarende akademiske uddannelser, der også har relevans for en række forskellige jobkategorier i og omkring skov- landbrugserhvervet ses det af figuren nedenfor, at Danmark i runde tal optager 1.000 personer på akademiske jordbrugs- og fødevareuddannelser hver år. I et relativt lille land er det en betydelig mængde videntung arbejdskraft, der årligt kanaliseres ind i landbrugssektoren og relaterede erhverv.

Nærlæser man tallene viser det sig, at der faktisk er et fald i optaget på mange af de landbrugsrelaterede uddannelser. Særligt uddannelserne på KU og AU oplever fald i disse år. Det er i høj grad uddannelser på DTU, der holder det samlede optagstal oppe. Eksempelvis den nye uddannelse som diplomingeniør i Fødevaresikkerhed og Kvalitet.

Det fremgår af en international sammenligning med øvrige europæiske lande, at Danmark ikke er placeret højt hvad gælder uddannelsesniveaue i landbrugserhvervet (agriculture). Som gennemsnit i EU-28 har 8,9% af arbejdsstyrken en lang videregående uddannelse. Danmark ligger med 10,4% lidt over gennemsnittet, men langt bag lande som Tyskland (23,5%), Frankrig (17%) og Sverige (17%).

Det kræver et nuanceret blik på hele uddannelsessektoren for entydigt at kunne konkludere, hvorvidt udbuddet af landbrugsfaglig arbejdskraft i Danmark er på et højt niveau i forhold til andre lande. I relation til målsætning A er det intentionen at illustrere, at udbuddet af unge mennesker med landbrugsfaglige kompetencer har et fornuftigt niveau, hvilket er vigtigt for også fremadrettet at kunne sikre en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed i hele Unionen og i Danmark med henblik på at øge fødevaresikkerheden. Som noget forholdsvis nyt anfører landmændene imidlertid at mangel på arbejdskraft kan blive en produktionsbegrænsning jf. efterfølgende afsnit.

Figur 41 Afgang fra erhvervsfaglige skov og landbrugsrelaterede uddannelser

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 42 Optag på lang videregående jordbrugs- og fødevareruddannelser

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

5.8 Globale og europæiske muligheder på fødevareområdet kan medføre dansk vækst og arbejdspladser

Danmarks eksport på miljø- og fødevareområdet er i høj grad styret af de internationale rammevilkår. Globalt sættes rammerne for dansk eksport af en voksende befolkning, der forventes at udgøre 9,7 mia. mennesker i 2050 mod 7,3 mia. i dag. Den globale middelklasse forventes relativt til 2009 at stige med op mod 3 mia. mennesker allerede frem mod 2030. Størstedelen af den forventede befolkningsvækst vil ske i Asien og Afrika, mens befolkningen i Europa forventes at falde frem mod 2050. Af verdens befolkning tilhørte 1,8 mia. mennesker i 2009 den globale middelklasse (Miljø- og Fødevareministeriet, Eksportstrategi for miljø- og fødevareområdet, maj 2017).

Der er, med andre ord, et stort eksportpotentiale for de danske virksomheder forbundet med denne udvikling. Fødevareklyngens eksport var i 2015 på knap 153 mia. kr. svarende til 24% af den samlede danske vareeksport.

Udviklingen ventes at medføre mere end en fordobling af verdensøkonomien frem mod 2050, hvilket vil give store muligheder for Danmark, da en stor del af verdens befolkning ventes at efterspørge produkter, løsninger og services, som vi i Danmark har taget for givet i mange år.

For at brødføde den voksende globale befolkning skal landbrugsproduktionen stige med 60% for at kunne dække fødevareefterspørgslen i 2050, og udviklingen ventes derfor at skabe øget efterspørgsel efter effektive produktionsmetoder og løsninger til bedre udnyttelse af ressourcerne (Miljø- og Fødevareministeriet, Eksportstrategi for miljø- og fødevareområdet, maj 2017).

I 2050 vil middelklassen i Indien og Kina stå for over halvdelen af den globale middelklasses forbrug, og den globale middelklasses forbrug forventes at stige fra 21 billioner US dollars til 56 billioner US dollars i 2030 (Miljø- og Fødevareministeriet, Eksportstrategi for miljø- og fødevareområdet, maj 2017).

Danmark kan erobre en del af denne tilvækst blandt andet pga. de styrker, der er vist ovenfor omkring fx produktion af kvalitetsfødevarer, produktivitet, viden, know how, rådgivning mm. I 2017 var fx 38% af den danske fødevareklynges eksport karakteriseret som højværdivarer⁹ (Fakta om Fødevareklyngen, Bæredygtig Udvikling, Landbrug & Fødevarer, 2018).

Ifølge en analyse fra DST (juli 2018) er eksporten af levende danske svin – især smågrise – i kraftig vækst. Den samlede eksportværdi af levende svin og svinekød udgjorde i 2017 i alt 26,2 mia. kr. Det svarer til 3,9% af Danmarks samlede vareeksport i 2017. De største eksportmarkeder for svinekød er Tyskland og Japan (DST, Svineproduktion under forandring af Henrik Bolding Pedersen, Sisse Schlægelberger og Mona Larsen, sept. 2018).

En fortsat vækst i verdenshandelen/markedet for fx svinekød grundet øget befolkning og en stigende middelklasse i Asien, og forudsat en fortsat fastholdelse af den danske andel i denne vækst, kan betyde flere jobs og højere indkomst til Danmark, såfremt erhvervet formår at udnytte denne mulighed.

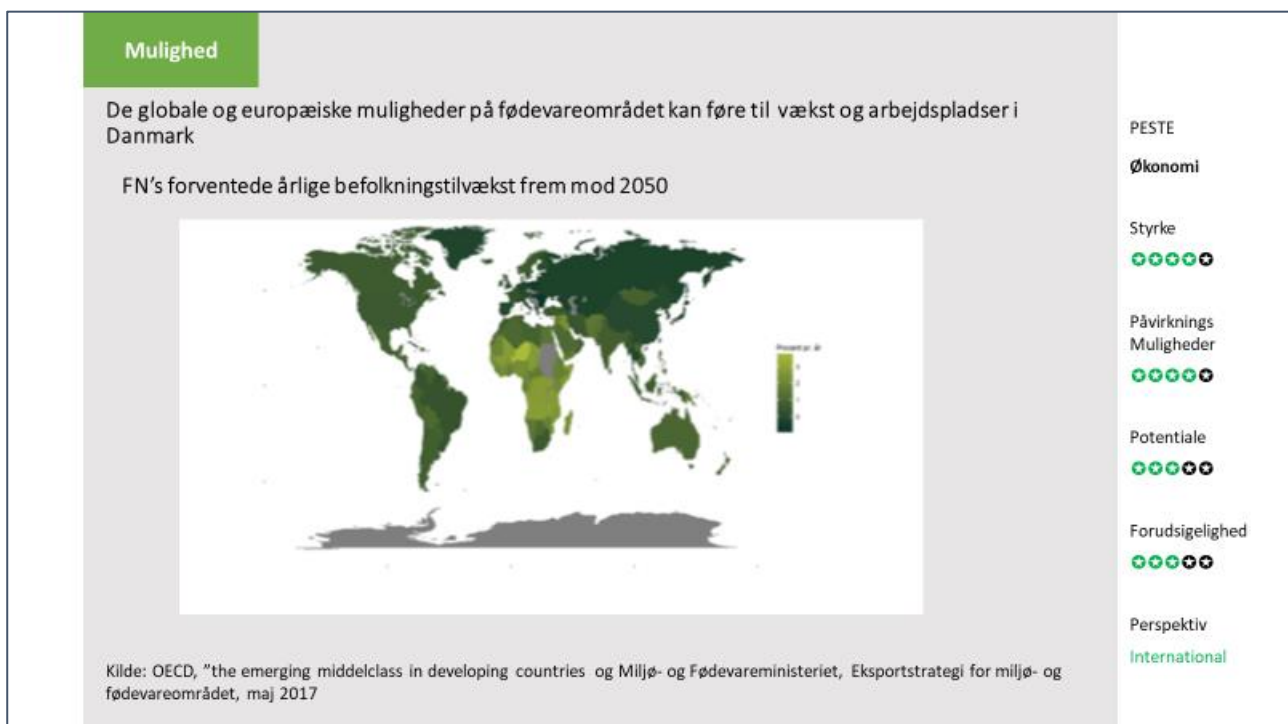
Det samme gælder for højværdiprodukter, økologi, nicheprodukter mv. Det er ikke alene i Danmark, at efterspørgslen på økologiske varer stiger. På verdensplan blev der solgt økologiske

⁹ En højværdivarer er defineret som en eksportvare, hvor prisen er mindst 20 % højere end gennemsnitsprisen i EU for tilsvarende varer (Fakta om Fødevareklyngen, Bæredygtig Udvikling, Landbrug & Fødevarer, 2018).

varer til en værdi af knap 90 mia. dollar i 2016 eller ca. 592 mia. kr. (The World of organic agriculture, statistics and emerging trends 2018, FIBL & IFOAM Organics international). Der er tale om en fordobling på ti år. Den stærkt stigende interesse for økologi giver også et stort potentiale for eksport af danske økologiske varer som allerede er inde i en positiv udvikling jf. styrken herom. En af årsagerne til at efterspørgslen efter danske økologiske varer er stor, er den kvalitet, som danske virksomheder formår at levere (<https://www.berlingske.dk/virksomheder/verden-spiser-oekologi-for-over-570-mia.-kroner>).

Der synes derfor at være mulighed for at øge eksporten og dermed skabe vækst og arbejdspladser inden for fx svinekød og økologi forudsat, at erhvervet kan fortsætte med at levere som i dag på kvalitet og pris.

Figur 43 FN's forventede årlige befolkningstilvækst frem mod 2050

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

6. TRUSLER

6.1 Gældsætningen i dansk landbrug har stabiliseret sig i de seneste år, men er fortsat høj

Gældsætningen i dansk landbrug har stabiliseret sig i de seneste år. Den er dog fortsat høj og en hindring for en økonomisk bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed overfor fx ekstreme vejrforhold (tørke), klimaændringer, sygdomme, marked, samt at foretage nye investeringer og omstilling.

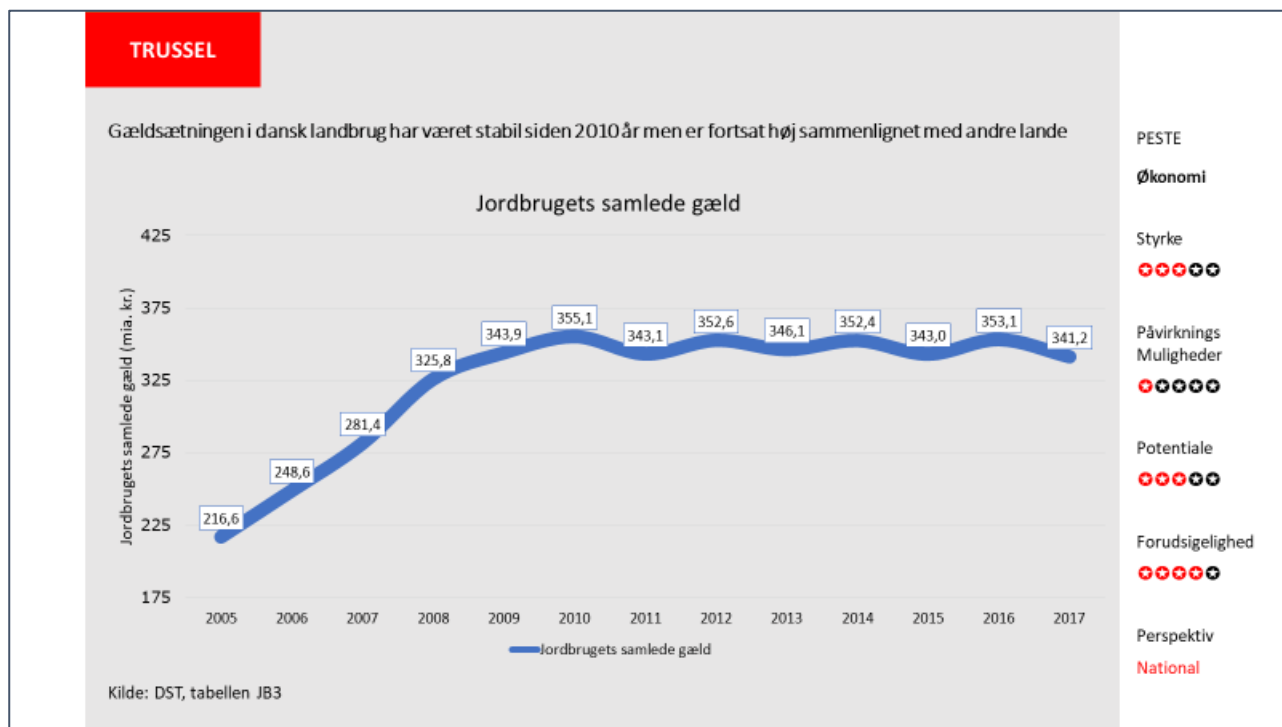
Landbrugets gæld har inden for de seneste år stabiliseret sig på et niveau på omkring 340-350 mia. kr. (DST). Op til og lige efter finanskrisen i 2008 steg gælden fra 217 mia. kr. i 2005 til 355 mia. kr. i 2010. En stigning på 63 procentpoint hvor inflationen i samme periode kun var 11% (DST). Knap en tredjedel af Danmarks landbrug er heltidsbedrifter og de står for ca. tre fjerdedele af landbrugets gæld. En gennemsnitlig heltidsbedrift har en gæld på ca. 25 mio. kr.

2017 var et godt år for de danske landmænd, hvilket primært skal tilskrives stigende priser på animalske produkter; 25% på mælk og 10% på svin. Prisstigningerne på vegetabiliske produkter var mindre. Hertil kommer effekter af fødevarer- og landbrugspakken. Den positive økonomi i 2017 betød, at landmændene havde mulighed for at nedbringe gælden. Den samlede gæld for hele landbrugssektoren var på 341 mia. kr. ultimo 2017, hvilket er 12 mia. kr. mindre end i 2016.

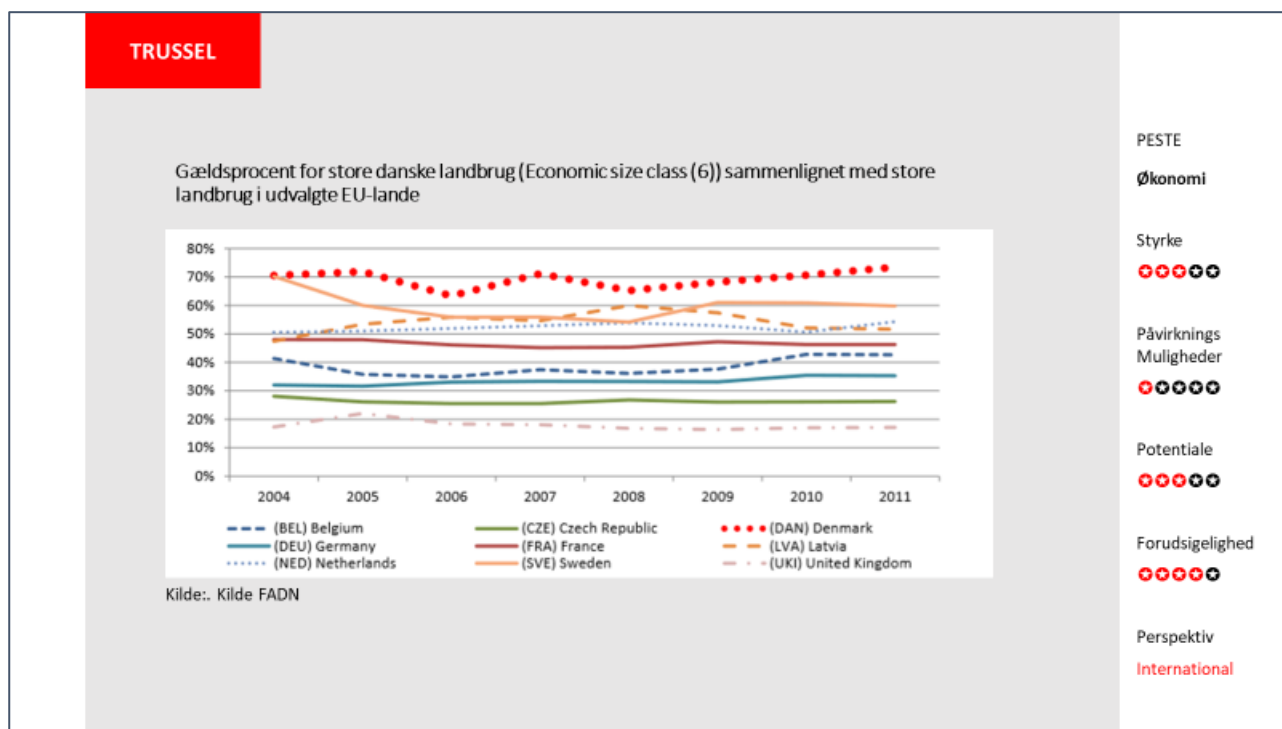
Den gennemsnitlige rente på landbrugets gæld har været faldende de seneste 10 år, fra 5,2% i 2008 til 2,2% i 2017. Det markante fald i den gennemsnitlige rente skyldes først og fremmest, at en stor andel af jordbrugets samlede gæld består i rentetilpasningslån som i 2017 var på 49% (Kilde: DST, Tabellen JB3). I samme periode er de samlede renteudgifter faldet tilsvarende. På trods af faldende udgifter til renter, har man imidlertid ikke nedbragt gælden betydeligt i perioden.

Sammenlignes gældsprocenten i Danmark med gældsprocenten i EU, er den danske meget høj. Ifølge FADN er gældsprocenten i Danmark på 59% mod et gennemsnit i EU på 16%. DST opgør gældsprocenten til 57,4% i 2017 og 57,8 i 2016 hvor heltidsbedrifter havde en gældsprocent på 66% mod 38,9% for deltidsbedrifter. Figuren nedenfor viser også, at gældsprocenten for større danske landbrugsbedrifter er højere end i udvalgte EU-lande.

Uanset hvilken kilde og snit, der benyttes, er gældsprocenten i dansk landbrug meget høj og en stor trussel. Gælden er en hindring for at sikre en økonomisk bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtighed over for uforudsete hændelser, ligesom at det er med til at hæmme omfanget af og lysten til nye investeringer. I SEGES seneste landmandbarometer fra december 2018 fremgår det, at ca. 10,3% af landmændene forventer at reducere investeringerne med op til 25% eller mere sammenlignet med 2017. Forventningerne til 2019 er et fortsat lille fald i investeringerne. Mink- og kyllingeproducenterne har de laveste forventninger til investeringer i 2019. Årsagerne til de dæmpede forventninger til investeringer er, at 35% af landmændene netto vurderer, at sommerens tørke har påvirket bedriftens likviditet i en negativ retning (SEGES, Landmandsbarometer, december 2018).

Figur 44 Jordbrugets samlede gæld

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 45 Gældsprocent for store danske landbrug (Economic size class (6)) sammenlignet med store landbrug i udvalgte EU-lande

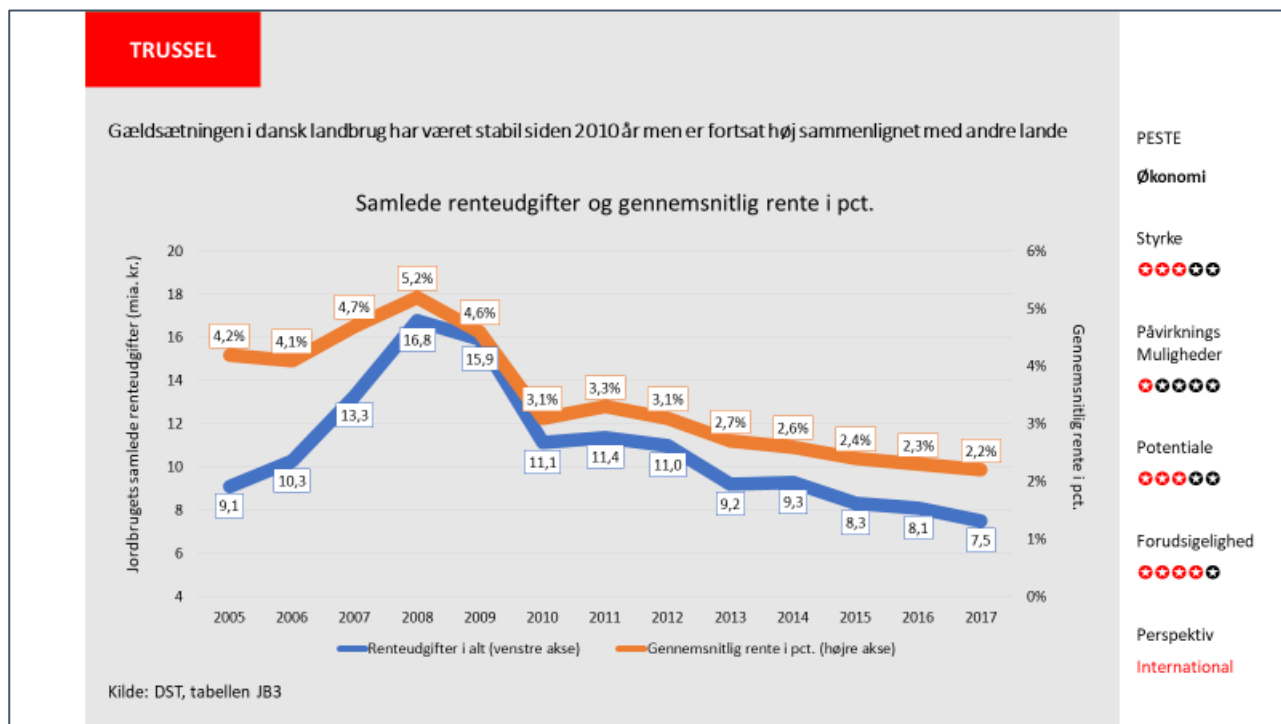
Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

6.2 En stigning i renteniveauet vil være en trussel for landbrugets økonomi

Landbrugets samlede udgifter til renter er i dag historisk lave sammenlignet med de seneste 12 år, hvilket først og fremmest skyldes den historisk lave gennemsnitlige rentesats på 2,2% i 2017. Det er 3 procentpoint lavere end i 2008. Besparelserne på renteudgifterne er dog ikke blevet brugt på at afdrage betydeligt på gælden, som har ligget på et stort set konstant niveau siden 2010 jf. ovenfor. Hvis renten stiger i fremtiden, vil landbruget derfor opleve en stigning i de årlige renteudgifter. Ikke mindst, fordi en stor andel af landbrugets gæld består i rentetilpasningslån (49% i 2017) (DST).

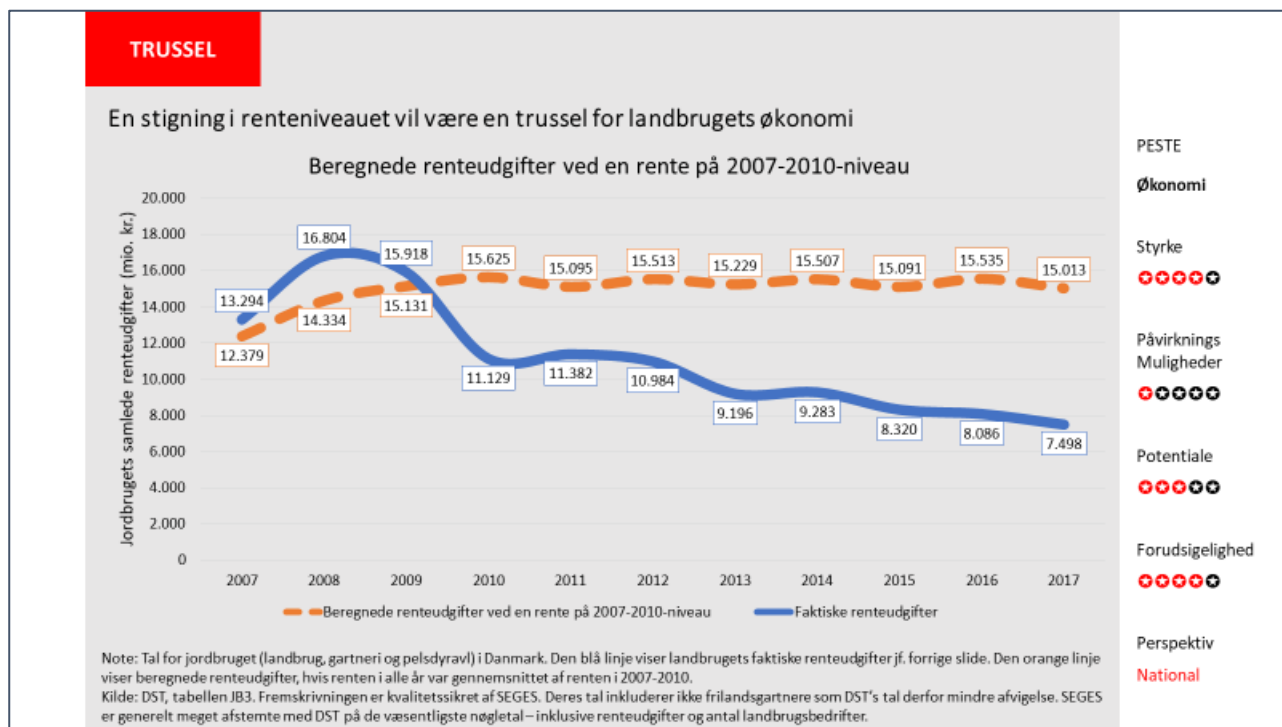
En stigning i renten fx grundet internationale handelskrige, politiske uroligheder som Brexit mm. udgør derfor en alvorlig trussel mod dansk landbrug, da det er en hæmmende faktor for de nødvendige investeringer i landbruget, ligesom at det er med til hæmme generationsskiftet. En fremskrivning af renteniveauet for 2007-2010 viser, at landbrugets renteudgifter i 2017 ville være dobbelt så høje (cirka 7,5 milliarder), som det faktisk var tilfældet. En stigning i renten til niveauet for 2007-2010 vil altså give landbruget en betydelig merudgift alene til renteudgifter, hvilket kan presse landbrugets økonomi og hæmme investeringer. En rentestigning vil, med andre ord, gøre det vanskeligt at opretholde en bæredygtig landbrugsindkomst og modstanddygtighed i den danske landbrugssektor som også øger forsyningssikkerheden. Dette billede bekræftes også af Danmarks Nationalbank, som vurderer, at hvis renten stiger med 2,5 procentpoint vil heltidsbedrifternes finansielle omkostninger samlet set stige med 67% (Danmarks Nationalbank, Finansiell Stabilitet- 2. halvår 2018).

Figur 46 Samlede renteudgifter og gennemsnitlig rente i procent

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 47 Beregnede renteudgifter ved en rente på 2007-2010- niveau

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

6.3 Udsving i fødevarepriser vil destabilisere en økonomisk bæredygtig landbrugsindkomst i Danmark

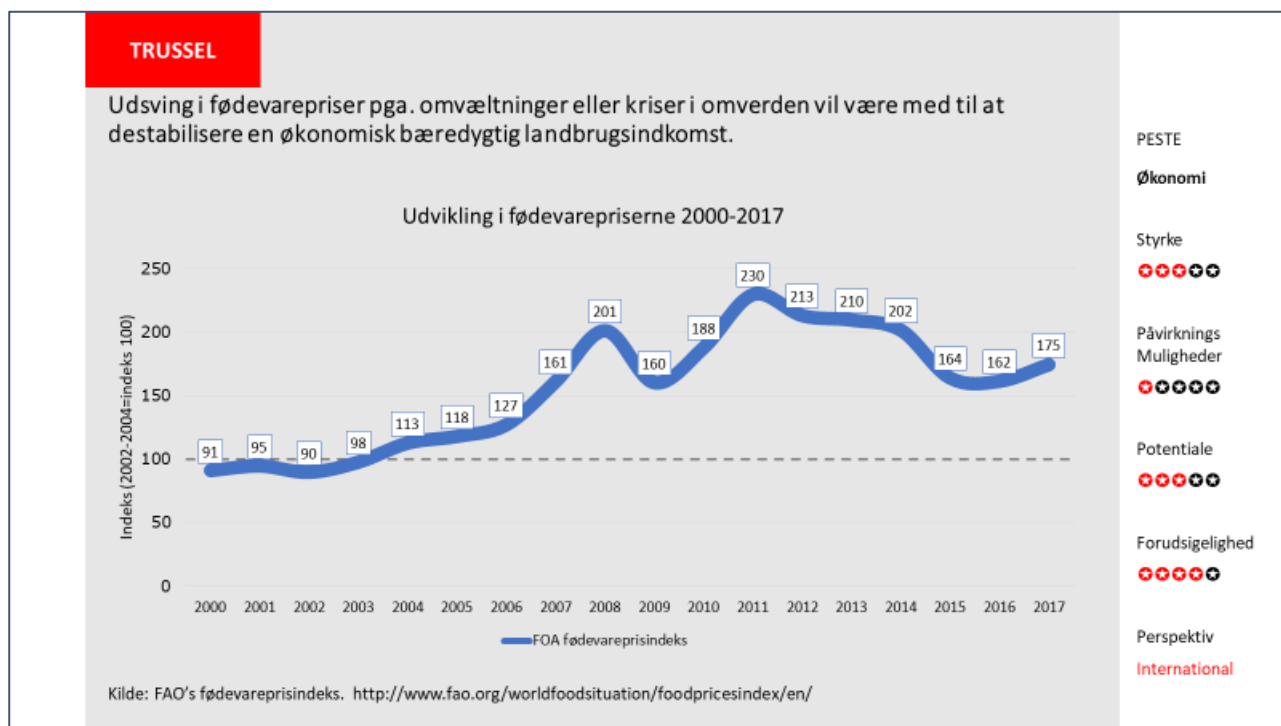
Udsving i fødevarepriser pga. omvæltninger eller kriser i omverden vil være med til at destabilisere en økonomisk bæredygtig landbrugsindkomst i Danmark.

Historisk har der været store udsving i fødevarepriser. Senest var der i 2015 og 2016 konjunkturudsving grundet globale omvæltninger og kriser, som førte til indtjeningstab i dansk landbrug og var med til at destabilisere en økonomisk bæredygtig landbrugsindkomst. Det kan derfor argumenteres, at det vil være en trussel med store konjunkturudsving i fødevarepriser i forhold til at sikre en økonomisk bæredygtig landbrugsindkomst både i Danmark som i øvrige EU-lande.

FAO Food Price Index er et mål for den månedlige ændring i de internationale priser. Den består af gennemsnittet af fem råvareprisindekser, vægtet med de gennemsnitlige eksportandele. Prisudviklingen - og dermed også forbrugerkrønen - har været volatil i de senere år. I landmandsleddet har priserne på både vegetabiliske og animalske produkter svinget meget, og på detailniveau har flere butikker på det seneste sænket priserne på økologiske fødevarer (Forbrugerkrønen. Henning otte Hansen, 2016)

Udsvingene vil være en trussel i forhold til at opnå målsætning A.

Figur 48 Udvikling i fødevarepriserne 2000-2017

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

6.4 Mangel på arbejdskraft til specialiserede og heltidsbedrifter er en begrænsning for produktionen

Ifølge SEGES' Landbrugsbarometer fra december 2018, som baserer sig på en undersøgelse blandt 2000 landmænd, er mangel på arbejdskraft i landbruget et stigende problem. Ifølge undersøgelsen er der tale om den største mangel på arbejdskraft, siden SEGES begyndte at undersøge dette tilbage i 2010. Arbejdskraft er i denne sammenhæng både dansk og udenlandsk arbejdskraft.

Adgangen til arbejdskraft har indtil 2016 ikke udgjort en væsentlig begrænsning for produktionen så der er altså tale om et forholdsvis nyt forhold som uddannelsessystemet ikke pt har kunnet nå at reagere på.

I perioden 2010-2015 har mellem 2 og 6% af de deltagende landbrugere i SEGES landbrugsbarometer angivet at manglende adgang til arbejdskraft udgjorde en begrænsning for produktionen. I første halvår af 2018, var denne andel steget til over 20%. Mere end hver femte landmand oplever dermed problemer med manglende arbejdskraft. Manglen er størst inden for produktion af svin, fjerkræ og mælk (SEGES, Landbrugsbarometer, december 2018).

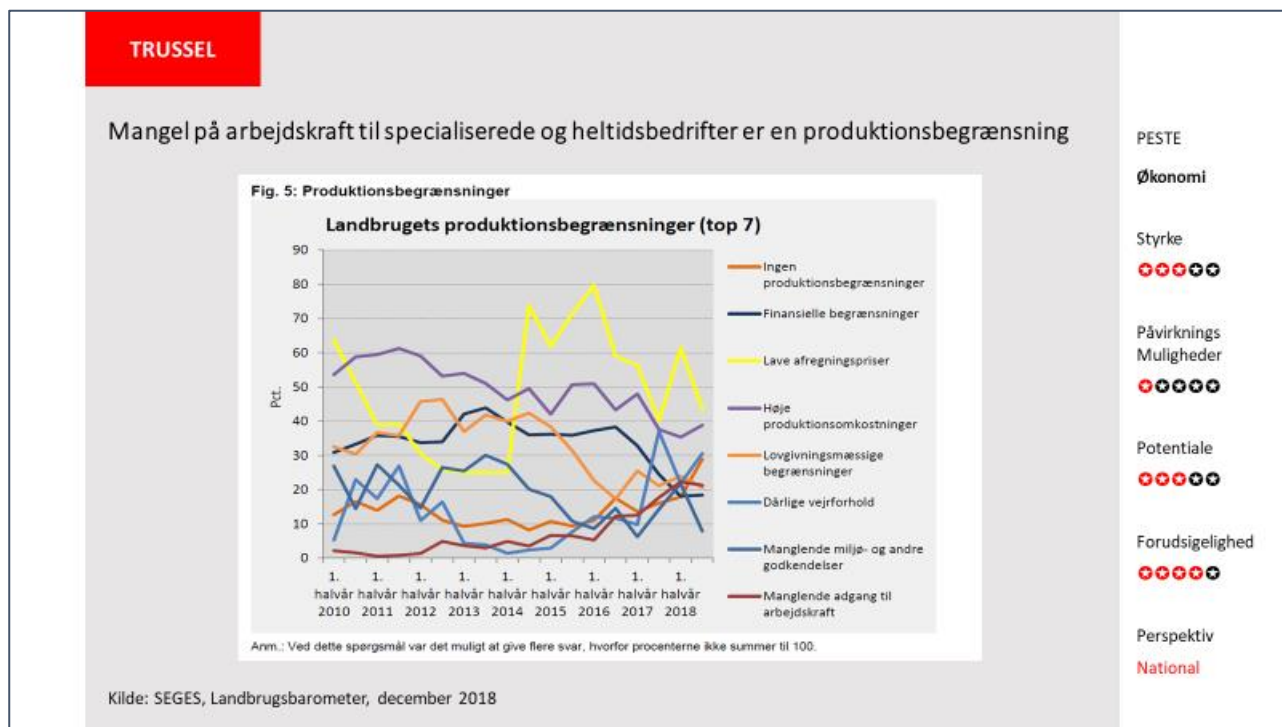
Dette billede bekræftes i publikationen 'Fakta om Fødevareklyngen, Bæredygtighed' fra 2018 (Landbrug & Fødevarer). Analysen viser, at manglen på kvalificeret arbejdskraft er stigende inden for alle sektorer.

Deloitte og Kraka har i publikationen "Small Great Nation – muligheder og udfordringer" fra november 2018 analyseret andelen af udenlandske arbejdstagere på tværs af brancher. Her ligger de tre brancher: Landbrug m.m., Erhvervsservice og Handel og Transport i top med flest udenlandske statsborgere og pendlere blandt de ansatte. Andelen af udenlandske arbejdstagere blandt lønmodtagere for de tre brancher var i 2015 hhv. 33%, 14% og 11% opgjort i fuldtids-beskæftigede. Andelen af udenlandske statsborgere blandt lønmodtagere er steget på tværs af alle brancher i perioden 2008-2015, men stigningen har især været kraftig inden for Landbrug m.m. (Deloitte og Kraka, Small Great Nation – muligheder og udfordringer, november 2018).

I 2016 blev 40% af stigningen i arbejdsstyrken inden for landbruget mm dækket af udenlandsk arbejdskraft. Men tilgangen af arbejdskraft fra andre EU-lande er faldet kraftigt siden midten af 2016. Det skyldes, at der også er voksende mangel på arbejdskraft i resten af EU, og at det stærke økonomiske opsving i fx Polen gør det mindre attraktivt at arbejde i Danmark (Landbrug & Fødevarer).

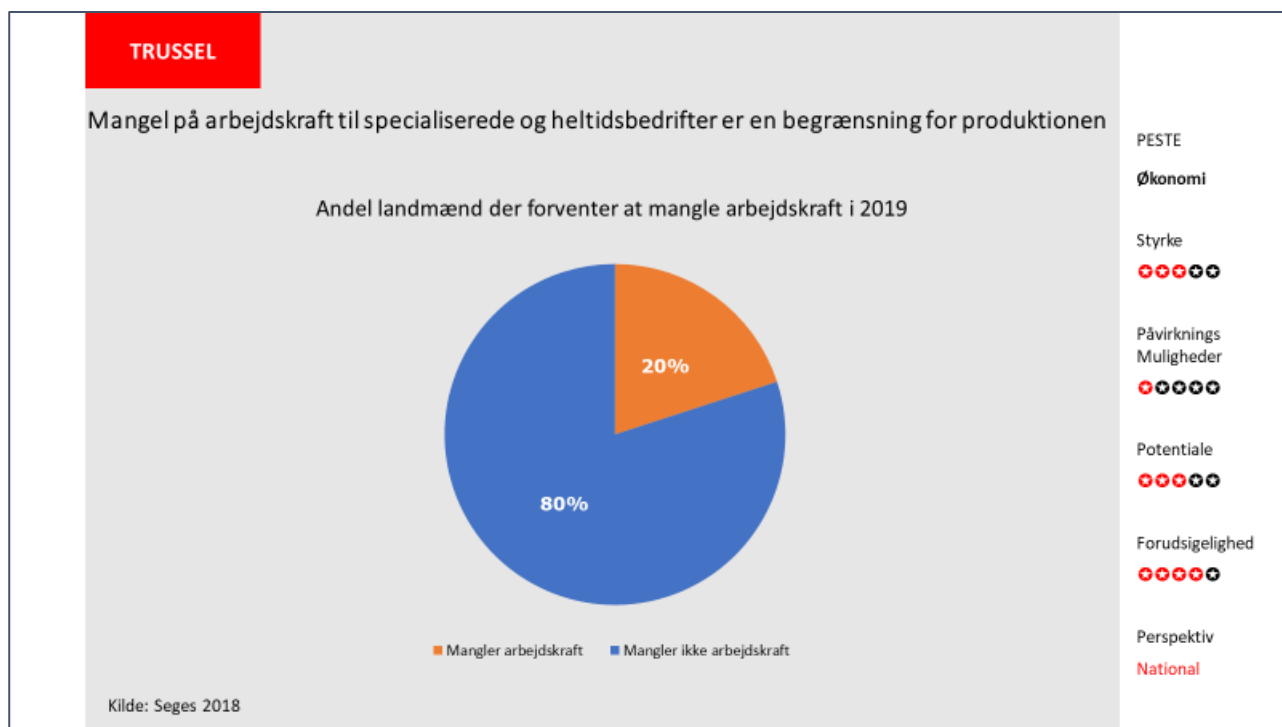
Samlet set er det en trussel mod dansk landbrug og erhvervet, hvis der ikke kan tiltrækkes nok arbejdskraft, da det reelt set kan blive en produktionshæmsko, og at virksomheder må sige 'nej' til ordrer og dermed miste job og vækst.

Figur 49 landbrugets produktionsbegrænsninger

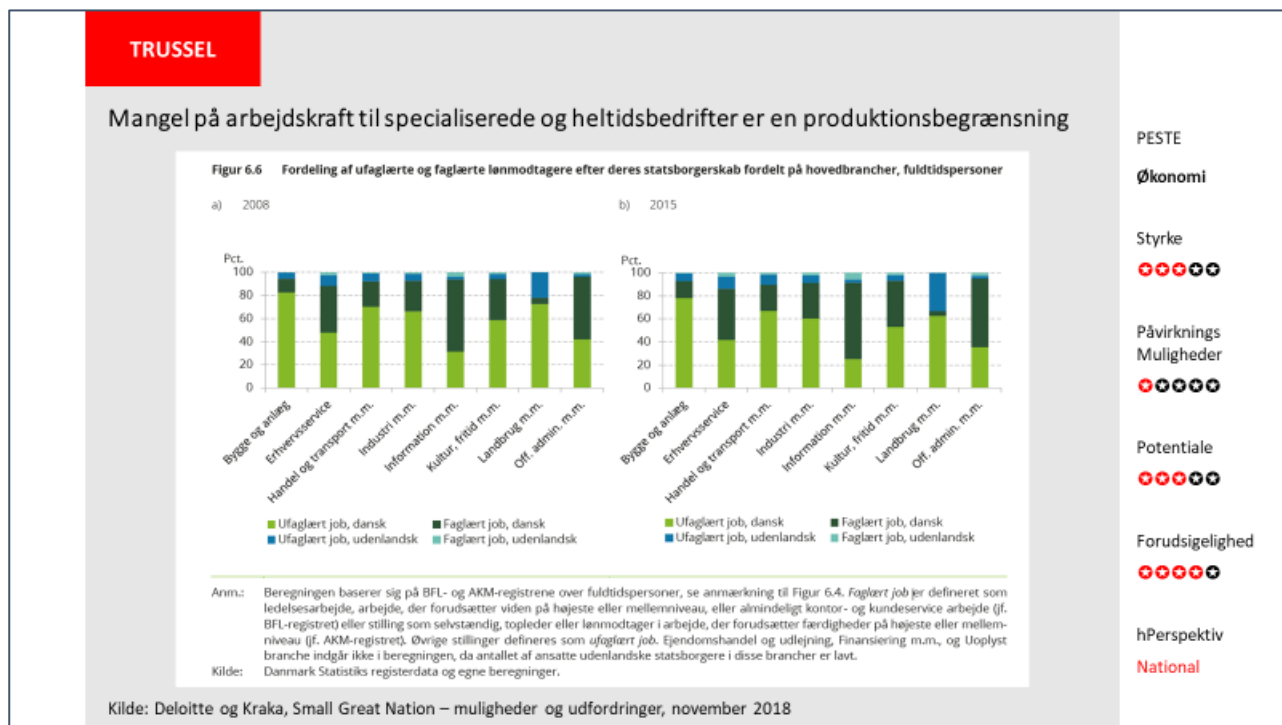
Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 50 Andel landmænd der forventer at mangle arbejdskraft i 2019

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 51 Fordeling af ufaglærte og faglærte lønmodtagere (statsborgerskab, hovedbranche og fuldtidspersoner)

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

6.5 Landbruget er afhængige af ekstern kapitaltilførsel

Mange landbrug er afhængige af, at realkreditinstitutterne, andre institutionelle eller private investorer investerer i deres forretning. Især mange nye unge landmænd har svært ved at etablere egen bedrift.

Landbruget har siden finanskrisen været i en svær økonomisk situation, hvilket bl.a. hænger sammen svingende fødevarerpriser. Landmændene er derfor afhængige af, at banker og især realkreditinstitutter investerer i deres virksomheder for fx at kunne finansiere ejerskifter, udvidelser og moderniseringer af bedriften.

Sammen med den finansielle krise kom en generel opstramning af kreditpolitikken i banker og andre finansieringsinstitutter. En del landmænd havde før finanskrisen købt jord til alt for høje priser - som faldt efter finanskrisen. Det, sammen med en stort set uændret gæld, medvirkede til en voksende gældsprocent. Nogle landmænd havde desuden optaget lån i fremmed valuta, som de ikke har kunnet servicere. I dag står de derfor med en høj gæld pga. faldet i jordpriserne og har derfor svært ved at låne penge. Nogle er insolvente.

Landbruget har indtil finanskrisen hovedsageligt været finansieret ved realkredit- og bankfinansiering. Traditionelt har ejer- og generationsskifter kunnet få op til 70% realkreditfinansiering samt restfinansiering i et pengeinstitut. Efter finanskrisen har de skærpede krav til kreditinstitutterne også medført skærpede krav til egenkapitalfinansiering. Det har været med til at udfordre den traditionelle finansierings- og ejermodel. Samtidig er bedrifterne blevet stadig større og mere kapitalkrævende.

Som konsekvens er der kommet et større fokus på og anvendelse af forpagtning, leasing crowdfunding, sælgerpantebreve, earn out, pensionskasser og andre eksterne investorer i ind- og udland. Nye finansieringsformer er kommet til og er en mulighed for erhvervet. Mange af de nye initiativer er ikke båret af finanskrisen og gældsniveauet i erhvervet, men er et udbud fra investorer drevet af forskellige forhold som bæredygtighed, klima, kvalitetsprodukter, korte værdikælder og så videre.

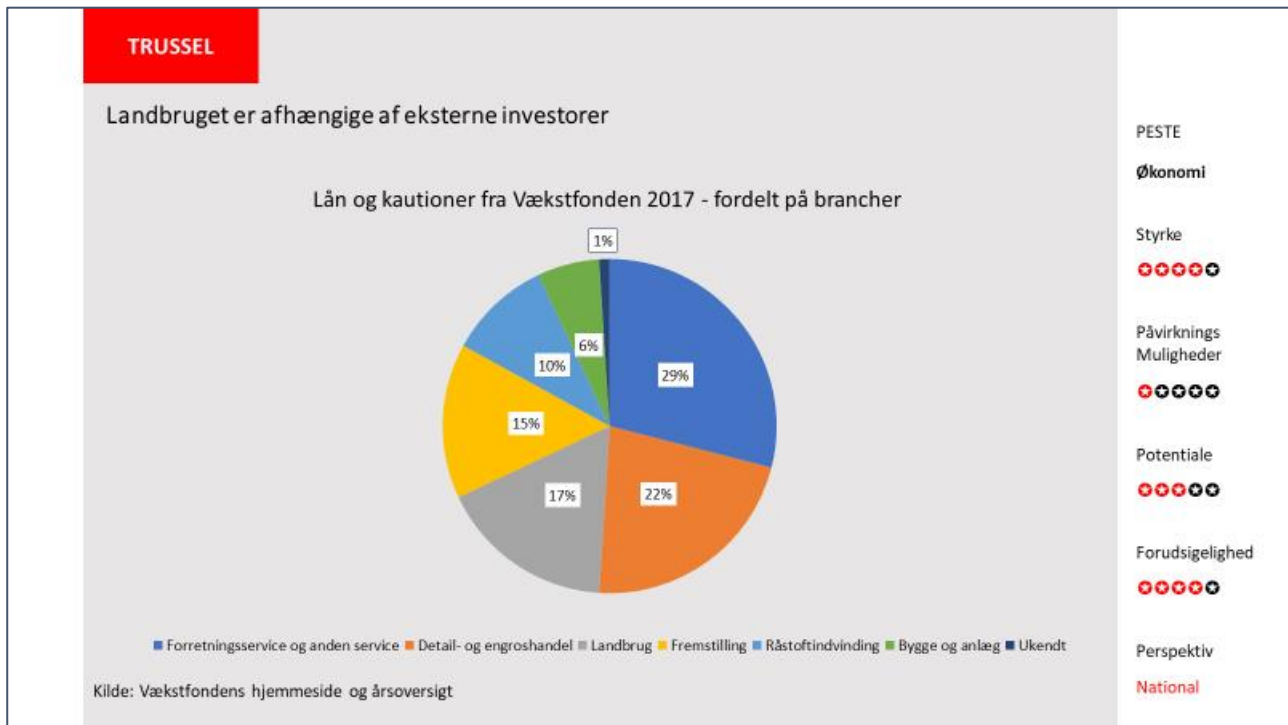
Fra statens side er der etableret en række ordninger, f.eks. Vækstfondens Vækstlån, Etablørslån og DLK. Det har bidraget positivt til at løse en fastlåst situation for en række bedrifter, men ordningerne er for sparsomme til at løfte hele erhvervet. De statslige ordninger vil dog, ifølge SEGES, fortsat udgøre et positivt supplement til anden landbrugsfinansiering. I 2017 gik 17% af Vækstfondens lån og kautioner til landbrug, skovbrug og fiskeri, svarende til 122 virksomheder. Ser man på fordelingen af beløb frem for virksomheder, ligger andelen på 21%

Paletten med finansieringsløsninger er, med andre ord, mere kompleks i dag end før finanskrisen. Adgang til finansiering og kapital er, ifølge SEGES, fortsat en stor udfordring, da en række af de supplerende finansieringskilder endnu ikke er modnet, eller hindres af skattemæssige og institutionelle forhold. Samtidig kan store dele af landbruget have vanskeligt ved at leve op til investorernes krav vedrørende forholdet mellem afkast og risiko (SEGES, Strukturudvikling i dansk landbrug 2016 – 2016, 2018). En anden type landbrug, andelslandbrug, ses også som et alternativ til at eje det hele selv. Idéen er, at man ved at være flere om ejerskabet undgår, at én landmand står med et stort lån og rentebyrde ved at eje landbruget. Jorden bliver forpagtet ud til en eller flere landmænd og på den måde kan andelshaverne hjælpe til i det omfang, de ønsker. Samtidig har de adgang til de råvarer, som produceres på gården (<https://www.dr.dk/nyheder/indland/gaardejer-5000-kroner-nikolaj-er-sluppet-tage-et-stort-banklaan>).

Udfordringen med at finde passende finansiering forstærkes af en voksende andel af bedriftsejerne over 60 år (39% i 2017 mod 29% i 1997), hvilket igen betyder, at behovet for ejerskifter - og finansiering deraf - inden for en relativ kort tidsramme vokser (SEGES, Strukturudvikling i dansk landbrug 2016 – 2016, 2018).

Opsummerende må det konkluderes, at erhvervets mangel på finansiering af investeringer er en trussel. Modsat så rummer denne trussel også muligheder i form af adgang til kapital gennem andre finansieringsmuligheder og som drives af andre motiver end blot finansiering.

Figur 52 lån og kautioner fra Vækstfonden – 2017 – fordelt på brancher

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Tabel 10 Finansieringsmuligheder

TRUSSEL			
Landbruget er afhængige af eksterne investorer			PESTE
Overblik over finansieringsmuligheder på tværs af produktionstyper			Økonomi
Traditionel produktion (fuldt selveje)	Stordrift i selskabsform	Nicheproduktion (typisk selveje)	Styrke
Vækstfonden etableringslån	Vækstfonden etableringslån	Vækstfonden etableringslån	★★★★★
Earn-Out	Earn-Out	Earn-Out	Påvirknings Muligheder
Sælgerpantebreve	Eksterne kapital-indskud	Eksterne kapital-indskud	★★★★★
Ekstern investor-lån	Sælgerpantebreve	Sælgerpantebreve	Potentiale
Crowdfunding	Ekstern investor – lån	Ekstern investor – lån	★★★★★
Vækstfondens vækstlån	Erhvervsobligationer	Crowdfunding	Forudsigelighed
Realkreditfinansiering	Crowdfunding	Pengeinstitut	★★★★★
	Pengeinstitut	Vækstfondens vækstlån	Persektiv
	Vækstfondens vækstlån	Realkreditfinansiering	National
	Realkreditfinansiering		
Kilde: SEGES, Strukturudvikling I dansk landbrug 2016-2015, maj 2018.			

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

SWOT-analyser om landbrug- og fødevarer-
hverv i Danmark -Målsætning B

At øge konkurrenceevnen og
styrke markedsorienteringen,
herunder større fokus på
forskning, teknologi og digitali-
sering

7. Målsætning B: At øge konkurrenceevnen og styrke markedsorienteringen, herunder større fokus på forskning, teknologi og digitalisering

Fødevarerektoren har en afgørende betydning for det danske samfund, herunder for den danske eksport og beskæftigelse. Det er derfor vigtigt, at den danske forskning og teknologiudvikling kan understøtte sektoren, så Danmark kan fastholde og udbygge sin internationale position på området.

Imidlertid vil Danmark og den danske fødevarerektor i stigende grad blive udfordret af øget konkurrence og samhandel i en globaliseret verden og forbrugernes stigende fokus på livsstil, sundhed og miljø. Disse udfordringer kan fødevarerektoren vende til nye, lovende muligheder ved at bruge sine unikke kompetenceklynger og innovative evner. Men det forudsætter nye videnbaserede løsninger. Fremtidens forskning og teknologiudvikling, herunder digitalisering, kan skabe resultater med stor værdi for forbrugerne, samfundet og erhvervet. Det kræver, at det frugtbare samspil mellem primærsektoren, den offentlige forskning og den forskningsbaserede industri styrkes og udvikles.

Generelt og på tværs af sektorer i økonomien har Danmark et godt udgangspunkt. Med et samlet investeringsniveau i forskning på knap 3,0% af BNP i 2015 investerer Danmark mere i forskning end OECD-gennemsnittet på 2,4%. Den største andel af investeringerne foretages i den private sektor. Danmark er samtidig blandt de OECD-lande, som udfører mest offentlig forskning i procent af BNP.

En lang række studier, bl.a. i regi af OECD samt danske undersøgelser, fx DEA samt Uddannelses- og Forskningsstyrelsen, viser, at investeringer i forskning og teknologi er en væsentlig vækstdriver i økonomier og at sådanne investeringer er afgørende konkurrenceparametre for mange lande og virksomheder. Der er, med andre ord, en stor sammenhæng mellem investeringer i forskning og teknologi (fx digitalisering) og landes udvikling i økonomiske variable mål som konkurrenceevne, vækst, jobskabelse og velfærd.

7.1 Drivere for forskning og teknologiudvikling

Investeringer i offentlig og privat forskning og teknologi prioriteres og udføres imidlertid meget forskelligt på tværs af brancher og lande. For eksempel investeres der i Danmark betydelige midler i forskning og teknologi i fødevarerektoren. Det er samtidig meget forskelligt på tværs af sektorer, hvilke underliggende faktorer, der driver udviklingen og behovet for forskning og teknologiudvikling. For at få en indsigt i forskningens og den teknologiske udviklings rolle for en sektor samt konkurrencepresset for sektoren, er det relevant at forstå disse drivere. Set i forhold til fødevarerektoren peges i forskellige strategier og analyser på fødevarerområdet (fx Vækstteam for fødevarerområdet¹⁰) på følgende drivere:

- *Globalisering.* Som følge af globaliseringen stilles de industrialiserede lande overfor store udfordringer – også på fødevarerområdet, hvor især de løntunge områder inden for produktion og forarbejdning vil flytte til lavtlønsområder eller blive automatiseret. Liberalisering af handelsstrømme har medført øget konkurrence på det danske dagligvaremarked og stigende koncentration i fødevarerekæden. Samhandlen stiger, hvilket medfører øgede krav til sporbarhed, fx gennem øget digitalisering, dokumentation og certificering og skaber nye efterspørgselsmønstre. Forbruget af importerede fødevarer stiger stærkt

¹⁰ Se vækstteamets konklusioner og anbefalinger her: <http://foodplatform.au.dk/fileadmin/foodplatform.au.dk/endelig-rapport-250403-anbefalinger-foedevare.pdf>

med øget risiko for smitte og kemiske og bakterielle forureninger. Derfor er der et væsentligt behov for fokus på fødevarer sikkerhed i et jord-til-bord perspektiv, fx gennem øget digitalisering.

- *Priskonkurrence.* Der er øget priskonkurrence på fødevarerområdet på det danske og internationale marked. For at kunne klare sig i konkurrencen skal fødevarerhvervet udvikle, producere og markedsføre høj kvalitetsvarer under bæredygtige forhold med et stort indhold af viden, som forbrugere vil betale en merpris for. Samtidig skaber udviklingen mulighed for at give forbrugere, samfund og erhverv kontante fordele gennem brug af højteknologiske redskaber på fødevarerområdet. Mulighederne medfører et stigende behov for debat og afklaring af såvel etiske som samfundsøkonomiske konsekvenser af de højteknologiske potentialer på fødevarerområdet.
- *Individualisering.* Individualiseringen slår stærkt igennem på forbrugerområdet. Fremtidens forbruger vil handle mere uforudsigeligt og have individuelle præferencer. Alt efter situationen vil den samme forbruger gå efter discountvarer eller høj kvalitetsvarer og fokus kan være på såvel pris, sikkerhed, kvalitet, dyrevelfærd, miljø som etik. Det stiller krav til virksomhederne om produkt differentiering, målrettet markedsføring og ikke mindst omsætning af viden om forbrugerpræferencer og forbrugerbehov til innovative fødevarerprodukter.
- *Ressourcer og bæredygtig produktion.* Med velstand følger også et større forbrug af fødevarer, større krav til kvalitet og nye madvaner, hvor befolkningen eksempelvis spiser mere ude en tidligere. Befolkningstilvæksten og dermed behovet for flere fødevarer vil hovedsageligt gøre sig gældende i Asien og Afrika. Asien skønnes alene at ville stå for over 80% af den globale stigning, både når det drejer sig om den voksende middelklasse og stigningen i forbruget. Befolkningstilvæksten og dermed det voksende behov for flere fødevarer er med til at lægge et stort pres på verdens knappe naturressourcer, som rent vand, dyrkbar jord, fiskebestande og fossile energikilder. Denne udvikling afspejler sig i stigende og mere ustabile fødevarer- og energipriser. Udviklingen har tvunget fødevarer virksomhederne til at effektivisere produktionen ved at nedbringe forbruget af fx vand og energi, og samtidig er der skabt et marked for teknologier og løsninger, der kan øge ressourceeffektiviteten.

7.2 Effekten af investeringer i forskning og teknologiudvikling

Det er ikke alene nok at se på landes investeringerne i forskning og teknologi. Det er ligeledes vigtigt at se på effekterne af de offentlige og private forskningsinvesteringer, hvilket kan variere betydeligt. Effekten af et lands investeringer i forskning og teknologi er bl.a. afhængig af rammebetingelserne, sammenhængen i innovationssystemet, uddannelsesniveaudet og evnen til at omsætte viden til værdi samt hvordan midlerne fordeles på forskellige aktiviteter (fx grundforskning, anvendt forskning, udvikling, demonstration mv.).

Der har i de seneste 10-15 år været et særligt fokus på relevansen af forskning samt på at omsætte de offentlige forskningsinvesteringer til vækst og beskæftigelse i de danske fødevarer virksomheder. De politiske budskaber har været, at der i de hidtidige prioriteringer har været fokus på at opbygge viden på universiteterne. Fremover skal der i højere grad prioriteres bevilninger til anvendelsesorienteret forskning, udvikling, demonstration og markedsmodning, som tager udgangspunkt i brugernes behov og efterspørgsel (temaet "fra forskning til faktura" blev lanceret i starten af nullerne). Fødevarerhvervet har også en interesse i forskning og udvikling i forhold til områder som sundhed og energi, herunder bioenergi. Ligeledes skal der være øget fokus på at løfte fødevarer sektoren opad i værdikæden og styrke virksomhedernes produktivitet og værdiskabelse.

Ligeledes er internationalisering af forskningen en væsentlig dimension ift. drøftelse af effekten af forskning i et land. Da kun en procent af forskningen i OECD sker i Danmark, bliver et lille land som Danmark nødt til at samarbejde internationalt for at hjemtage forskning fra udlandet, vi ikke selv kan producere. Et aktivt internationalt forskningssamarbejde er også en væsentlig forudsætning for at bevare og udvikle de danske styrkepositioner i fødevaresektoren. Danske forskningsinstitutioner har hidtil med succes hjemtaget EU-forskningsmidler, hvilket de skal fortsætte med. Det er samtidig afgørende, at også private danske virksomheder får udbytte af de internationale forsknings- og innovationsprogrammer, fx gennem deltagelse i virksomhedsrettede forsknings- og teknologiprogrammer i EU-regi.

Uddannelse og kapacitetsopbygning er en væsentlig forudsætning for at udvikle og anvende forskning og dermed for at få størst mulig effekt af investeringer i forskning og udvikling. Derfor er det væsentligt at sætte fokus på investeringer i sammenhængen med en analyse af et lands eller sektors evne til at investere i forskning og teknologiudvikling og skabe værdi ud af det. Det er essentielt at fastholde fokus på uddannelser, der er relevante for industriens behov. Offentlig forskning og uddannelse skal fokusere på områderne, hvor virksomheder efterspørger viden og færdigheder. Danske virksomheder har behov for at kunne rekruttere medarbejdere med de rette kompetencer. Derfor er det afgørende, at myndigheder, uddannelsessteder og virksomheder gør det attraktivt for unge mennesker at vælge en fremtidig karriere i fødevaresektoren.

I sammenhæng med diskussionen om uddannelse, er det også nødvendigt at sætte fokus på livslange læringsinitiativer og fortsat kompetenceopbygning for at sikre de nyeste kompetencer på alle niveauer. De til stadighed skiftende teknologiske ændringer kræver fortsat læring og træning på jobbet for ansatte på alle niveauer.

Tabel 11 Opsamlende SWOT for målsætning B

STYRKE	Konkurrenceevne og markedsorientering	SVAGHED
• Det danske landbrugs konkurrenceevne er blandt de bedste i verden og den position kan fastholdes ★★★★★ • Den danske landbrugssektor er blandt de bedste i verden til at udnytte nye teknologiske muligheder til kommercielle produkter og ydelser ★★★★★		• Evnen til at udnytte ny forskning og ny teknologi svækkes på grund af færre unge ejere ★★★★★
- Øget fokus på sporbarhed og dokumentation styrker dansk landbrugs konkurrenceevne ★★★★★ - Tættere kobling mellem forsknings- og teknologimiljøer er en gylden udviklingsmulighed ★★★★★ - Danmark har en stærk international styrkeposition inden for forskning og udvikling på landbrugs- og fødevarerområdet ★★★★★ - Danmark har et stærkt og effektivt rådgivningssystem ★★★★★ - Danske landmænd har et højt videns- og uddannelsesniveau, ★★★★★		• Landbrugserhvervet oplever mangel på kvalificeret arbejdskraft ★★★★★ • Visse rammevilkår giver landbrugets vanskelige konkurrencevilkår ★★★★★
MULIGHED		TRUSSEL

8. STYRKER

Der er til SWOT-analysen af målsætning B identificeret to centrale styrker, som beskrives i det følgende.

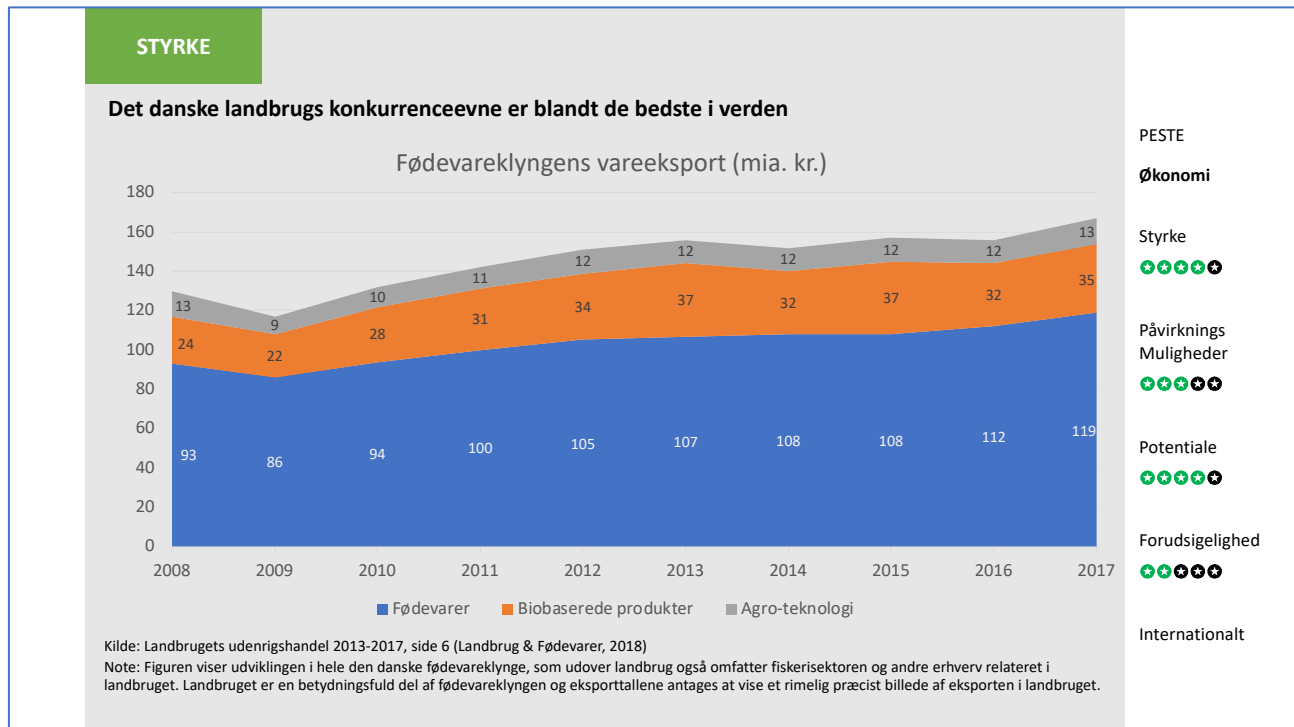
1. Det danske landbrugs konkurrenceevne er blandt de bedste i verden
2. Den danske landbrugssektor er blandt de bedste til at udnytte nye teknologiske muligheder

8.1 Det danske landbrugs konkurrenceevne er blandt de bedste i verden

Dansk landbrug er for det første et meget eksporterende erhverv. Både i kroner og øre og som andel af den samlede landbrugsproduktion. Fødevareklyngens eksportværdi er steget gennem det seneste årti. Siden år 2000 har eksportandelen ligget på mellem 75% og 89%. En så stor eksponering på det globale marked er ikke mulig over tid, hvis ikke konkurrenceevnen er høj – også i et komparativt perspektiv. Ser man specifikt på økologiske varer – et fødevareområde i vækst – har Danmark også stigende eksport, hvoraf størstedelen eksporteres til øvrige EU-lande.

Ser man på den danske fødevareklynge i forhold til andre danske erhvervsområder, så ses også, at fødevareklyngen er et vigtigt eksporterhverv med stor økonomisk betydning for den danske økonomi. Fødevareklyngen stod for således for 24,8% af Danmarks samlede vareeksport i 2017. Opgørelsen viser eksporten i løbende priser. I kroner og ører svarer 24,8% til en eksport på ca. 166 mia. kr. Heraf var 118 mia. kr. fødevarer, 35 mia. kr. var biobaserede produkter og 13 mia. kr. var agroteknologi.

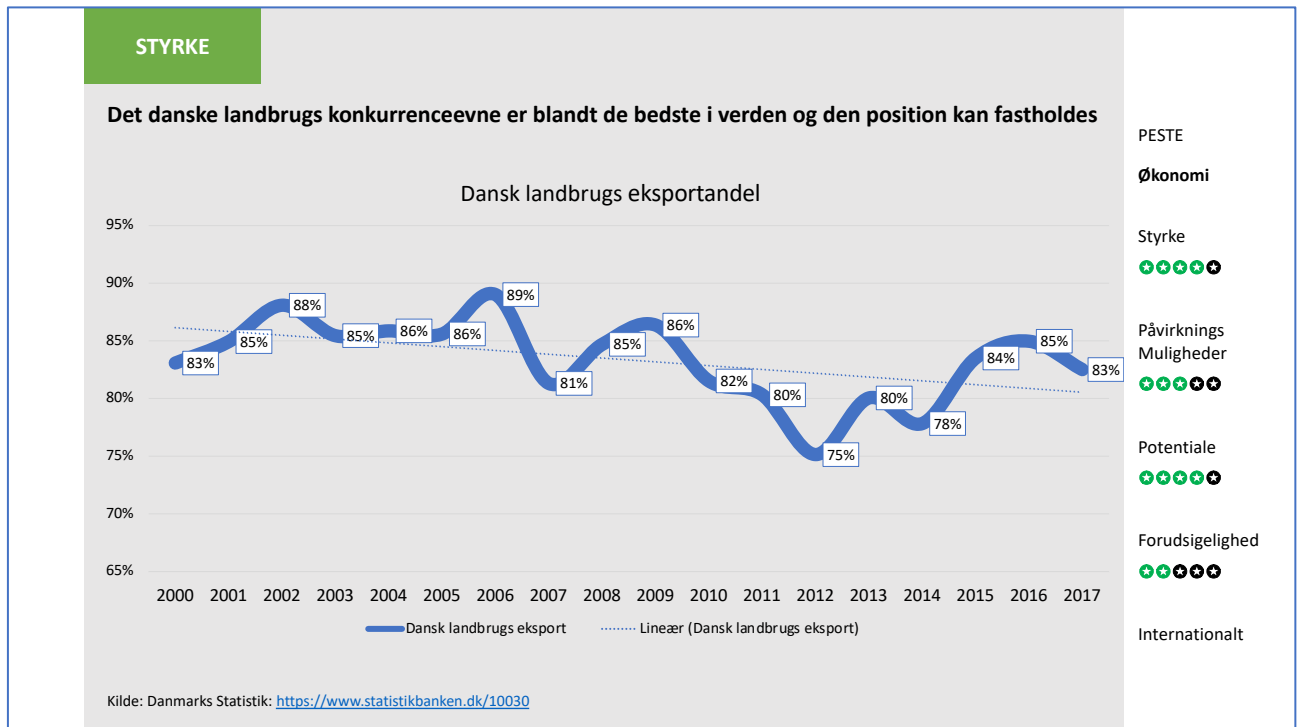
De største eksportmarkeder var Tyskland, som aftog for 28,6 mia. kr. i 2017. Næststørste marked er Sverige, som aftog 9% af fødevareklyngens eksport, svarende til 14,9 mia. kr. Ses der på eksportvarer så er den største eksportvare smågrise og forarbejdet grisekød, som udgør en værdi af 32,0 mia. kr. Herefter følger fisk og skaldyr og mejeriprodukter, som eksporteres til en værdi på hhv. 24,3 mia. kr. og 21,2 mia. kr. (Landbrug & Fødevarer, Fakta om fødevareklyngen).

Figur 53 Fødevarerklyngens eksport

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

I relation til eksporten er det også væsentligt at henlede opmærksomheden på at landbrugets produktionsværdi er steget i en årrække. I perioden 2011 til 2017 ses en samlet stigende produktionsværdi, primært på grund af stigningen i produktionsværdien for husdyrproduktion. Plan-teproduktionen er faldet en smule i samme periode. I den forbindelse er det vigtigt at holde sig for øje at, det er afregningspriserne – og dermed verdensmarkedspriserne på fødevareprodukter – der er afgørende. Omkostningerne ligger samlet på samme niveau som i 2012. Det er en interessant pointe relateret til den stigende produktion, at produktionsomkostningerne har været nogenlunde konstante over en 10-årig periode og at de udsving i indtjening som har været iagttaget i landbrugssektoren i samme periode i høj grad skyldes udsving i afregningspriser på en række forskellige landbrugsprodukter.

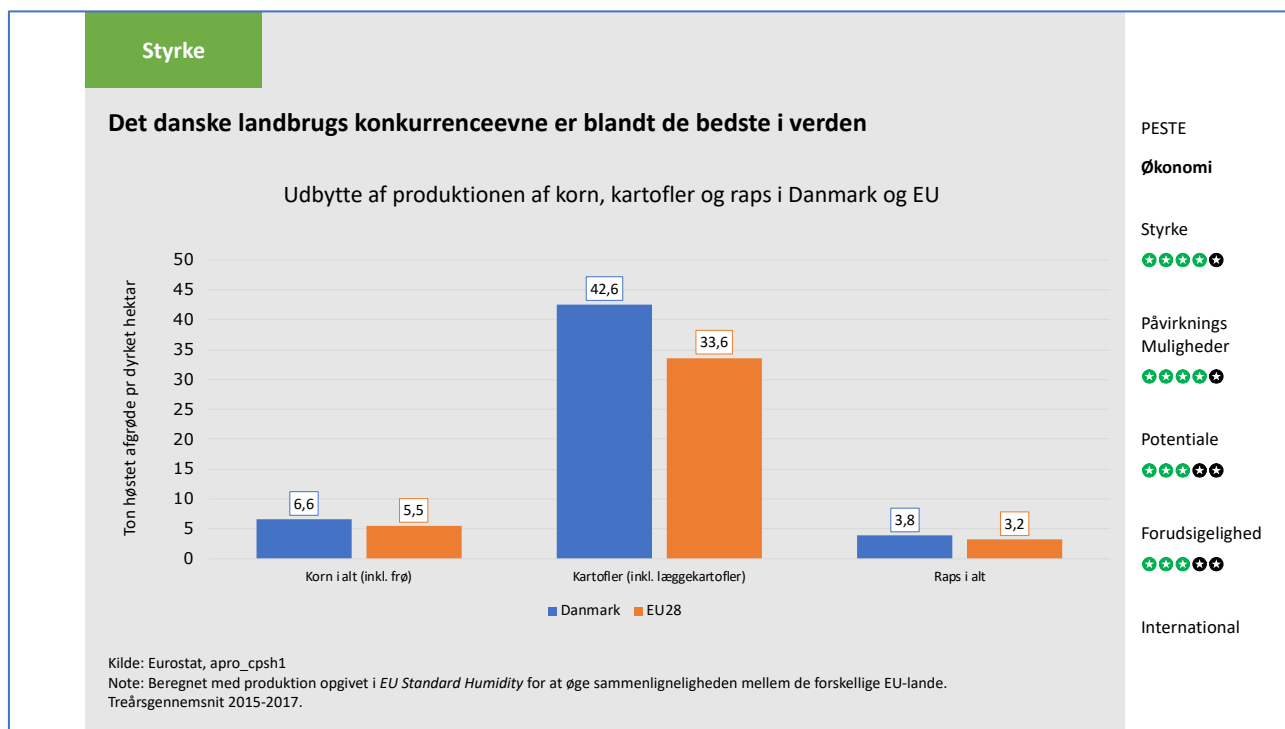
Der kan – som det fremgår af figuren herunder – peges på en potentiel udfordring knyttet til eksporten, nemlig en svagt faldende eksportandel. Dog kan den øgede hjemmemarkedsandel også være et udtryk for, at dansk producerede landbrugsvarer, er konkurrencedygtige i Danmark. Og det kan skyldes en ændret adfærd hos forbrugerne, hvor ideen om det nye nordiske køkken og brugen af lokale sæsonaktuelle råvarer kan skubbe andre ellers importerede varer ud. Hele det nye koncept om Ny Nordisk Mad fik blev rent faktisk i startfasen kritiseret for i virkeligheden at være en importsustituerende strategi i strid med principperne om frihandel.

Figur 54 Landbrugets eksportandel

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Som en yderligere indikation på, at det danske landbrug er internationalt konkurrencedygtigt, kan man i nedenstående figur se, at man i Danmark er i stand til at få et større udbytte af produktionen af korn, kartofler og raps, når der sammenlignes med EU28. Udbyttet er en væsentlig faktor i den samlede produktivitet og derved med til at afgøre erhvervets samlede konkurrenceevne.

Figur 55 Dansk landbrug har et støtte udbytte end produktionen end EU28

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

8.2 Den danske landbrugssektor er blandt de bedste til at udnytte nye teknologiske muligheder

En nylig analyse fra Danmarks Statistik ser nærmere på de danske landbrugeres anvendelse af præcisionsteknologi. I den forbindelse skal man huske på, at præcisionsteknologi er en lille del af de teknologiske muligheder, som en landbruger kan benytte sig af. Og således kan opgørelserne over anvendelsen af præcisionsteknologi kun tages som en indikation på landbrugets generelle evne til at indtage og udnytte nye teknologier. Der findes foruden præcisionsteknologi eksempelvis også en række teknologier, der anvendes til optimering i stalde mv.

Af undersøgelsen fremgår det, at næsten hver fjerde landmand anvender præcisionsteknologi. Det gælder især de store landbrug, så præcisionsteknologi anvendes på 57% af det samlede landbrugsareal. Præcisionslandbrug omfatter brug af data fra satellitter, sensorer mv. til en mere nøjagtig kørsel og målrettet tildeling af gødning m.m.

Mest udbredt er præcisionsstyring med RTK-GPS, som 19% af landmændene anvender til mere præcis kørsel af traktor eller mejetærsker. 14% anvender sektionsstyring af sprøjter, 6% anvender software til planlægning af varieret kvælstofbehov og 4 % anvender fotos fra satellitter eller droner til overvågning og kortlægning af markens tilstand fx planternes vækst. Endelig bruger 2% afgrøde-sensorer på traktorer og udstyr til måling af kvælstofbehov m.m.

Andelen af landbrug, der bruger præcisionsstyring, steg fra 16% i 2017 til 19% i 2018. Anvendelsen af billeddata fra satellitter eller droner er sjældnere, men steg fra 3% i 2017 til 4% i 2018. De øvrige anvendelser er nye i 2018-undersøgelsen.

Landbrug med præcisionsteknologier er over dobbelt så store som øvrige bedrifter

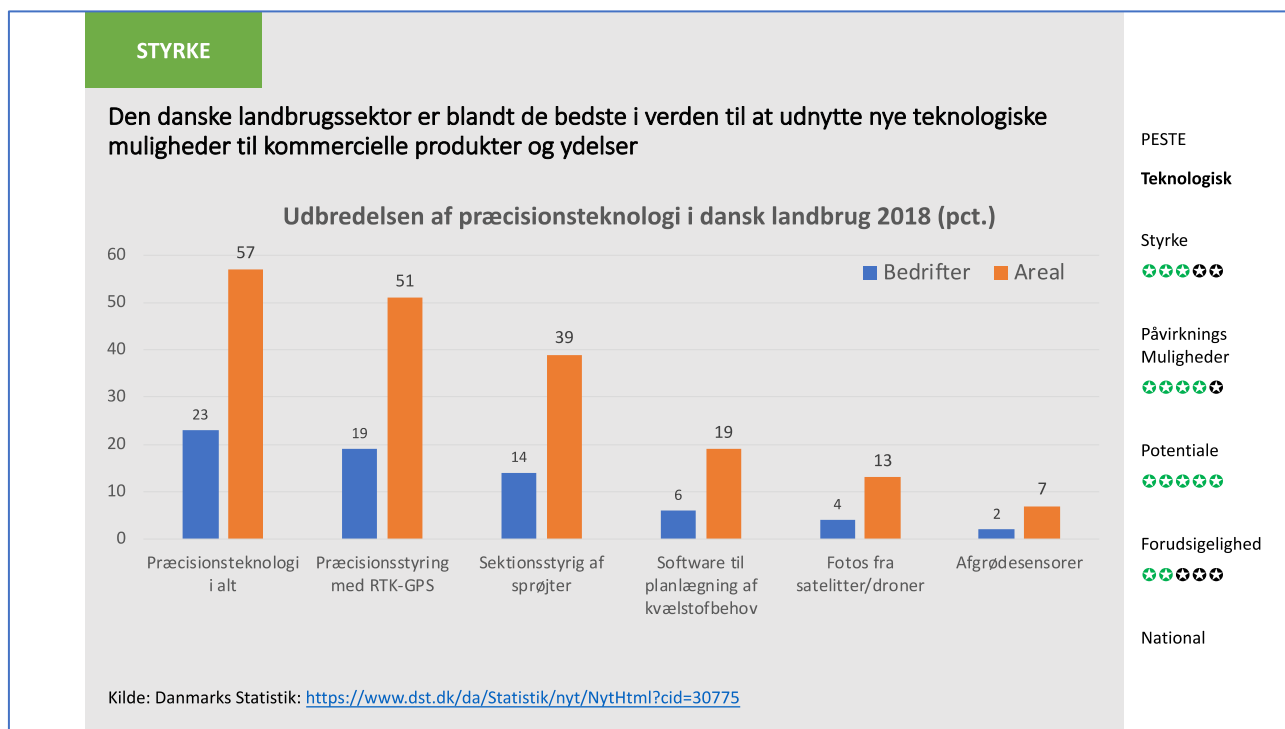
Typisk er udbredelsen af præcisionsteknologierne 2-3 gange større, hvis man i stedet for antal bedrifter ser på det areal, som brugerne besidder. Det skyldes, at det især er de store landbrug, som har taget præcisionslandbrug til sig - landbrug, som anvender præcisionsteknologi, har et gennemsnitligt areal på 197 ha. mod 81 ha. blandt alle bedrifter med afgrøder.

Anskuer man landbrugernes investeringer i et bredere perspektiv, hvor også teknologier, der øger sikkerhed, effektivitet og udbytte tages med som "nye teknologier" er billedet ikke helt så positivt. Det samlede billede er her, at de danske landbrug faktisk investerer ganske lidt og i realiteten nedslider det samlede - gamle - produktionsapparat idet de samlede nettoinvesteringer over en længere periode har været negative

En anden måde at anskue landbrugserhvervets evne til at udnytte teknologiske muligheder på, er ved at se på erhvervets kapitalintensitet. Ifølge PAvitt taxonomien¹¹, der beskriver, hvordan et erhverv kan købe sig til innovation gennem udstyr mv. frem for selv at bedrive R&D-aktivitet, så kan kapitalintensitet være en indikator for FoU-niveau og for anvendelsen af ny teknologi. Dansk landbrug ER komparativt set en kapitalintensiv branche og det giver derfor mening, at meget af den innovation der kommer i landbrugserhvervet, ikke kun kommer via traditionelle forskningssamarbejder men i nok så høj grad kommer gennem de investeringer, der foretages i nye teknologi. Man køber sig så at sige til den nyeste tekniske forskningsviden gennem erhvervelsen af nye maskiner mv.

¹¹ Læs mere om PAvitt taxonomien her:
http://digi.library.tu.ac.th/thesis/ec/0154/17APPENDIX_B.pdf

Figur 56 Udbredelsen af nye præcisionsteknologiske løsninger i dansk landbrug

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

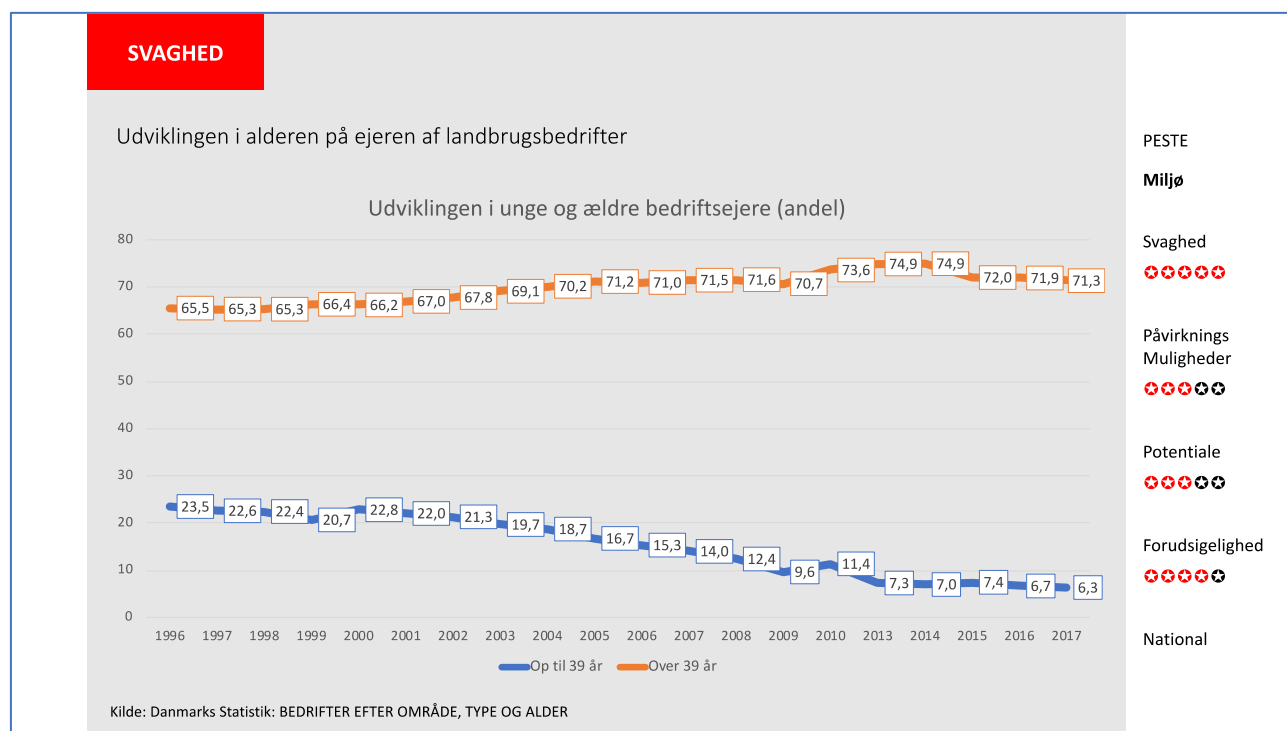
9. SVAGHEDER

9.1 Evnen til at udnytte ny forskning og ny teknologi svækkes på grund af færre unge ejere

Det vurderes som en svaghed ved den danske landbrugssektor, at der generelt set bliver flere og flere ældre bedriftsejere og færre og færre unge ejere. Som det fremgår herunder, så har udviklingen siden 1996 været ret markant. Andelen af unge bedriftsejere i alderen op til 39 år er således faldet fra 23,5% i 1996 til 6,3% i 2017.

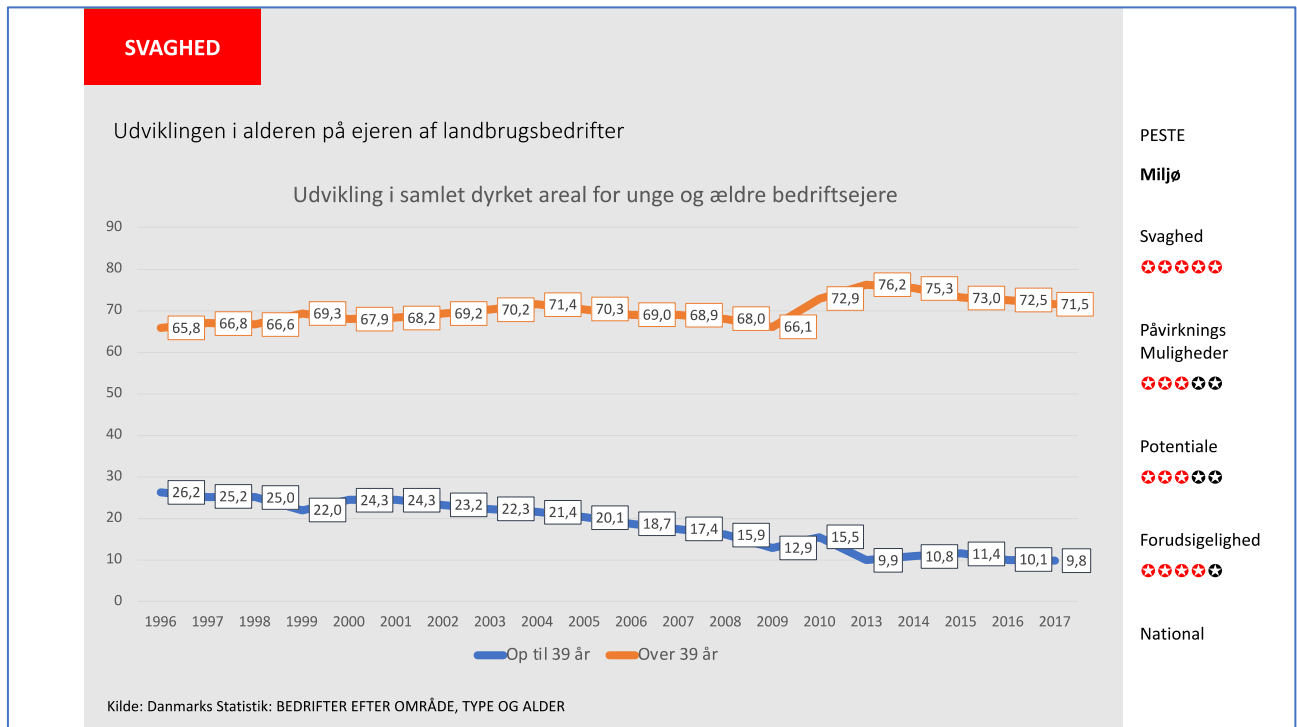
Tilsvarende er andelen af bedriftsejere over 39 år steget fra 65,5% i 1996 til 71,3% i 2017. Det kan iagttages en svag faldende tendens i andelen i ældre bedriftsejere fra 2014 og frem til 2017.

Figur 57 Udviklingen i alderen på ejeren af landbrugsbedrifter (andel)

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Ser man på det samlede dyrkede areal fordelt på henholdsvis unge og ældre bedriftsejere fremkommer stort set det samme billede, som ved antallet af bedrifter. De unges andel af det samlede dyrkede areal er faldet siden 1996. For 23 år siden ejede de unge landbrugere under 39 år 26,2% af det samlede dyrkede danske landbrugsareal, mens arealet i 2006 var faldet til 18,7% og igen i 2017 var faldet til 9,8%. Tilsvarende er arealet, der tilhører ældre bedriftsejere steget i samme periode, fra 65,8% i 1996 til 71,5% i 2017.

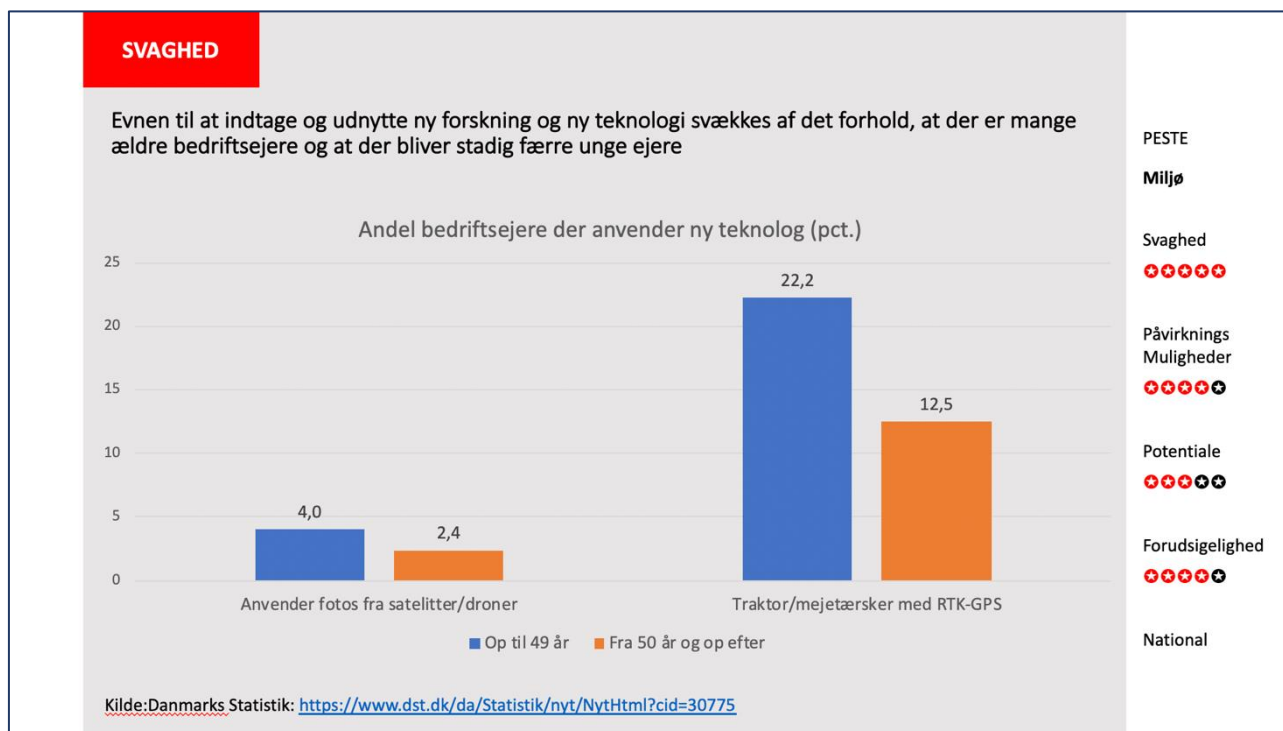
Figur 58 Udviklingen i samlet dyrket areal for hhv. unge og ældre bedriftsejere

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Når det vurderes som en svaghed, at der bliver færre unge bedriftsejere, og at de unge har en stadig mindre del af det dyrkede areal, så skyldes det en formodning om, at de unge ejere er mere omstillingsparate og generelt vil kunne bidrage positivt til en omstilling af landbrugssektoren. En indikation på holdbarheden af denne formodning ses af opgørelser fra Danmarks Statistik vedrørende anvendelsen af nye præcisionsteknologi i landbruget. Her fremgår det af figuren, at de unge bedriftsejere i næsten dobbelt så høj grad anvender ny teknologi som satellit- og dronelfotos og RTK-GPS-teknologi.

I det omfang, at lav tilgang af nye unge ejere til dansk landbrug medfører lavere investeringer og mindre tilførsel af ny viden og entreprenørtrang, kan det frygtes at medføre en lavere produktivitetsudvikling i dansk landbrug i fremtiden, hvorfor det kan have afledte samfundsøkonomiske effekter.

Figur 59 Anvendelsen af ny teknologi hos hhv. de unge og ældre bedriftsejere (%)

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

10. MULIGHEDER

10.1 Øget fokus på sporbarhed og dokumentation styrker dansk landbrugs konkurrenceevne

Sporbarhed har særligt tre dimensioner, som gør emnet til muligheder for den danske landbrugssektor. For det første er sporbarhed i stigende grad et krav for at komme ind på nye markeder. Eksempelvis mulighederne for at eksportere mælkepulver eller fersk kød til det kinesiske marked.

For det andet er sporbarhed i stigende grad i fokus hos den enkelte forbruger, hvor der efterspørges informationer omkring transport, oprindelsessted osv. Endelig for det tredje spiller teknologien en vigtig rolle, idet de teknologier, der muliggør sporbarhed, er i rivende udvikling, men udnyttes kun i meget begrænset grad i dag.

SWOT-elementet vedrørende sporbarhed kan til dels underbygges af en række udenlandske forskningsstudier, der viser følgende:

- Traceability har betydning. Det er med til at skabe mere "trust" hos kunderne og kunder vil betale mere for produkter der er traceable. En kinesisk undersøgelse peger på, at der er en *"willingness to pay a small premium of 4.5 RMB/kg (0.7 USD) for traceable pork."* Et italiensk studie viser, at *"A positive attitude towards traceable food was detected in France and Italy."* Værdien af traceability varierer fra produkt til produkt samt på tværs af socioøkonomiske grupper i befolkningen.
- Kun få forbrugere kender dog til traceability. Findings fra et kinesisk studium: *"...consumers' perception of pork traceability system is subject to a comparatively low level. Purchasing of traceable pork is affected by gender, self-evaluation of health, awareness of the traceability system, concern about food safety, and the stochastic price willing to pay."*
- Kun få fødevarerprodukter er reelt traceable med nuværende teknologier og udbredelse. Et brasiliansk studie viser, at *"1.07% of the food products presents traceability information, indicating in most cases the name of the producer."* Studiet peger samtidig på, at der er et stort og uudnyttet potentiale for virksomhederne for traceability.
- De tekniske systemer til for alvor at implementere traceability på tværs af værdikæden er ikke på plads endnu, selv om teknologierne eksisterer til det (fx Big data, RFID, Blockchain mv.). Årsagen er bl.a. manglende tillid til Big Data og manglende samarbejde på tværs af værdikæden. Se bl.a. DTU analyse om Big Data i landbruget.

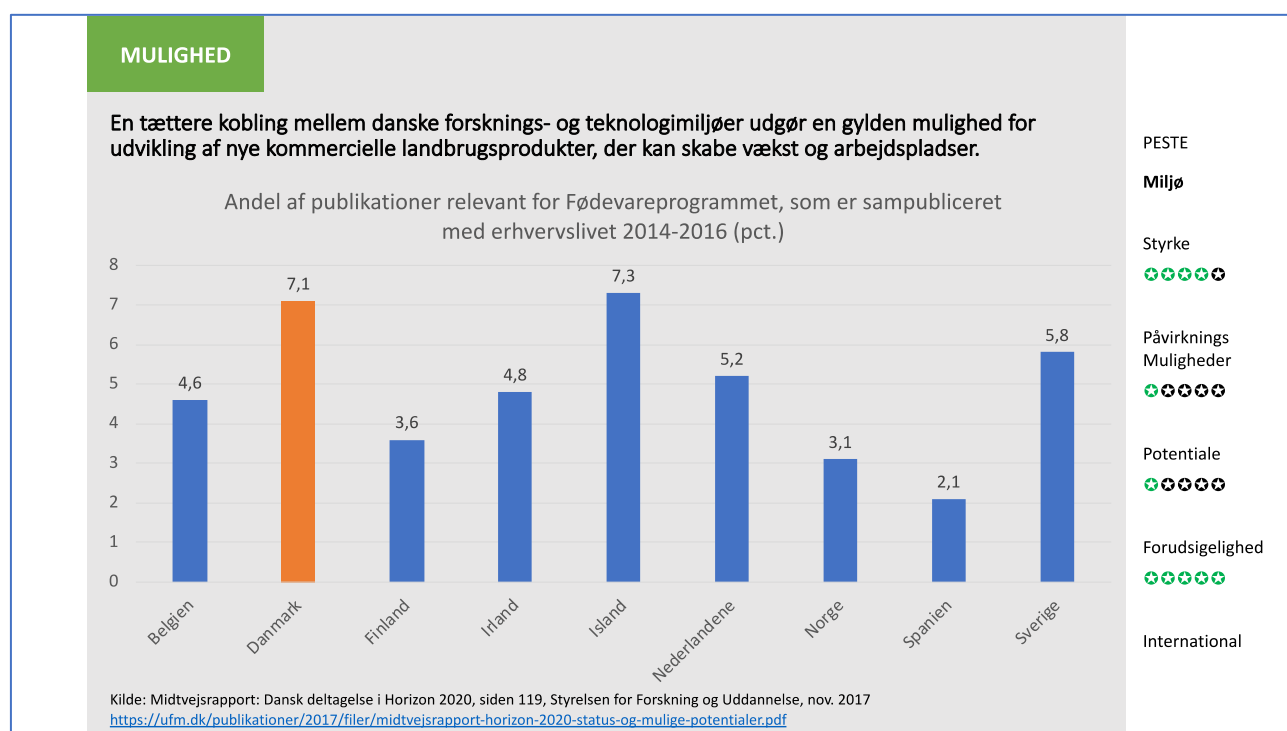
En yderligere pointe vedrørende sporbarhed og dokumentation er, at det giver særlig meget mening ved de såkaldte up-marked produkter – det vil sige produkter der sælges til mindst 15% over gennemsnittet af konkurrenternes priser. Disse produkter udgør, ifølge en COMTRADE-analyse, ca. 35% af de danske eksporterede landbrugs- og fødevarer (IFRO Udredning 2017/12). Traditionelt er produkter med beskyttet oprindelsesbetegnelse (PDO eller PGI) netop kendetegnet ved det specifikke geografiske tilhørsforhold, hvorfor sporbarhed er helt centralt. Danmark har traditionelt ikke fokuseret meget på PDO/ PGI-produkter men har i stedet opdyrket en styrkeposition vedrørende generiske produkter til det brede konsummarked. Denne position er dog under forandring, hvor der bliver større og større fokus på korte værdikæder, egnsspecificitet, autenticitet mv. Som eksempel har Danmark netop fået sin første vin med geografisk beskyttelse. PDO og PGI støttes gennem CAP'en.

10.2 Tættere kobling mellem forsknings- og teknologimiljøer er en gylden udviklingsmulighed

Danmark ligger i top i EU når det gælder sampublicering af videnskabelige artikler mellem erhvervsliv og forskningsmiljøer på landbrugsområdet. Således er Danmark med 7,1% sampublicerede artikler nr. to i Europa kun overgået af Island. I Danmark er der det seneste årti sket en konsolidering af de danske forskningsmiljøer på landbrugs- og fødevareområdet. Der vurderes at være potentiale til en større grad andel af samfinansierede publikationer.

Den bagvedliggende antagelse er, at sampublicerede artikler mv. giver en række positive effekter. Eksempelvis kortere vej fra viden til kommerialisering.

Figur 60 Forskning der gennemføres i samarbejde med erhvervslivet

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

10.3 Danmark har en stærk international styrkeposition inden for forskning og udvikling på landbrugs- og fødevarerområdet

Programmet for fødevarer sikkerhed og bioøkonomi er en af de syv Samfundsmæssige udfordringer i Horizon 2020. Danmark har midtvejs i Horizon 2020 (marts 2017) et samlet hjemtag fra programmet på 37,9 millioner euro fordelt på i alt 83 projekter. Det svarer til 3,1% af de udbudte midler. Vægter man det danske hjemtag per 1000 indbyggere ligger Danmark på en 6. plads i Europa. Succesraten for ansøgninger med dansk deltagelse er højere end den gennemsnitlige succesrate med 22,8% mod et gennemsnit på 13,08%

De videregående uddannelsesinstitutioner repræsenterer den største andel af hjemtaget (69%), og herefter kommer de danske forskningsorganisationer og private virksomheder med en andel hver på henholdsvis 16% og 11% Hermed adskiller Danmark sig særligt på virksomhedsdeltagelsen, der ligger lavere end i Tyskland, Nederlandene og Storbritannien.

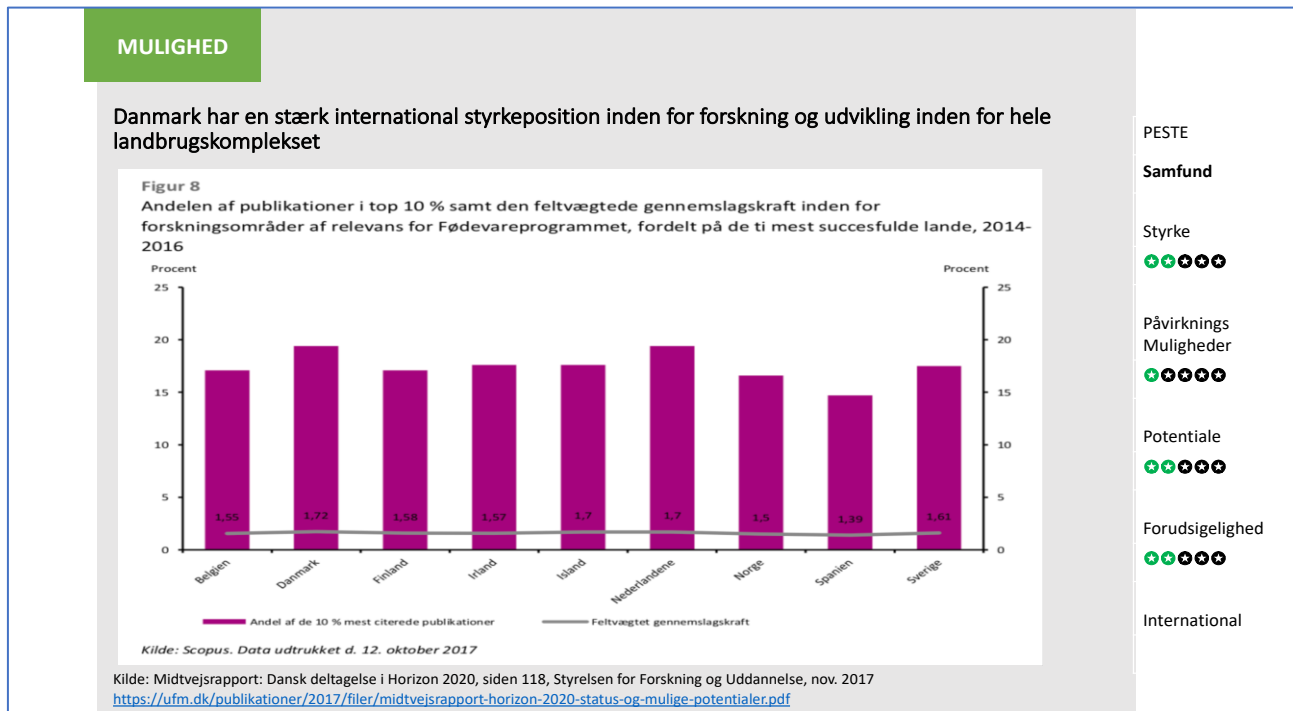
Figur 61 Danske ansøgninger, succesrate og hjemtagningsprocent fra Horizon 2020

MULIGHED					
Danmark har en stærk international styrkeposition inden for forskning og udvikling inden for hele landbrugskomplekset Danske ansøgninger, hjemtagning af midler og succesrate indenfor området fødevarer sikkerhed og bioøkonomi i Horizon 2020-programmet					PESTE
					Samfund
					Styrke
					★★★★★
					Påvirknings Muligheder
					★★★★★
					Potentiale
					★★★★★
					Forudsigelighed
					★★★★★
					International
Land	Hjemtag per 1000 indbyggere (euro)	Antal ansøgninger	Succesrate (pct)	Hjemtagningsprocent af udbudte midler	
Island	28.827	65	34	0,8	
Færøerne	24.361	16	25	0,1	
Norge	12.495	283	27	5,3	
Irland	9.661	233	30	3,6	
Nederlandene	7.296	613	23	10,0	
Danmark	6.671	364	23	3,1	
Belgien	5.881	426	28	5,4	
Finland	4.716	262	18	2,1	
Sverige	4.118	273	29	3,3	
Grønland	4.098	1	100	0	

Kilde: Midtvejsrapport: Dansk deltagelse i Horizon 2020, siden 109, Styrelsen for Forskning og Uddannelse, nov. 2017
<https://ufm.dk/publikationer/2017/filer/midtvejsrapport-horizon-2020-status-og-mulige-potentialer.pdf>

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Danmark ligger i top hvad angår gennemslagskraft for de mest citerede artikler (top 10%). Danmark ligger således højt både ift. gennemslagskraft og relevans.

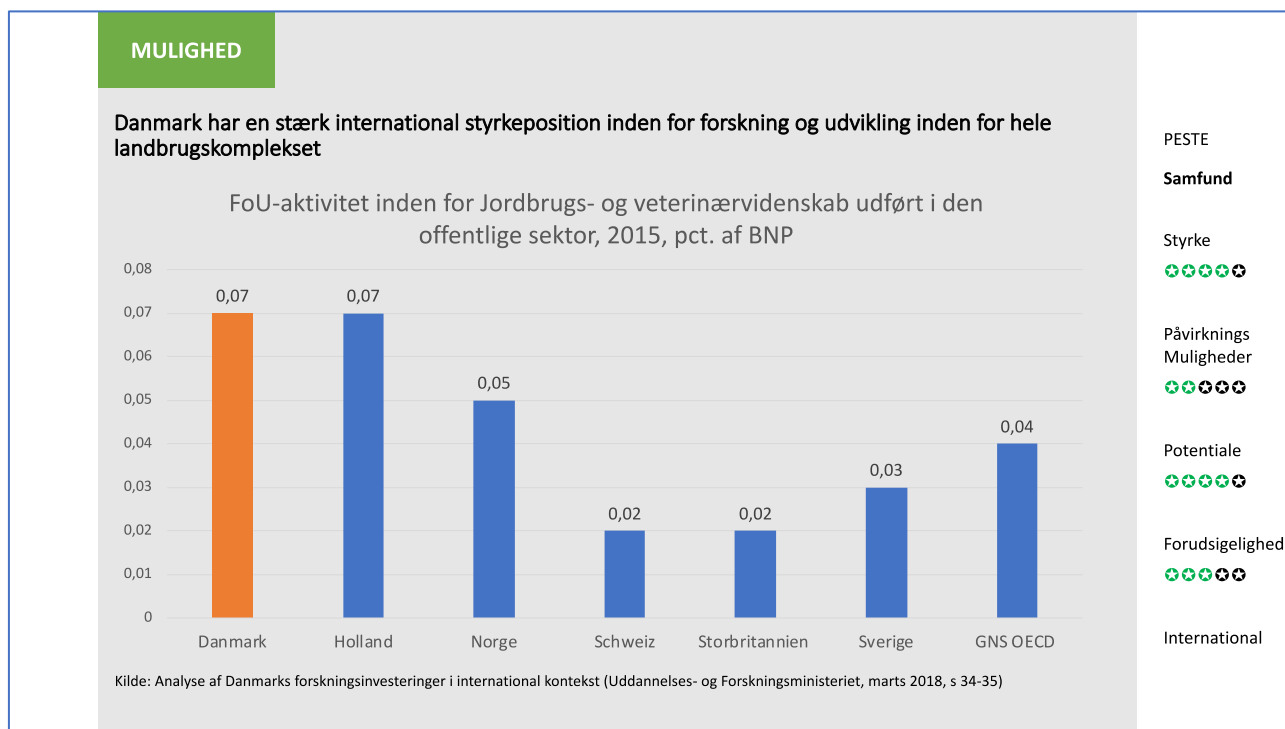
Figur 62 Gennemslagskraft for danske forskningspublikationer under Fødevareprogrammet i Horizon 2020

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

I Danmark anvendes relativt mange offentlige midler på FoU-aktivitet inden for fødevare- og landbrugsområdet. Der anvendes dog langt flere midler inden for andre brancher. Faktisk viser tidligere analyser og gennemgang af innovationspraksis i landbrugserhvervet, at landbruget frem for selv at indgå i forsknings- og innovationsprogrammer ofte køber sig til innovationer gennem det teknologi og udstyr de investerer i. Dette forhold beskrives blandt andet i den såkaldte PAvitt taxonomi, der er refereret til tidligere.

Den private FoU i Danmark vurderes til at være på et middelniveau sammenlignet med øvrige EU-lande. I EU's R&D Scoreboard fra 2017 ses, at DK har én top 1000 R&D virksomhed inden for kategorien Food Producers. Til sammenligning har Holland 3, UK har 10 og Frankrig har 3.

Figur 63 Offentlig FoU-aktivitet inden for Jordbrugs- og veterinærvidenskab

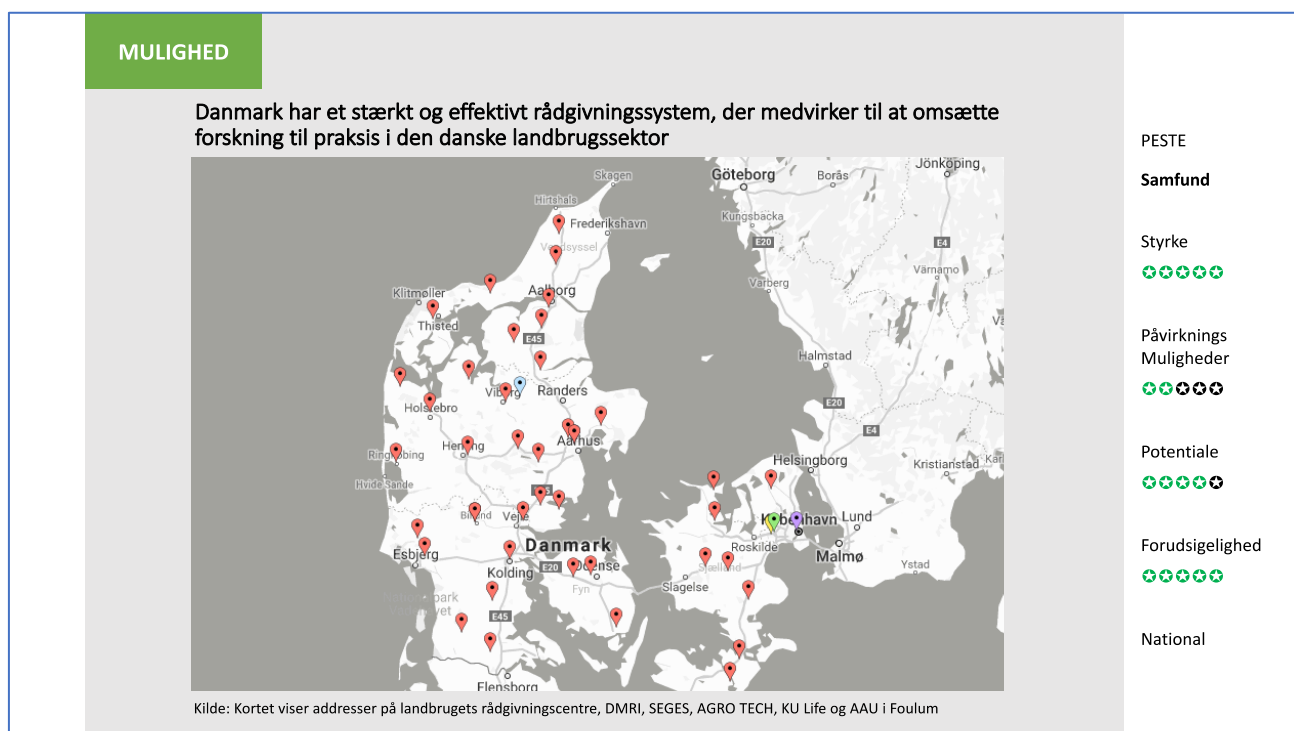
Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

10.4 Danmark har et stærkt og effektivt rådgivningssystem

Danmark har et effektivt system for videndeling, landbrugsrådgivning og samarbejde mellem myndigheder og landmænd med henblik på at omsætte ny viden fra forskning til praksis i landbruget. SEGES er det nationale, centrale videnscenter ejet af brancheorganisationen Landbrug & Fødevarer. Ny viden genereres hos uddannelses- og forskningsinstitutioner og formidles via SEGES til de lokale landbrugsrådgivningshuse. Disse rådgivningshuse formidler herefter den nye viden ud til landmændene gennem deres forskellige rådgivningstilbud. Langt de fleste landbrugsrådgivningshuse er en del af det såkaldte DLBR-samarbejde. I alt er der ansat ca. 2500 medarbejdere i SEGES og de 30 lokale landbrugsrådgivningshuse under DLBR-samarbejdet. Foruden SEGES findes der også en række andre rådgivere der opererer på landbrugsområdet.

Styrken i det danske system er blandt andet det forhold at systemet er bygget decentralt på og derved er tæt på landmanden. Dette er en anderledes organisationsmodel end man eksempelvis ser i mange østeuropæiske lande, hvor rådgivningssystemerne placeres mere centralt. Den danske model bygger på tankerne fra andelsbevægelsen og har således stor legitimitet hos de udførende aktører i landbrugserhvervet.

Figur 64 Danmark har et stærkt og effektivt rådgivningssystem

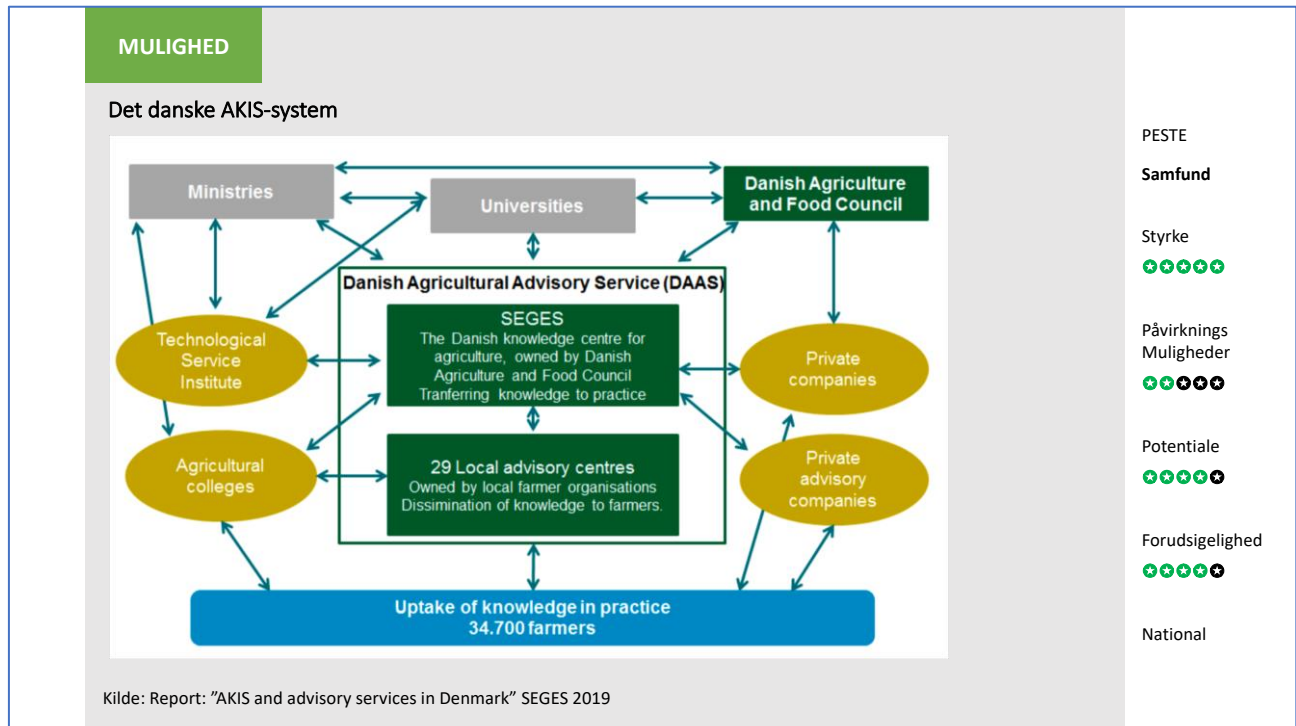
Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Det landbrugsfaglige viden- og innovationssystem (AKIS)

Hvis man ser på det danske system for viden og rådgivning i et bredt perspektiv fremkommer et billede af et vidt forgrenet og forankret system. Som det fremgår af figuren herunder, indeholder systemet, ifølge en nylig kortlægning og analyse, en række forskellige aktører. Flere mi-

nisterier har resort-ansvar, universiteterne dækker bredt i forhold til landbrugsfaglige forskningsområder, GTS'erne leverer viden om innovation og teknologi og en række forskellige private og offentlige konsulentordninger bringer viden i spil hos de enkelte landbrugere.

Figur 65 Det danske AKIS-system

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

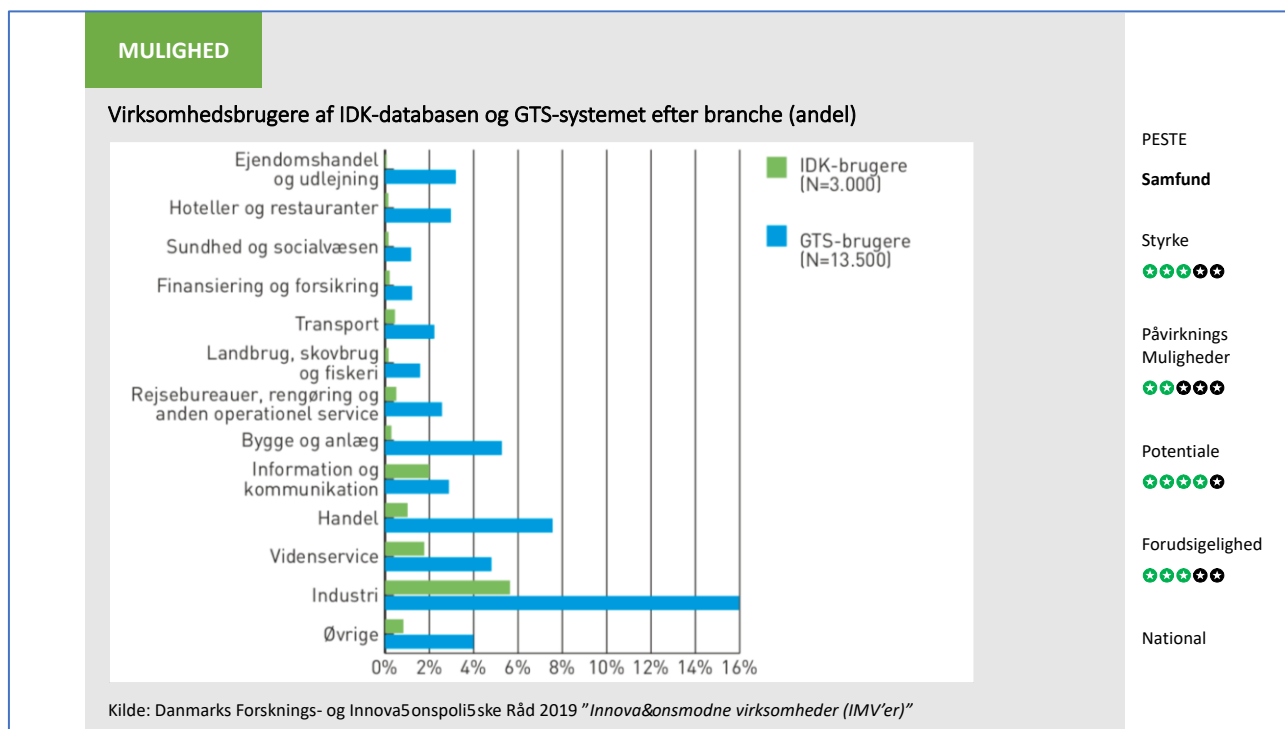
Som vist tidligere vurderes det danske rådgivningssystem på landbrugsområdet at være en styrke i forhold til at vedligeholde og udvikle hele landbrugssektoren. Dette skyldes det vidt forgrenede net af faglige rådgivere og videnaktører på mange forskellige niveauer.

Der er dog også data fra SWOT-analysen, der indikerer begrænsninger i det eksisterende rådgivningssystem. En aktuell analyse fra Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd fra januar 2019 "*Innovationsmodne virksomheder (IMV'er)*" viser, at branchen "Landbrug, Skovbrug og Fiskeri" er blandt de brancher, der i mindst omfang anvender den viden, der findes i IDK-databasen og i det danske GTS-system.

IDK-databasen omfatter alle virksomheder, der er registreret i InnovationDanmark-databasen (IDK-databasen). IDK-databasen består af ca. 3.000 årlige brugere og godt 11.000 unikke brugere i perioden 2009-16. De registrerede virksomheder har i perioden gjort brug af ordninger og puljer som f.eks. Innovationskonsortier, Innobooster, Grand Solutions, Horizon2020 og tilsvarende kapitaludbydende virkemidler.

GTS-systemet refererer til kunderne hos De Godkendte Teknologiske Serviceinstitutter (GTS). Det opgøres årligt i en database, hvem, der har anvendt hvilke af de kommercielle services som GTS'erne udbyder. GTS-databasen omfatter alle, der med CVR-nummer optræder som kunder hos GTS-institutterne. Det årlige antal unikke danske kunder er ca. 13.500, og der er i perioden 2009-2016 i alt registreret 35.000 unikke danske kunder i GTS-databasen.

Figur 66 Grænserne for den danske landbrugsrelaterede rådgivning

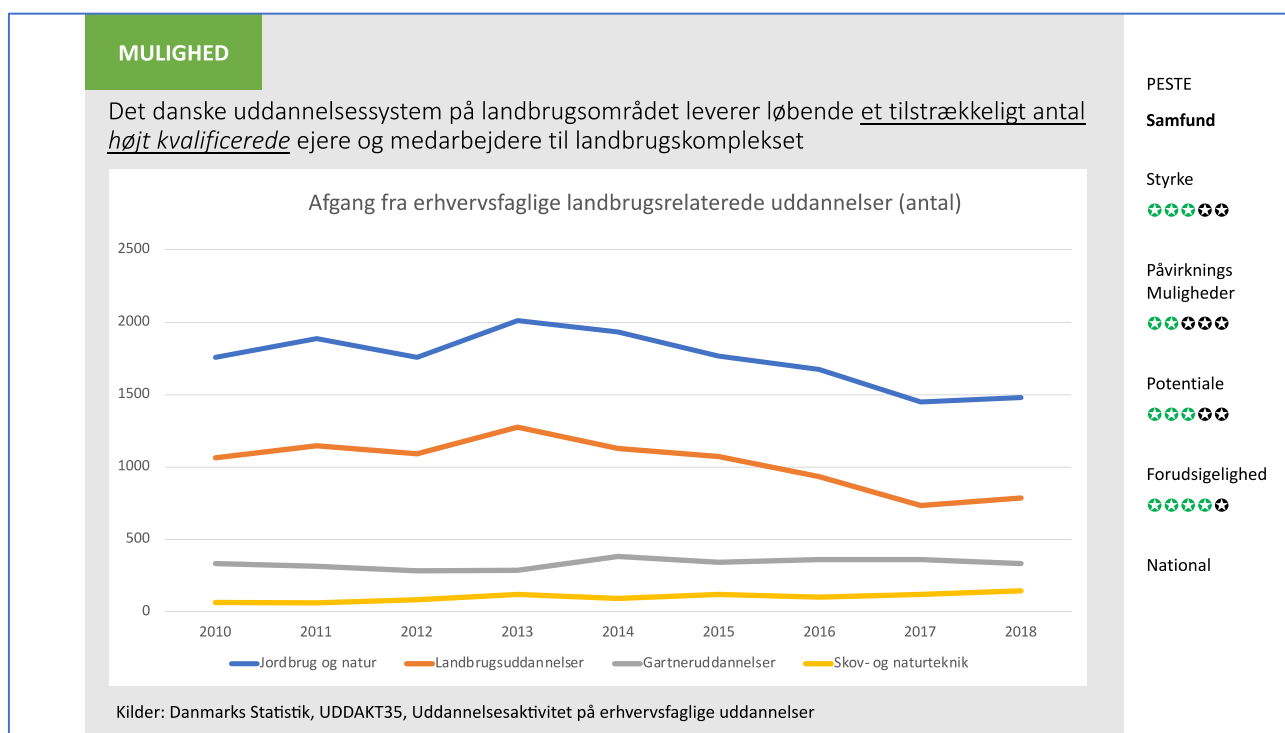
Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

10.5 Danske landmænd har et højt videns- og uddannelsesniveau

Det danske uddannelsessystem på skov- og landbrugsområdet leverer løbende et tilstrækkeligt antal højt kvalificerede personer, ejere og medarbejdere, til landbrugserhvervet.

Ser man på figuren herunder, der viser hvor mange elever der dimitterer fra landbrugsrelaterede erhvervsfaglige uddannelser, så fremgår det, at der er en lille stigning i perioden 2010 til 2013, hvor efter der er et fald frem til 2017, hvorefter der ses en stigning igen. Afgangen fra uddannelserne varierer fra uddannelse til uddannelse, hvor de to antalsmæssige store uddannelser "jordbrug og natur" og "landbrugsuddannelser" falder i hele perioden så stiger "Skov- og naturteknik" – faktisk sker der i denne uddannelse næsten en fordobling af dimittender fra 66 personer i 2010 til 116 personer i 2018.

Figur 67 Afgang fra erhvervsfaglige landbrugsrelaterede uddannelser

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Hvis man i stedet for ser på den uddannelsesmæssige situation inden for længerevarende akademiske uddannelser, der også har relevans for en række forskellige jobkategorier i og omkring skov- landbrugserhvervet ses det af figuren nedenfor, at Danmark i runde tal optager 1.000 personer på akademiske jordbrugs- og fødevareruddannelser hver år. I et relativt lille land er det en betydelig mængde videntung arbejdskraft, der årligt kanaliseres ind i landbrugssektoren og relaterede erhverv.

Nærlæser man tallene viser det sig, at der faktisk er et fald i optaget på mange af de landbrugsrelaterede uddannelser. Særligt uddannelserne på KU og AU oplever fald i disse år. Det er i høj grad uddannelser på DTU, der holder det samlede optagstal oppe. Eksempelvis den nye uddannelse som diplomingeniør i Fødevarerikkerhed og Kvalitet.

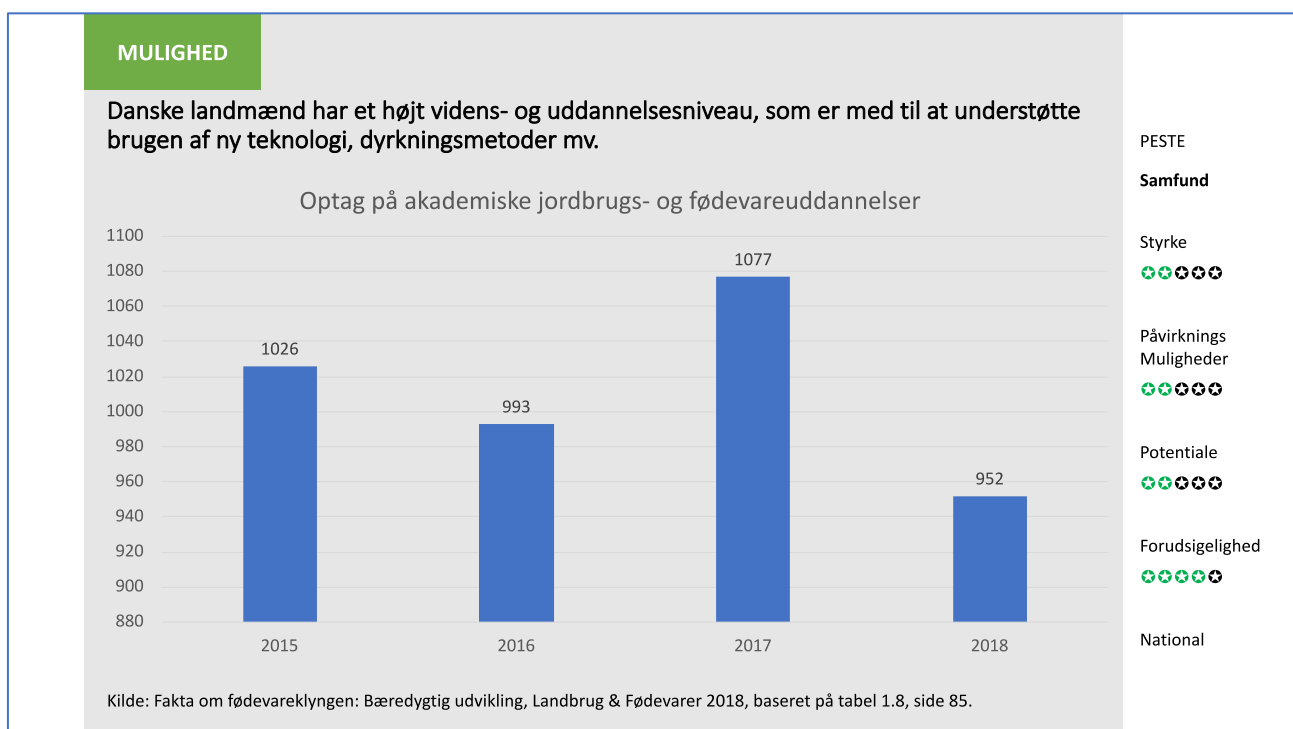
Det fremgår af en international sammenligning med øvrige europæiske lande, at Danmark ikke er placeret højt hvad gælder uddannelsesniveauet i landbrugserhvervet (agriculture). Som gennemsnit i EU-28 har 8,9% af arbejdsstyrken en lang videregående uddannelse. Danmark ligger

med 10,4% lidt over gennemsnittet, men langt bag lande som Tyskland (23,5%), Frankrig (17 %) og Sverige (17%).

I relation til målsætning B er det intentionen at vise, at landbrugssektoren i Danmark løbende får tilført en fornuftig mængde kvalificeret arbejdskraft til sektoren. Det gælder både inden for erhvervsfaglige uddannelser og inden for længerevarende uddannelser.

Det er vigtigt at pointere, at der ikke er nogen garanti for, at eksempelvis en uddannet diplomingeniør vil finde arbejde i landbrugssektoren, og det samme gør sig gældende for alle de andre viste uddannelser. Ud fra de viste data kan vi derfor ikke med sikkerhed vise, hvor de uddannede personer får arbejde, men det formodes, at en stor del vil havne i landbrugserhvervet eller relaterede erhverv.

Figur 68 Optag på akademiske jordbrugs- og fødevareuddannelser (antal)

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

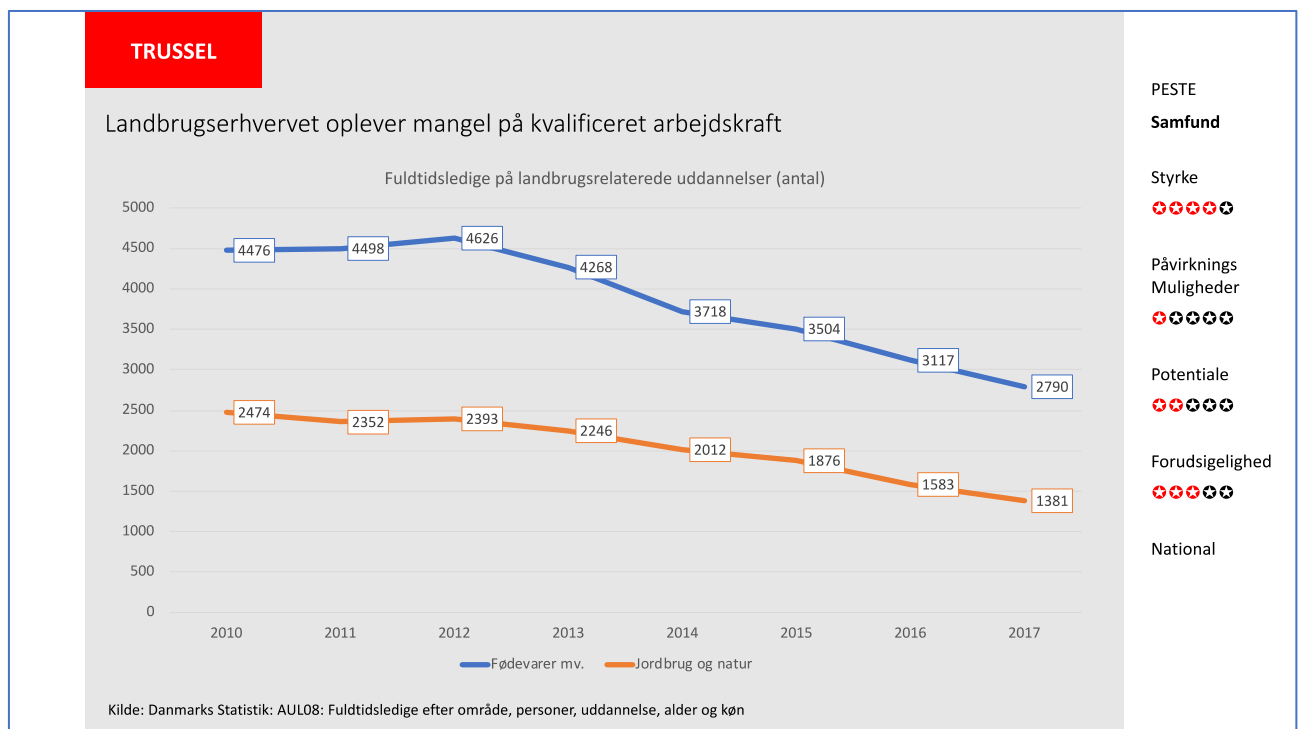
11. TRUSLER

11.1 Landbrugserhvervet oplever mangel på kvalificeret arbejdskraft

En trussel mod fortsat udvikling og fremgang i den danske landbrugssektor er muligheden for løbende at have adgang til et tilstrækkeligt antal kvalificerede medarbejdere. Den nuværende konjunktur situation betyder, at der er meget få ledige i Danmark. Således er den generelle ledighed i Danmark faldet betydelig de seneste år og er på nuværende tidspunkt rekordlav med i omegnen af 116.000 ledige, svarende til 4,3% af arbejdsstyrken. For bare 5 år siden der 160.000 ledige, svarende til 6% af arbejdsstyrken.

Ser man specifikt på ledigheden indenfor personer med landbrugsfaglige kompetencer er billedet det samme. Det er vanskeligt at skaffe kvalificeret arbejdskraft med den nuværende lave ledighed. Som det fremgår af figuren herunder, er inden for fødevarer mv. ca. 2.800 ledige i hele landet og inden for jordbrug og natur er tallet ca. 1.400. En så lav ledighed rammer landbrugserhvervet dobbelt – det hæmmer mulighederne for produktion pga. manglende kvalificeret arbejdskraft og det rammer konkurrenceevnen fordi lav ledighed presser lønniveauet op.

Figur 69 Landbrugserhvervet oplever mangel på kvalificeret arbejdskraft

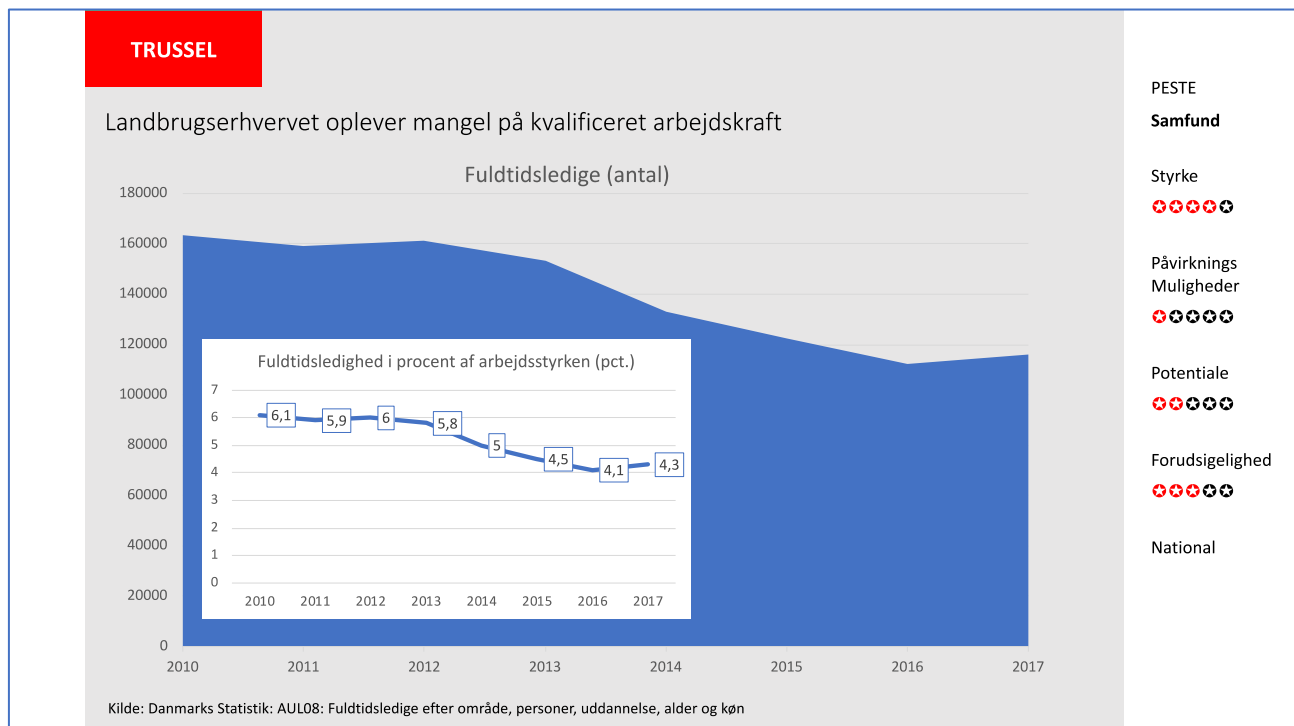

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

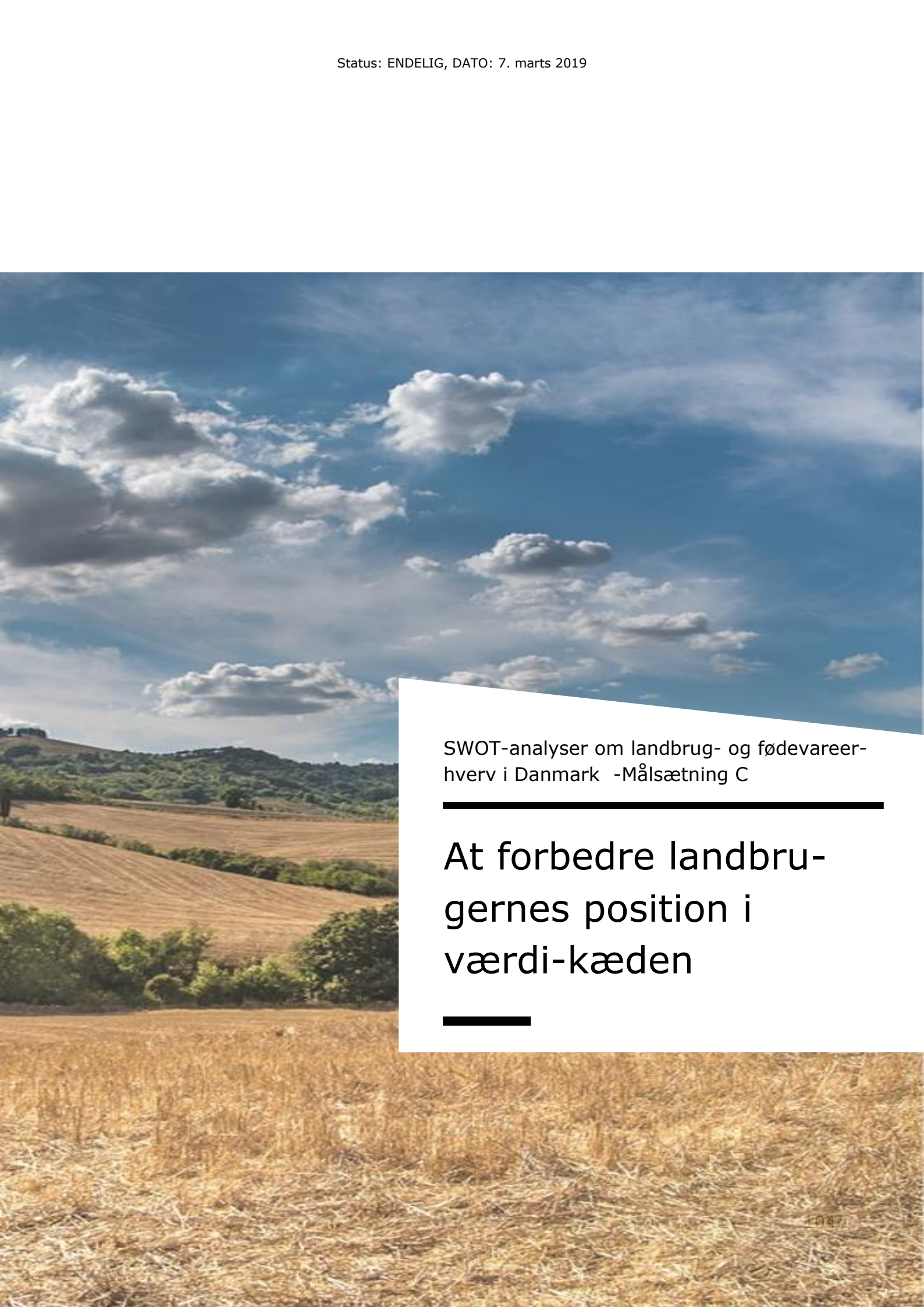
11.2 Visse rammevilkår giver landbrugets vanskelige konkurrencevilkår

Som nævnt i det forrige afsnit så er der i Danmark en rekordlav ledighed i disse år. Den opgjorte fuldtidsledighed udgjorde i 2017 4,3% af arbejdsstyrken, hvilket er meget tæt på den strukturelle ledighed der må forventes på et fleksibelt arbejdsmarked. Dette forhold sætter som nævnt gang i en opadgående lønspiral, som påvirker erhvervslivets konkurrenceevne. Dette gælder også i landbrugserhvervet, som rammes hårdt af sådanne forringelser i deres rammevilkår fordi erhvervet er meget eksponeret på verdensmarkedet, hvor selv små svingninger i produktionsomkostningerne har stor betydning for den internationale konkurrenceevne.

Figur 70 Den meget lave ledighed giver udfordringer for landbrugserhvervet

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

SWOT-analyser om landbrug- og fødevareerhverv i Danmark -Målsætning C

At forbedre landbrugernes position i værdi-kæden

12. Målsætning C: At forbedre landbrugernes position i værdikæden

Kapitlet her indeholder SWOT-analysen for den specifikke målsætning C om: *"at forbedre landbrugernes position i værdikæden"*. Målsætningen er et punkt i EU-Kommissionens arbejdsprogram for 2018.

Fødevarerforsyningskæden kan opfattes som de led, fødevarer gennemgår for at komme fra jord til bord. Værdikæden udgøres i dansk kontekst hovedsageligt af landbrugere, forarbejdningsvirksomheder, grossister, detailhandlen og forbrugere. I nogle medlemslande vil der desuden være endnu et opkøbsled, en såkaldt mellemmand, som fysisk besøger de enkelte primærproducenter, køber deres produkter og videresælger til grossister.

Som led i arbejdet for at styrke landbrugernes position i værdikæden, har EU-Kommissionen for nyligt indgået en politisk aftale om et direktiv vedrørende illoyal handelspraksis i relationer mellem virksomheder i fødevarerforsyningskæden (COM(2018) 173 final 2018/0082 (COD)). Direktivets berettigelse er, at nogle aktører¹² i fødevarerforsyningskæden kan være udsatte for illoyal handelspraksis og en generelt svag forhandlingsposition sammenlignet med større aktører og aftagere i værdikæden. Flere medlemslande oplever udfordringer med, at de såkaldte mellem-mænd tilbyder primærproducenterne kontanter 'up front' mod at aftage produkter til underpris, som de efterfølgende sælger til grossister til overpris.

Illoyal handelspraksis er en reel udfordring i de medlemslande, hvor producenter og aftagere ikke i samme grad som i Danmark indgår formelle og skriftlige aftaler (andelskontrakterne eksempelvis), som aktørerne håndhæver. Og hvor der ikke er samme grad af afsætningsmuligheder. Vi vurderer dog, at problemet er relativt begrænset i en dansk kontekst.

Et relateret aspekt af behovet for at styrke landbrugernes position i værdikæden er, at en svag position i forsyningskæden kan gøre det vanskeligt for producenter at opnå en fair og omkostningsbaseret pris for deres produkter. Hvis en dansk producent eksempelvis kun kan levere en vis mængde produkter, er supermarkederne ikke nødvendigvis interesseret i at afsætte producentens varer eller betale en ordentlig pris. Det kan stille producenten i en position, hvor alternative markedsadgange kan blive nødvendige for producentens overlevelse. Gennem CAP er det muligt at støtte producentorganisationer og forskellige former for samarbejder (co-operation and collective actions), som har til hensigt at forkorte værdikæden og styrke landbrugernes forhandlings- og indtjeningsevne.

I Danmark er der dog allerede tradition for, at landbruget er organiseret i andelsselskaber fra forsyning over produktion til forarbejdning/afsætning, og hvor primærproducenten (landbrugeren) er medejer og har demokratisk indflydelse. Andelsselskaberne har med andre ord til formål at organisere deres medlemmers produktion og fremme deres fælles økonomiske interesser. Andelsorganiseringen har en lang historisk tradition og er så udbredt, at de fleste danske landmænd er organiseret i andelsselskaber som f.eks. Arla Foods, Danish Crown, DLG, København Fur mm. I Danmark er der også producentorganisationer fx inden for frugt og grønt, vin og fiskeri. Specifik for frugt og grønt er der en markedsordning (fastsat i forordning 1308/2013),

¹² For at undgå en dominoeffekt, hvor illoyal handelspraksis videregives i de senere led i kæden, er direktivets anvendelsesområde udvidet til at omfatte ikke kun små- og mellemstore virksomheder, men også større virksomheder op til en omsætning på EUR 350 mio. Derved er en del europæiske andelsselskaber også dækket af direktivet – dog ikke de store danske.

der har til formål at understøtte, at frugt- og grøntproducenter står stærkere på markedet. Det sker ved at samle individuelle producenter under et fælles navn, således at de samlet står med større volumen, større forsyningssikkerhed, mindre omkostninger til logistik, transport og pakning mv. Disse skalaøkonomiske fordele giver billigere produkter til aftagerne uden, at det går ud over producenternes indtjening.

Erhvervet i Danmark er således allerede i høj grad organiseret og konsolideret mellem primærproducent- og forarbejdningsleddet. Vegetabiliske produkter havde i 2016 en produktionsværdi på 23.500 mia. kr. med korn som den absolut største produktionsgren (9.5 mia. kr.) efterfulgt af grovfoder (3,8 mia. kr.) og potteplanter med 1,9 mia. kr. Frugt og grøn havde i 2016 en produktionsværdi på 1,7 mia. kr. (Landbrugets økonomi 2017. / Vidø, Elsebeth (Redaktør); Schou, Jesper Sølvér (Redaktør)).

For Animalske produkter var der i 2016 en samlet produktionsværdi på 44,9 mia. kr. fordelt på svin (21,9 mia. kr.), mælk (12, 4 mia. kr.) og pelsdyr (4,7 mia. kr.) som de tre største produktionsgrene (Landbrugets økonomi 2017. / Vidø, Elsebeth (Redaktør); Schou, Jesper Sølvér (Redaktør)).

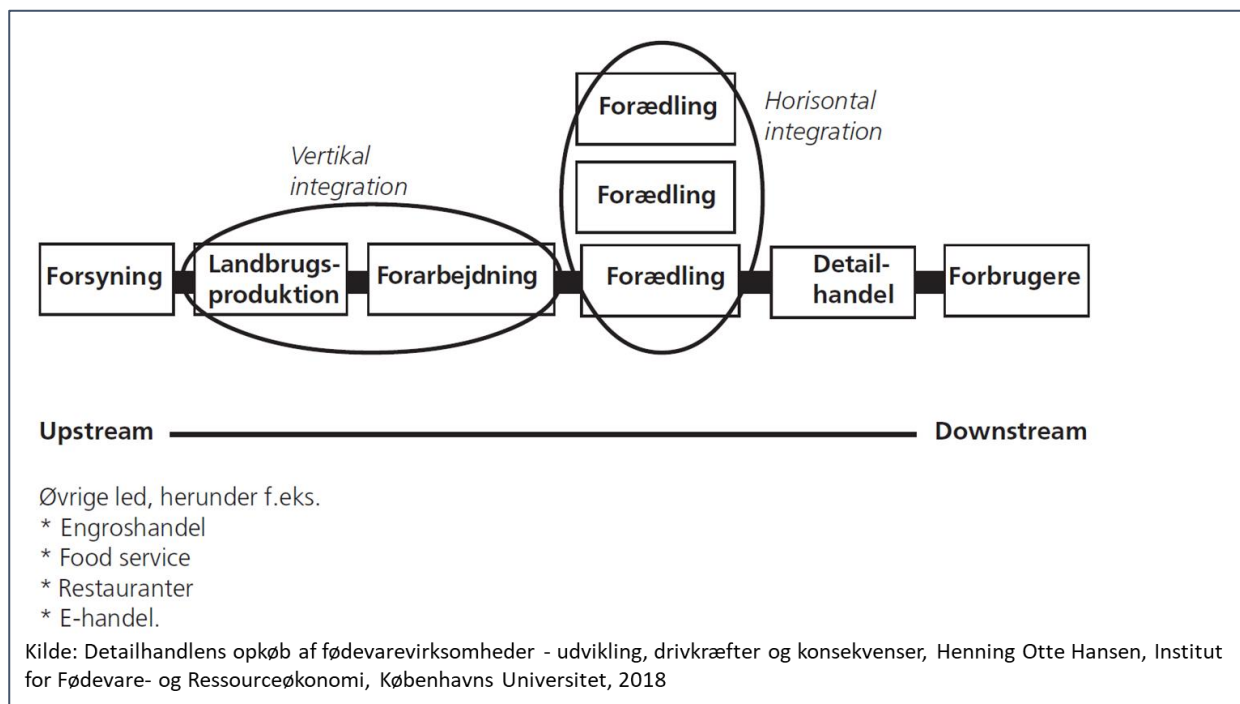
Andelsorganiseringen og producentorganisationerne gør, at primærproducenter/landbrugerne i fællesskab styrker deres markedsposition gennem indkøb af produktionsfaktorer, forarbejdning, forædling, innovation, marketing mv. Dermed vurderes målsætning C at være knap så relevant i en dansk kontekst, som det er tilfældet i mange andre EU-lande. På den baggrund vil vi i en dansk kontekst fortolke målsætning C "at forbedre landbrugernes position i værdikæden" som følgende:

Hvordan kan de danske landbrugeres position i den danske fødevareforsyningskæde blive forbedret mhp. at sikre størst mulig indtægt?

Værdi- og forsyningskæde er her det samme og repræsenterer alle de led, der er i en vertikal værdikæde fra jord til bord. Vertikal integration betyder, at leddene fra forskning/udvikling, egentlig primær-produktion, til forarbejdning, forædling, distribution og afsætning koordineres. Med stigende grad af vertikal integration bliver landbruget mere og mere et led i den industrielle proces, som udspringer fra forbrugerbehov, og som føres tilbage gennem værdikæden til landmændene (Hansen, Henning Otte, 2016). Altså er vertikal integration afgørende for, at landbrugerne bliver gjort opmærksomme på forbrugernes præferencer, hvilket er en forudsætning for at reagere på det.

Men begrebet dækker også over en horisontal integration eller intrabranche-kæde inden for landbruget f.eks. ved produktion af smågrise, som i mange tilfælde foregår i specialiserede produktioner, som leverer til slagtesvineproducenter i ind- og udland. Figuren nedenfor illustrerer denne værdi- og forsyningskæde fra forsyning til landbrugsproduktionen til nationale og internationale forbrugere.

Figur 71 Eksempler på vertikal og horisontal integration i landbrugs- og fødevarekæden

12.1 SWOT-analysens afgrænsning og formål

På den baggrund har SWOT-analysen til formål at belyse landbrugets nuværende position i værdikæden. Analysen ser også på styrker og svagheder og eventuelle muligheder og trusler, der tegner sig for de danske producenter i værdikæden.

SWOT-analysen afgrænses til primært at se på landbruget/landbrugerens position i værdikæden og ikke på de øvrige led i værdikæden jf. målsætningens ordlyd.

Analysen vil desuden have fokus på, hvordan den vertikale og horisontale integration i fødevareværdikæden opstår og udvikles. Begge dele holdes op mod, hvad det har af betydning for de danske landbrugere og deres position i værdikæden.

Det gøres ved at se på tre niveauer, som også udgør strukturen for denne SWOT-analyse.

- 1) For det første analyseres, hvordan den danske fødevareforsyningskæde (værdikæde) ser ud i dag. Det belyses ved at se på den danske organisering (andelsbevægelse og producentorganisationer), de centrale aktører og værdikædens mekanismer.
- 2) Dernæst zoomes der ind på de danske landbrugeres position i værdikæden, hvilke krav der stilles til dem fx i form af bestilling af leverance til forarbejdningsvirksomhederne, annulleringer, volumen, mm. Og hvordan deres forhandlingsposition er i forhold til de andre aktører fx i form af aftaler og sanktioner.
- 3) Endelig ses der på, hvordan den vertikale og horisontale integration i den danske fødevareforsyningskæde fungerer i dag. Hvilke tendenser er der, og hvor stiller det de danske landbrugere?

I det følgende beskrives styrker, svagheder, muligheder og trusler relateret til målsætning C. SWOT-tabellen nedenfor giver et overblik over målsætning C. Målsætningen er desuden tæt koblet til målsætning I.

Tabel 12 SWOT-overblik målsætning C

STYRKE	Målsætning C		SVAGHED
• PO'er er med til at mindske illoyal handelspraksis og styrker landbrugernes position i forsyningskæden • Producentorganisationer i sektorer uden andelsselskaber er en fordel 			
MULIGHED	• Andelsbevægelsen og dens organisering er en mulighed for landbrugeren • Andelsbevægelsen er med til at understøtte landbrugernes position i forsyningskæden • Afstanden mellem forarbejdningsledet fx Arla og Danish Crown og landbrugere er kort grundet andelskonstellationen • Alternative afsætningskanaler kan være en mulighed for danske landbrugere • Specialisering i produktionsledet i værdikæden er en styrke for landbrugere 	• Opløses eller svækkes producentorganisationerne indenfor Frugt og grøntsektoren, vil det kunne skade landbrugernes position i forsyningskæden • Det er en trussel for landbrugernes position i forsyningskæden, hvis den danske model med andelsbevægelsen svækkes 	
		TRUSSEL	

13. STYRKER

Der er til SWOT-analysen af målsætning C identificeret to centrale styrker, som beskrives i det følgende.

1. Producentorganisationer er med til at mindske illoyal handelspraksis og styrker landbrugernes position i forsyningskæden
2. Producentorganisationer i sektorer uden andelsselskaber er en fordel

13.1 Producentorganisationer er med til at mindske illoyal handelspraksis og styrker landbrugernes position i forsyningskæden.

Producentorganisationer (PO'er) er frivillige samarbejder blandt producenter af landbrugsprodukter som f.eks. økologiske producenter, frugt- eller grøntsagsavlere eller lignende. Producentorganisationer og deres sammenslutninger er vigtige aktører, der bidrager til at styrke primærproducenternes stilling i forsyningskæden i forhold til andre downstream-aktører.

I en dansk kontekst er producentorganisationer mest udbredt inden for frugt- og grøntsektoren. Det skyldes, at andelsbevægelsens historik set har været stærk inden for mælk, svinekød og foderstoffer, hvilket har mindsket behovet for producentorganisationer. Der findes dog også andre former for producentorganisationer. Her kan bl.a. nævnes Producentsammenslutningen Økologiens Fremme, Producentsammenslutningen for afsætning af økologiske gourmetoste og Producentsammenslutningen Økologisk Brød fra Jord til Bord. Antallet af producentsammenslutninger er dog begrænset og spiller den største rolle inden for frugt og grønt.

Frukt- og grønt/gartnerisektoren i Danmark har en anden organisering end landbruget. IFRO har som input til en ny nationalstrategi for den danske PO-ordning, udarbejdet en SWOT-analyse af frugt og grøntsektoren. Ifølge analysen er den danske frugt- og grøntsektor kendetegnet ved:

- At være en kompleks og heterogen sektor
- Den vertikale værdikæde dækker alle led fra forsyning, primær-produktion, en-grosaf-sætning, forarbejdning og endelig afsætning.
- Den horisontale dimension dækker produktionsgrenene frilandsgrøntsager, væksthush-grøntsager, frugt og bær samt champignons. Produktionen finder sted både på gartnerier og på deciderede landbrug.
- Sektoren kompliceres af, at frugt- og grøntsektoren, sammen med blomster- og potte-plantesektoren, er en del af gartnerierhvervet¹³
- En generel udvikling inden for frugt- og grøntsagssektoren over de seneste årtier går i retning af færre, men større og større avlere. Det er en strukturudvikling, der ligner udviklingen i landbruget. Udviklingen betyder, at der er nogle helt store virksomheder (målt i omsætning), det har en betydelig rolle for hele erhvervet. (IFRO, SWOT-analyse af den danske frugt- og grøntsektor 2018 og national strategi for PO-ordningen, Land-brugsstyrelsen, aug. 2018)

¹³ Det er vigtigt at være opmærksom på at datagrundlaget kan være usikkert. Det skyldes den delvise sammenblanding med landbrugserhvervet. Det afhænger af, hvordan frugt- og grøntsektoren defineres og afgrænses fx om gulerodsproduktionen kommer fra landbrug eller fra gartneri.

Det er analysens konklusion, at den danske frugt- og grøntsektor både er kendetegnet ved horisontale og vertikale dimensioner, ligesom at der både er virksomheder, brancher og produkter i sektoren. Figuren nedenfor viser elementer og flows i den danske frugt- og grøntsektor (Udkast til nationalstrategi for PO-ordningen, Landbrugsstyrelsen, aug. 2018).

Ifølge udkast til den nationale strategi for PO-ordning kommer en stadig stigende andel af den samlede produktionsværdi af den danske frugt- og grøntsagsproduktion fra producentorganisationer. Den samlede værdi af de produkter, som producentorganisationer har afsat (også kaldet PO-produktionsværdi), er steget fra 581 mio. kr. i 2009 til 946 mio. kr. i 2016. Det er en stigning på 63%. I samme periode steg den samlede produktionsværdi af grøntsager, champignon samt frugt og bær fra 1.699 mio. kr. til 1.783 mio. kr. En stigning på 5%. (Nationalstrategi for PO-ordningen, Landbrugsstyrelsen, aug. 2018).

Fra 2009-2016 er PO-produktionsværdiens andel af den samlede danske produktionsværdi steget fra 34% til 53%.

I 2018 er der to godkendte producentorganisationer i Danmark, hhv. GASA Nordgrønt A.m.b.A. (GNG) og Gasa Odense Frugt-Grønt A.m.b.A. (GO). De producerer frugt og bær i form af æbler, pærer, blommer, kirsebær, jordbær, hindbær, brombær, blåbær, stikkelsbær, ribs og solbær mv. samt grøntsager i form af fx gulerødder, kål, agurker, rodfrugter, græskar, løg, salater, tomater. Primo 2018 var der tilsammen ca. 85 medlemmer i de to producentorganisationer (Udkast til nationalstrategi for PO-ordningen, Landbrugsstyrelsen, aug. 2018).

Den nuværende CAP 2014-2020 indeholder via forordning (EU) nr. 1308/2013 en markedsordning for producentorganisationer, som i Danmark er operationaliseret gennem PO-ordningen. Herunder giver Landbrugsstyrelsen tilskud til driftsprogrammer inden for frugt- og grøntsagssektoren. Formålet er bl.a. at tilpasse produktionen til efterspørgslen at øge kvaliteten af frugt og grønt og at videreføre sektorens bestræbelser på at bevare og beskytte miljøet. Tilskudsrammen fastsættes ud fra referenceomsætningen hos producentorganisationen og kan højest udgøre 4,1 % af værdien af medlemmernes afsatte produktion for de produkter, som producentorganisationen er godkendt for.

Tilskud ydes til producentorganisationer, som arbejder med følgende:

- Frugt
- Grøntsager
- Produkter bestemt til forarbejdning
- Citrusfrugter
- Nødder
- Svampe.

Et driftsprogram skal have mindst to af følgende mål:

- at sikre, at produktionen planlægges og tilpasses efter efterspørgslen, navnlig hvad angår kvalitet og mængde,
- at koncentrere udbuddet og afsætningen af medlemmernes produktion,
- at optimere produktionsomkostningerne og afkast på investeringer som svar på miljø- og dyrevelfærdskrav og stabilisere producentpriserne.

Som alternativ til de ovennævnte mål, kan driftsprogrammerne omfatte to af følgende mål:

- at planlægge produktionen

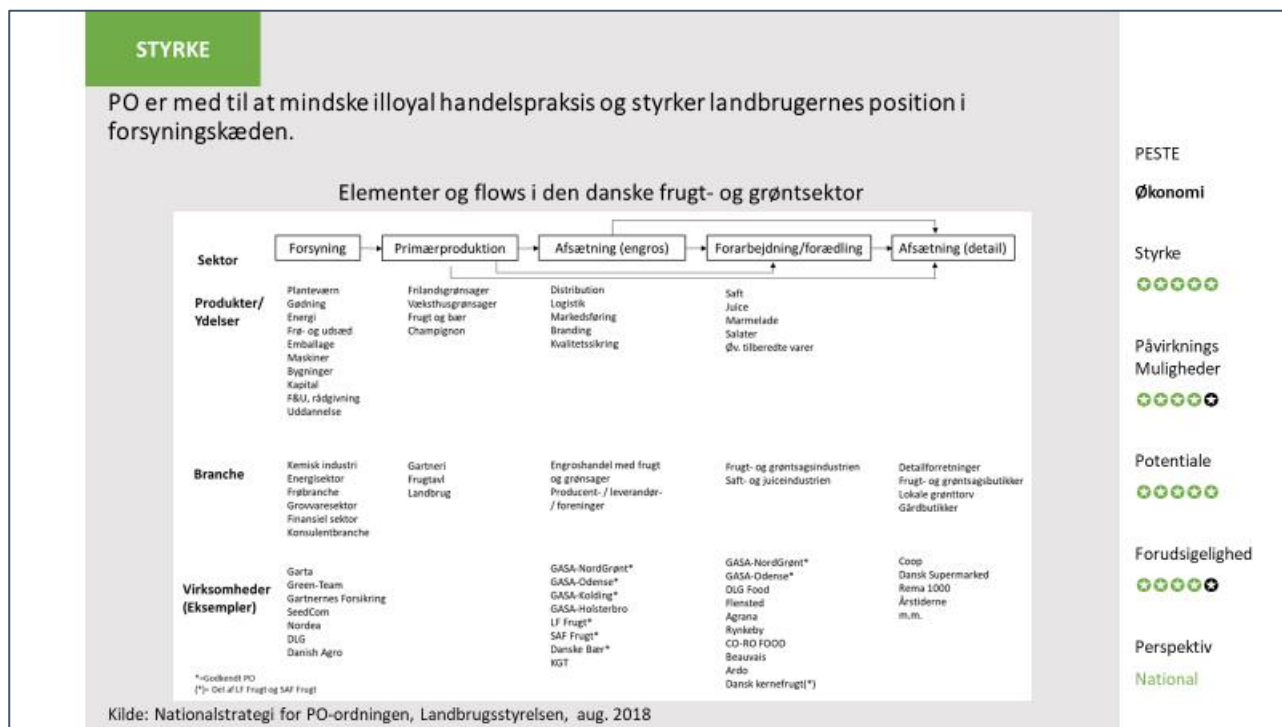
- at forbedre produkternes kvalitet
- at øge produkternes handelsværdi
- at iværksætte salgsfremmende foranstaltninger for både friske og forarbejdede produkter
- at fremme miljøforanstaltninger og miljøvenlige produktionsmetoder, herunder økologisk landbrug.

Tilskud gives til materielle investeringer, der effektiviserer og optimerer selve produktionen af frugt og grønt, men også tilskynder til miljøforbedringer og energioptimering. Desuden gives tilskud til indkøb af nye planter og træer for at forbedre og udvikle produktkvaliteten og for at imødekomme kundernes efterspørgsel. Der kan også indgå salgsfremmende aktiviteter med det formål at øge forbruget af frugt og grønt. Endelig gives der tilskud til relevant rådgivning om dyrkningspraksis og produktion, herunder også rådgivning om økologisk produktion og energibesparelse.

Hvis man i en dansk kontekst ønsker (fortsat) at udnytte/øge udnyttelsen af muligheden for at understøtte etableringen af producentorganisationer, er det nødvendigt at have in mente, at konkurrenceretten sætter en naturlig begrænsning for, hvor langt man kan fremme vertikal integration. Den grænse skal naturligvis respekteres. Eksistensen af producentorganisationer i Danmark har dog ikke historisk set givet anledning til nogen større grad af monopolisering. Inden for konkurrencerettens rammer kan mange små producenter få stor gavn af at indgå i producentorganisationer.

Producentorganisationernes styrke er bl.a., at de er med til at sikre producenterne/landbrugerne en bedre position i forsyningskæden. Det gør de ved at udføre en bred vifte af aktiviteter på vegne af deres medlemmer, eksempelvis at koncentrere forsyningen, forbedre markedsføringen af produkter, optimere produktionsomkostningerne, gennemføre forskning mm. Ved at arbejde tættere sammen, opnår producenterne stordriftsfordele og dermed bedre økonomi, ligesom der vil være synergi i fælles markedsføring. Derudover gør de det muligt for producenterne/landbrugerne at sikre mere stabile leverancer til aftagerne, end hvis de stod alene. Alt sammen tiltag, som styrker producenterne/landbrugernes position i forsyningskæden og bidrager til at minimere illoyal handelspraksis i Danmark. Producentorganisationer er derfor en styrke i Danmark.

Tabel 13 Elementer og flows i den danske frugt- og grøntsektor

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

13.2 Producentorganisationer i sektorer uden andelsselskaber er en fordel

Hvis antallet af producentorganisationer skal øges i Danmark, er det en forudsætning, at de potentielle producenter har et incitament til at indgå i en producentorganisation fx at de oplever en svag markedsmagt. Producenter vil ofte kunne opbygge en vis markedsmagt ved at etablere en producentorganisation, som på vegne af dets medlemmer har forhandlingsstyrke over for fx forsynings- og forædlingsvirksomheder.

Sektorerne i Danmark kan ifølge Henning Otte Hansen og som omtalt oven for, opdeles i 4 kategorier i forhold til andelsbevægelsens udbredelse. Kategori 1 og 2 er kendetegnet ved en stærk andelstradition med betydelige markedsandele og dækker over sektorerne: mejerier, svineslagterier, markfrø, grovvarer, oksekød, æg og pelsdyr. Umiddelbart vil der inden for disse sektorer ikke være et incitament til at arbejde med producentorganisationer. Her er traditionen for andelsorganiseringen for solidt udbredt.

Kategori 3 har der tidligere været andelsejet, men grundet vigende markedsandele, eksisterer det ikke længere. Det er inden for sektorerne: sukker, slagtefjerkræ. Landbrugsmaskiner og brød. Her kunne der eventuelt være et mindre potentiale for producentorganisationer, såfremt markedsandelen vurderes at være tilstede.

Derimod kan kategori 4 eventuelt være interessant i relation til at udnytte muligheden i CAP'en om at øge andelen af producentorganisationer. Kategori 4 er nemlig kendetegnet ved, at andelsformen ikke har eksisteret eller ikke har haft nogen væsentlig betydning. Det er inden for drikkevarer, juice m.m. og forarbejdede grøntsager (Henning Otte Hansen, Andelsbevægelsens evne til forandring og omstilling i landbrugets udvikling fra den lokale til "den globale landsby", 2010).

Umiddelbart kan der i en dansk kontekst være fordel i at etablere flere producentorganisationer. Dette forudsat, at de involverede producenter kan se incitamentet i at indgå i en producentorganisation.

14. SVAGHEDER

Der er ikke identificeret nogle nævneværdige svagheder ved landbrugenens position i værdikæden i Danmark.

15. MULIGHEDER

15.1 Andelsbevægelsen og dens organisering er en mulighed for landbrugeren

Den danske tradition inden for andelsorganisering er opbygget og udviklet gennem en lang årække. For at kunne forstå den danske andelsbevægelses betydning og styrke i Danmark, er det nødvendigt at se på denne historiske udvikling.

Andelsbevægelse er den danske betegnelse for Kooperation. De to udtryk er ikke identiske, men kan ej heller adskilles. Ifølge Den Store Danske fra Gyldendal anvendes Kooperation i Danmark oftest om forbrugerandelsvirksomheder fx Coop og især om de økonomiske fællesvirksomheder, der historisk har tilknytning til arbejderbevægelsen. Andelsbevægelsen refererer derimod primært til det økonomiske samarbejde, der historisk har udviklet sig gennem det store antal danske andelsvirksomheder (-selskaber og -foreninger) inden for landbruget og beslægtede erhverv som gartneri og fiskeri.

Der er ikke en strengt juridisk formulering af andelsbevægelsens principper, men der er, ifølge Den Store Danske fra Gyldendal, en generel accept af følgende karakteristika:

- At udbyttet af virksomheden — ud over bankmæssig forrentning af den indbetalte kapital — fordeles til medlemmerne i forhold til deres omsætning med virksomheden
- At andelsvirksomheden er åben for tilgang af nye medlemmer fra virksomhedsområdet
- At ethvert medlem har én stemme på virksomhedens generalforsamling ("én mand — én stemme" – hoveder ikke høveder) uanset andelskapitalens størrelse eller medlemmets omsætning med virksomheden
- At der er et solidariske ansvar for den gæld, der er stiftet til virksomhedens drift. De store andelsselskaber er ofte Amba hvorfor der er et begrænset ansvar.
- At der eksisterer en sammenhæng mellem ejendomsretten til virksomheden og de opgaver, denne virksomhed varetager, enten ved at modtage, bearbejde og afsætte medlemmernes produktion eller ved at betjene dem med varer eller tjenesteydelser.

Andelsorganiseringens omfang har udviklet sig forskelligt fra sektor til sektor og kan, i følge Henning Otte Hansen, opdeles i 4 kategorier hvor Kategori 1 er kendetegnet ved store markedsandele helt fra starten, og niveauet er fastholdt helt frem til i dag. Det gælder svineslagterier og mejerier. Kategori 2 er kendetegnet ved, at markedsandelene var små i starten, men er vokset gradvist og er i dag betydelige. Det gælder for markfrø, grovvarer, oksekød, æg og pelsdyr. Kategori 3 er kendetegnet ved, at markedsandele tidligere har eksisteret, men ikke findes mere. Det gælder for sukker, slagtefjerkræ, brød og landbrugsmaskiner. Og endelig er kategori 4 kendetegnet ved, at andelsformen ikke har eksisteret eller ikke har haft nogen væsentlig betydning. Det er indenfor drikkevarer, juice m.m. og forarbejdede grøntsager (Henning Otte Hansen, Andelsbevægelsens evne til forandring og omstilling i landbrugets udvikling fra den lokale til "den globale landsby", 2010).

Andelsbevægelsen har fra sin begyndelse været med til at styrke landbrugers position i værdikæden og gør det fortsat den dag i dag. Det kommer bl.a. til udtryk ved fastholdelsen af nogle af de grundlæggende principper (f.eks. "én mand - én stemme"), ligesom at andelsbevægelsens virksomheder fortsat karakteriseres ved et åbent medlemskab, samt at udbyttet fordeles efter omsætningen med virksomheden. Det betyder fx at også små producenter har mulighed for at få ligeværdig indflydelse på beslutninger og derfor nemmere kan få deres positioner igennem.

Der er dog tendenser til mere individualisering inden for andelsbevægelsens rammer som fx tilgodeser de store primærproducenter fx ved billigere afhentning af produktionen og ejerskabsfordele. Dette for at fastholde dem.

Et andet eksempel på, at landbrugernes position i værdikæden tages alvorlig gennem andelsbevægelsen og dets organisering, er Arlas tørkekompensation i 2018, hvor der er taget beslutning om at udbetale et 'tørketillæg' til andelshaverne (mælkeproducenterne) grundet den udsædsvandlige tørre sommer i 2018. Arla udbetaler løbende størstedelen af sin indtjening til andelshaverne i form af betaling for deres leverancer af mælk. Hvert år tilsidesætter Arla derudover et beløb på mere end 1 mia. kr. til investeringer og til konsolidering af egenkapitalen. Det er disse penge, som i år i løbet af første kvartal 2019, når årsregnskabet for 2018 er lukket, bliver udbetalt til selskabets andelshavere. Andre andelsvirksomheder har i 2018 også foretaget lignende tiltag jf. næste afsnit.

Opsummerende må det konkluderes, at andelsbevægelsen og den organisering, der ligger heri, er en styrke og mulighed for alle led i forsyningskæden, særligt for de danske landbrugere. De danske kompetencer inden for andelsorganisering er opbygget gennem en lang periode og er blevet en institution i landbrugs- og fødevaresektoren, hvor der dels er en meget åben debat om andelsformen, dels er klar accept af og forståelse for de andelsprincipper, der gælder (Henning Otte Hansen, Andelsbevægelsens evne til forandring og omstilling i landbrugets udvikling fra den lokale til "den globale landsby", 2010).

Andelsprincipperne er med til at styrke den enkelte landbruger gennem samarbejdet med andre, samt den fælles afsætning og forarbejdning mv, som medfører, at landmændene gennem samarbejdet er med i flere led af fødevarekæden. På den måde kan der argumenteres for, at andelsbevægelsen er med til at mindske udfordringerne med illoyal handelspraksis mellem producent og forarbejdningsleddet. Landbrugsstyrelsens tilbagemeldinger på direktivet om illoyal handelspraksis peger dog på, at det ikke kan afskrives, at der finder en mindre grad af illoyal handelspraksis sted i de senere distributionsled, hvor andelsbevægelsen spiller en mindre rolle (input til SWOT-analysen fra LBST).

Andelsvirksomheder er et eksempel på vertikal integration i værdikæden. Andelsbevægelsen har historisk set medført en betydelig grad af monopolisering på mejeri- og slagterisiden, som dog på mejerisiden de senere år har givet anledning til en modbevægelse i form af mikromejerier. Tilbage står, at mange små producenter får stor gavn af at indgå i andelsvirksomheder eller tilsvarende alternativer.

15.2 Andelsbevægelsen er med til at understøtte landbrugernes position i forsyningskæden

Den fremadrettede integration i forsyningskæden fra landbruget ind i fødevareforarbejdning og -forædling er meget udbredt via andelsorganisering og producentforeninger. Udviklingen er blandt andet drevet af ønsket om stærkere forhandlingsstyrke og færre transaktionsomkostninger for alle led, herunder også for landbrugeren (Detailhandlens opkøb af fødevarevirksomheder - udvikling, drivkræfter og konsekvenser, Henning Otte Hansen, Institut for Fødevare- og Resourceøkonomi, Københavns Universitet, 2018).

Organiseringen i andelsbevægelser er særdeles udbredt i det danske landbrug. Ser man eksempelvis på mælkeproduktionen, indvejes ikke mindre end 95 % af den producerede mælk på andelsmejerier, mens 5 % indvejes på private mejerier som Kirkeby & Thrane, Jernved Mejeri, Nørup Mejeri mm.

Det er desuden en organisering, som har vist sig levedygtig og succesfuld økonomisk for de involverede andelshavere. I 2016 udbetalte Arla 121 mio. euro til andelshaverne i Danmark som udland, og i 2017 124 mio. euro (ca. 921 millioner kroner). For 2018 forventes det, at hele koncernens nettoresultat udbetales til andelshaverne, da mange af Arlas andelshavere har været i en vanskelig finansiell situation på grund af den varme sommer og usædvanlige tørkeperiode. Hvis Arlas bestyrelses forslag godkendes i februar 2019, vil den ekstraordinære udbetaling ske på det sædvanlige tidspunkt for efterbetaling i Arla, som er marts 2019 (kilde: www.arla.dk).

Danish Crown har haft en stigende udbetaling til ejerne i perioden 2013/14 til 2016/17 fra 1,2 mia. kr. i 2013/14 til en rekord i 2016/17 med en samlet udbetaling på 1,45 mia. kr. til ejerne. For 2017/18 lå udbetalingen på 1 mia. kr.

DLG udbetalte i 2016 105 mio. kr. til sine andelshavere efter et tilfredsstillende 2015. Dermed har DLG udbetalt over 1 mia. kr. til andelshaverne over de sidste 20 år. Over halvdelen af udbetalingerne, 578 mio. kr., er blevet udbetalt siden 2010.

De principper, som karakteriserer andelsbevægelsen, jf. mulighed nr. 1, er netop med til at styrke landbrugernes position i forsyningskæden. Rationalet er, at ved at gå sammen og organisere sig sammen frem for at stå alene, har man som landbrugere en stærkere position rent forhandlingsmæssigt omkring fx rettigheder og pris, netop fordi man er medejere. Andelsejerformen betyder i de fleste tilfælde, at andelshaverne har leveringsret og -pligt, samt at andelsvirksomheden aftager producentens fulde produktion.

Andelsselskaberne har generelt en langt mere stabil indtjening, end landbrugene har. Landbrugene er stødpuden og tager typisk de udsving, der er i markedet – positive som negative. Modsat så udjævner andelsselskaberne landbrugernes salgspriser en del (Henning Otte Hansen, Skal Andelsselskaberne stabilisere landmændenes indtjening? Institut for Fødevare – og Resourceøkonomi, Københavns Universitet, dec. 2018). Tal fra Danish Crown og Arla viser, at indtjening fra 2008 til 2016 har været forholdsvis stabil, men der ses en større variation i andelshavernes indtjening (Henning Otte Hanssen, Skal Andelsselskaberne stabilisere landmændenes indtjening? Institut for Fødevare – og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet, dec. 2018).

I boksen nedenfor er givet eksempler på udjævninger fra andelsvirksomheder til andelshavere.

DLG udsætte deres driftsinvesteringer i resten af 2018 grundet den alvorlige situation i landbrug. 25% af DLGs investeringsbudget på 800 mio. kr. blev stoppet for at kunne levere bedre priser til landmændene. DLG har ligeledes besluttet at løsne op på nogle af de sædvanlige høstbetingelser (DLG 2018)

Danish Agro ændrede også på deres høstbetingelser grundet tørken. Det maksimale proteinindhold i maltbyg er justeret for at komme maltbygavlerne i møde

Arla besluttede at udbetale hele koncernens nettoresultat for 2018 grundet tørken

Kopenhagen Fur foretog også en form for prisudjævning ved at arbejde med mindstepriser og oplagring når auktionspriserne var for lave

DLF Seeds foretog udjævning på de græs- og kløverfrøpriser, som selskabets ejere og leverandører får. De har også bevæget sig fremad i værdikæden ind i engros leddet som skaber større prisstabilitet og som gavner tilbage i værdikæden. Endelig er de i gang med at udvikle høj kvalitet på produkterne som også kan være med til at reducere prisudsving.

Kilde: Henning Otte Hanssen, Skal Andelsselskaberne stabilisere landmændenes indtjening? Institut for Fødevarer – og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet, dec. 2018.

Landbrugerne i Danmark er med andre ord kraftigt økonomisk involveret i fødevarerindustrien, både som leverandør af landbrugsråvarer og som medejer af forarbejdningsvirksomhederne som fx Arla, DLG og Danish Crown (Henning Otte Hansen, Andelsbevægelsens evne til forandring og omstilling i landbrugets udvikling fra den lokale til "den globale landsby", 2010). Landbrugernes position i forsyningskæden er styrket gennem leveringsret og -pligt. Modsat viser tallene også, at landbrugerne er stødpude og har større udsving i deres indtjening, ligesom at soliditetsgraden blandt landbruget er mindre end i andelsselskaberne. Den er mere end halveret de sidste 10 år (Henning Otte Hanssen, Skal Andelsselskaberne stabilisere landmændenes indtjening? Institut for Fødevarer – og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet, dec. 2018).

Det særegne i de danske landbrugeres integration i forsyningskæden er også blevet bemærket af flere udenlandske eksperter:

"Der kunne ikke findes eksempler i USA eller i det øvrige Europa, hvor leveringsvilkår passede så godt sammen med slagterikapaciteten, således at produkt-flow og kvalitet blev koordineret, som det er tilfældet i Danmark" (Hayenga, Marvin L. et al., 1998)

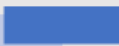
"Hvorfor er dansk svineindustri så succesfuld, når de relative produktionsomkostninger synes at lægge hindringer i vejen? Svaret ligger i organiseringen af sektoren. Den tætte koordinering af leddene i værdikæden fra avl til produktion, slagtning, forarbejdning, forædling og eksport." (Hobbs, Jill. E., 2001).

"Landmændenes ejerskab af – og leveringer til – andelsslagterier og andelsforædlingsvirksomheder er en årelang og succesfuld vertikal alliance. God vertikal integration (...) har skabt en meget succesfuld værdikæde m.h.t. svinekød, som har en konkurrencemæssig fordel. (...) Sammenkædningen af landmand og slagteri i værdikæden er en reel strategisk alliance, som virker. (...) Det er absolut grundlæggende for den danske svinekødssucces." (GIRA, 2000).

Kilde til citaterne er: Henning Otte Hansen, Andelsbevægelsens evne til forandring og omstilling i landbrugets udvikling fra den lokale til "den globale landsby", 2010.

Figuren nedenfor opsummerer fordele og ulemper ved andelsselskaber sammenlignet med aktieselskaber. I forhold til målsætning C er især fordel 1) stærk vertikal integration i fødevarerækeden, 2) Effektiv fødevarerække og dermed også relativt lave transaktionsomkostninger, 3) stor leverings- og forsyningsgaranti og 4) at andelsselskaber giver en bedre markedsbalance, idet markedsmagten ift. fx andre industrivirksomheder og detailhandlen bliver mere lige, yderst relevante og en bekræftelse på, at andelsselskaberne er med til at styrke landbrugernes position i værdikæden.

Tabel 14 Fordele og ulemper ved andelsselskaber sammenlignet med aktieselskaber

MULIGHED		
Andelsbevægelsen og dens organisering er en styrke, idet den er med til at mindske/fjerne illoyal handelspraksis mellem de forskellige led i forsyningskæden.		PESTE
Fordele og ulemper ved andelsselskaber sammenlignet med aktieselskaber Stærk vertikal integration i fødevarekæden Effektiv fødevarekæde og dermed også relativt lave transaktionsomkostninger Stor leverings- og forsyningsgaranti Relativt lille kapitalkrav, da leveringsforpligtelsen udgør en finansiell stødpude Giver en bedre markedsbalance, idet markedsmagten ift. f.eks. andre industrivirksomheder og detailhandlen bliver mere lige Svært at tiltrække ansvarlig egenkapital Mængdestyring er vanskelig Andelshaverne er både ejere og leverandører, hvilket kan give interessekonflikter Potentielle ulemper ved internationalisering i form af kort tidshorisont, råvarebinding m.m.		Økonomi
		Styrke
		★★★★★
		Påvirknings Muligheder
		★★★★★
		Potentiale
		★★★★★
		Forudsigelighed
		★★★★★
		Perspektiv
		National
Kilde: Henning Otte Hansen (2010). <i>Andelsbevægelses evne til forandring og omstilling i landbrugs udvikling fra den lokale til den "globale landsby"</i>		

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Tabel 15 Udvikling i antal andelsvirksomheder og medlemmer

MULIGHED

Andelsbevægelsen og dens organisering er en styrke, idet den er med til at mindske/fjerne illoyal handelspraksis mellem de forskellige led i forsyningskæden.

Udvikling i antal andelsvirksomheder og -medlemmer

	1903	1939	1964	1992	2007	2013	2017
Mejerier	1.046	1.399	904	23	22*	17*	16*
Medlemmer	148.000	189.800	135.600	17.789			
Svinelagterier	27	61	62	5*	2**	1**	1**
Medlemmer	65.824	194.065	133.088	29.939	-	8.278	6.830
Æggesalgskredse	475	800	1.400	1	1	1	1
Medlemmer	33.000	42.600	60.000	170			43
Grovvareforeninger	-	1.505	1.605	83			
Medlemmer	30.000	95.306	107.100	47.000			

Kilder:
1902-1992: Claus Bjørn: andelsbevægelsen i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet 8. januar 2019 fra http://denstoredanske.dk/index.php?sideId_37556
2007-2017: Mejeristatistik 2017, Mejeriforeningen og Statistik 2007, Danske Slagterier
Landbrug og Fødevarer
Amb: * omfatter andelsmejerier som producerer smør, ost og mælk
**Omfatter slagterier med slagtning over 10.000 grise pr. år.

PESTE

Økonomi

Styrke

★★★★★

Påvirknings Muligheder

★★★★★

Potentiale

★★★★★

Forudsigelighed

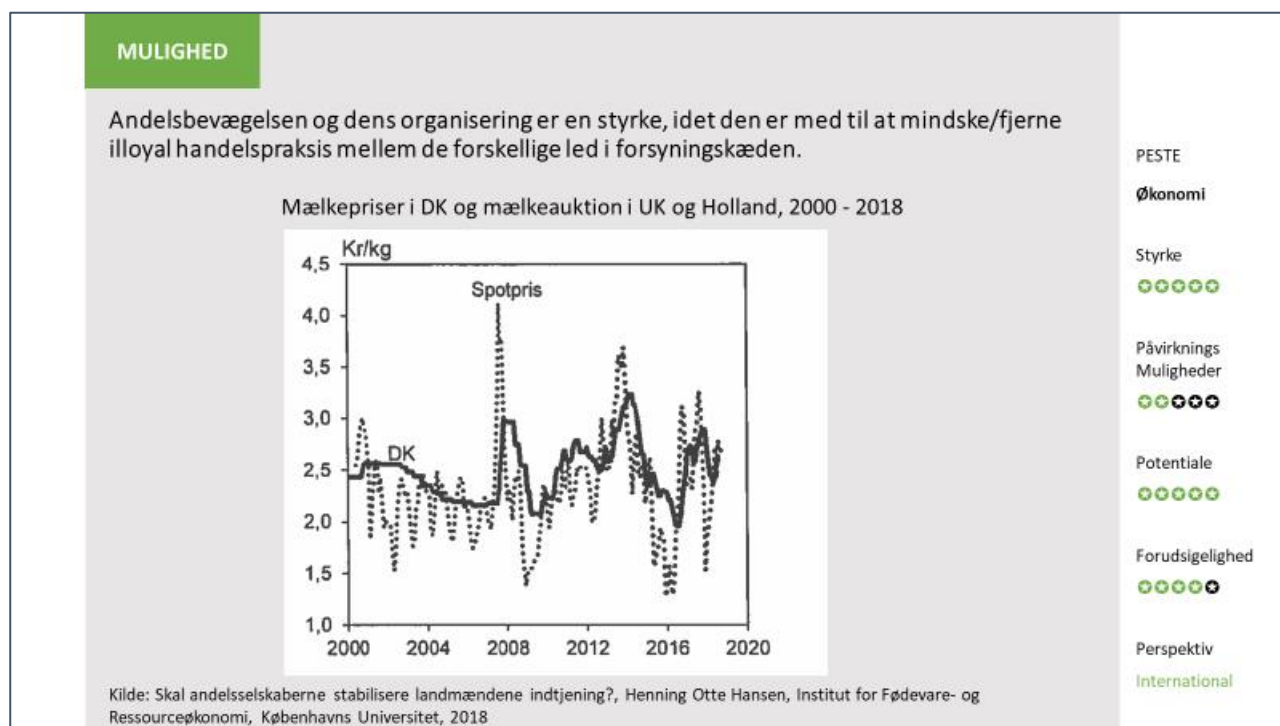
★★★★★

Perspektiv

National

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 72 Mælkepriser i DK og mælkeauktion i UK og Holland, 2000 - 2018

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

15.3 Afstanden mellem forarbejdningsleddet fx Arla og Danish Crown og landbrugerne er kort grundet andelskonstellationen

Den historiske tradition med andelsvirksomheder i Danmark, hvor landbrugerne er medejere af andelsvirksomhederne i forarbejdningsleddet, gør afstanden mellem producentleddet og forarbejdningsleddet kort. Det gør også, at betydningen af hvorvidt værdien aflejres hos landmænd eller hos forarbejdningsleddet er mindre vigtig, da der reelt er tale om en (finansiel) integration.

Den tætte integration mellem de to led er med til at understøtte landbrugernes position i forsyningskæden. Det sker gennem et forpligtende samarbejde med faste aftaler omkring fx leverancevolumen, afhentningsdage og annullering på den ene side og en direkte økonomisk andel i form af en årlig ejer-udbyttebetaling på den anden side.

15.4 Alternative afsætningskanaler kan være en mulighed for danske landbrugere

Alternative afsætningskanaler udgør en niche i Danmark, men er en mulighed for danske landbrugere og deres position i værdikæden.

Ved at tænke i alternative afsætningskanaler, kan landbrugeren udvikle en ny forretningsmodel. Den kan potentielt øge landmandens indtjening, samtidig med, at landmandens position i værdikæden styrkes eksempelvis gennem specialaftaler med detailhandlen eller ved helt at skære detaillerede fra. Ifølge Seniorrådgiver Kristian Skov fra SEGES findes især én mega-trend, der kan understøtte denne mulighed, nemlig individualisering. Ifølge Kristian Skov dækker begrebet individualisering over den moderne forbrugers behov for at sende de rigtige signaler til omverdenen. Han skriver således (Skov, K., 2015): *"Tendensen hos forbrugerne er, at de alle gerne vil opfattes som kreative individualister, der sætter et personligt præg på deres indkøb. Det er nemlig altafgørende at signalere den identitet og livsstil, man som individ gerne vil forbindes med."* En konsekvens heraf er, at forbrugerne har stor indflydelse på, hvilke produkter en landmand skal producere og hvordan. Individualisering koblet med forbrugernes faldende tillid til industriel produktion medfører, at mange forbrugere søger mod autentisk og mere håndholdt lokal forarbejdning. (En ny forretningsmodel kan øge landmandens indtjening, SEGES, oktober 2015). Denne trend understøtter muligheden for alternative afsætningskanaler for landbrugene.

Muligheden omkring alternative afsætningskanaler og individualisering adskiller sig fra specialiseringen jf. ovenfor hvor ideen er, at producenter med mange ha. ved brug af maskiner og teknologi kan levere ensartet kvalitet med lave enhedsomkostninger.

For de små producenter kan alternative afsætningskanaler være en mulighed. De små producenter kan måske netop klare sig ved en forretningsmodel baseret på mere manuelt arbejde, lavere produktivitet, højere kvalitet, højere priser rettet mod et top-5-procent-marked, og som kan nås gennem individuelle salgskanaler, korte værdikæder (ikke i afstand, men i led) osv.

Det er flere år siden, at de første danske gårdbutikker begyndte at komme frem med et formål om at afsætte råvarer og produkter direkte til forbrugerne. Ifølge Danmarks Statistik er antallet af gårdbutikker faldet med 21 procentpoint fra 2.294 i 2013 til 1.816 gårdbutikker i 2016. Antallet af bedrifter i samme periode er reduceret med omkring 4.326 (11%). En analyse fra SEGES viser, at nogle af de udfordringer, landbrugeren møder, er:

- At det kræver mange ressourcer at etablere et direkte afsætningsled til enten forbrugerne eller detailhandlen
- At implementere et forarbejdningsled
- At skabe relationer til et direkte afsætningsled.

Herudover anføres det, at mange landmænd ikke har haft den nødvendige indsigt i, hvad det reelt kræver at etablere en direkte afsætningskanal til enten detailhandlen eller forbrugerne. Det understøtter behovet for en specialisering. Men det er også et udtryk for, at det kræver mere end kvalitetsprodukter at udnytte muligheden for alternative afsætningskanaler. Det kræver også indsigt i nye regler om forbrugerhandel mm. En af årsagerne til den manglende markedsindsigt er, at andelstankegangen er så stærk i Danmark, og at andelsselskaberne derfor er det naturlige afsætningsled (En ny forretningsmodel kan øge landmandens indtjening, SEGES, oktober 2015).

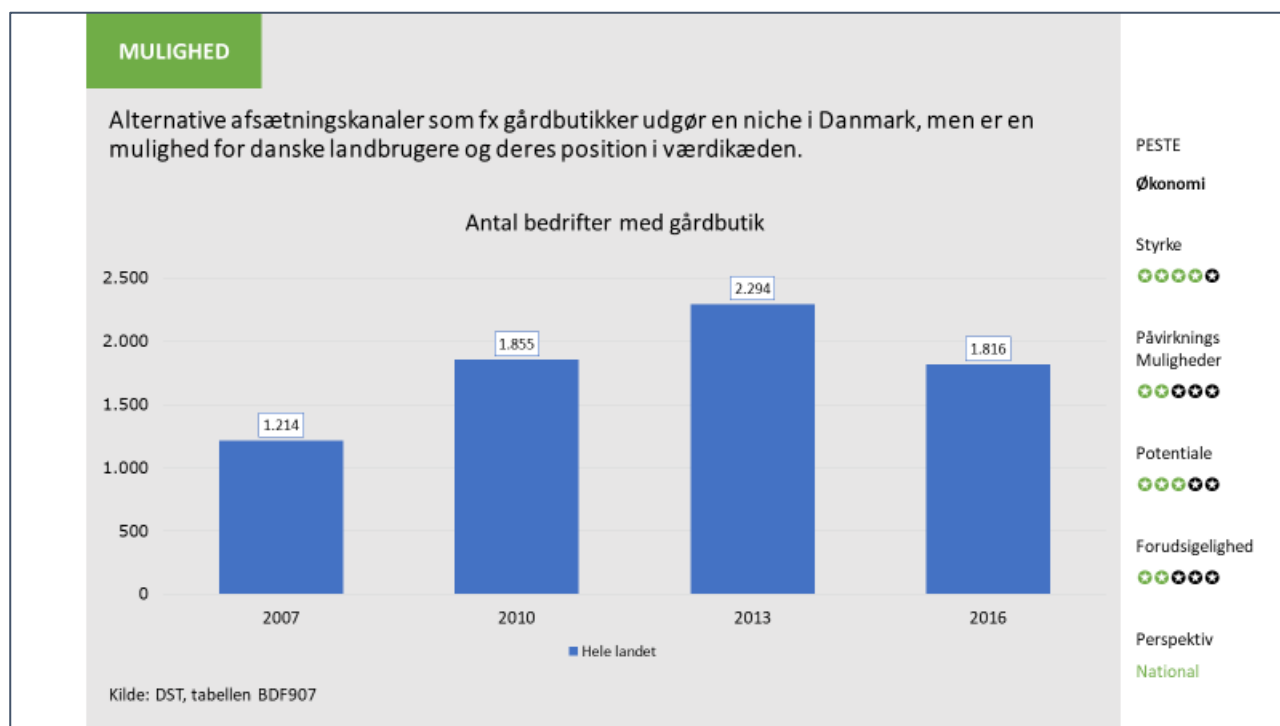
Men der er også gårdbutikker, som ikke lukker, fx Ausumgaard, Gyldensteen Gårdbutik og Vestkystens Gårdbutik. Fællestræk for dem er, at de tænker afsætning bredere end en fysisk gårdbutik. De afsætter både gennem den fysiske butik og en webshop, ligesom at de sælger andre lokale produkter end egenproducerede. Et andet eksempel er Møllerup Gods, som, ud over gårdbutik og webshop, forhandler deres produkter i lokale supermarkeder og købmænd.

Selvom de traditionelle gårdbutikker har oplevet en nedgang, betyder det ikke, at forbrugernes efterspørgsel på lokale varer er faldet. Man kan efterhånden finde lokale produkter leveret direkte til lokale supermarkeder eller andre fødevarerbutikker mange steder. I flere Føtex-butikker er lokale og regionale produkter fra små-producenter ofte samlet i egen afdeling/hjørne/hylde, alt efter hvor store de er. Der synes at være tendens til, at danskernes efterspørgsel på lokalt producerede fødevarer er vokset, bl.a. i takt med den stigende opmærksomhed omkring klima- og miljøbelastning samt fødevarer kvalitet ("Detailhandlen kæmper om de lokale producenter", FoodCulture, oktober 2014). Ifølge en undersøgelse foretaget af Epinion for DR i 2016, er hver fjerde dansker villig til at betale en højere pris for lokalt producerede fødevarer ("Hver fjerde betaler gerne mere for at købe lokalt", DR, september 2016).

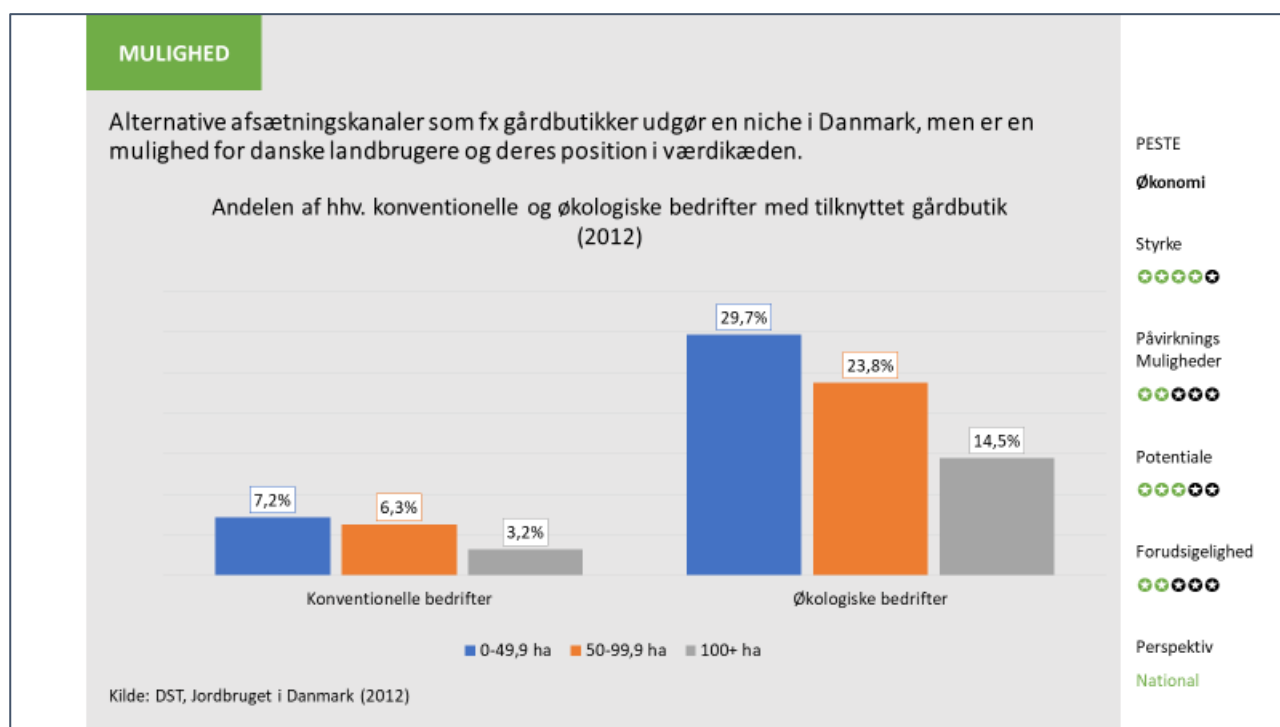
Detailhandlen viser – som anført ovenfor – også interesse for lokalt producerede varer. Udover de nævnte tiltag, så har COOP Danmark forsøgt sig med "Coop & Co - sammen om bedre mad", hvor formålet er at sætte flere lokale fødevarer på hylderne, der smager godt og har en lokal historie, der adskiller sig fra de eksisterende varer. Konceptet har fået en stor forankring i flere af COOPs lokale supermarkeder (En ny forretningsmodel kan øge landmandens indtjening, SEGES, oktober 2015).

Samlet set peger de seneste års udvikling i retningen af, at de traditionelle gårdbutikker formentlig vil opleve en fortsat tilbagegang i de kommende år, men at efterspørgslen på lokalt producerede fødevarer stiger, og at fødevarerne i højere grad forhandles ad alternative veje, f.eks. i lokale supermarkeder, gennem webshops, fødevarefællesskaber, måltidskasser, direkte til restauranter både med og uden Michelin-stjerne mv. Muligheden for landbrugerne og deres position i forsyningsværdikæden ligger derfor mere i at tænke i flere forskellige afsætningskanaler og/eller indgå i fødevarefællesskaber end i at åbne en fysisk gårdbutik. Den tendens bekræfter Henning Otte Hansen i publikationen Detailhandelens opkøb af Fødevarevirksomheder – udvikling, drivkræfter og konsekvenser fra 2018. Ifølge Otte Hansen er der en begyndende tendens med fokus på bagudrettede opkøb i værdikæden, som er baseret på blandt andet ønsket om unikke forsyninger til private labels, stigende differentiering af vareudbuddet som vigtig konkurrenceparameter og øget forhandlingsmagt over for en stadig mere konsolideret fødevarereindustri. Et eksempel på ejerskab er her Rema 1000. De har eksklusiv forhandlingsret på alle Gram Slots produkter. Samtidig ejer Rema 1000 en del af Gram Slot. Et andet mindre succesfuldt eksempel er Knuthenlund Gods og deres eksklusivitets aftale med Coop/Irma, som ikke gav det økonomiske resultat, som Knuthenlund Gods havde regnet med. Eksklusivaftalen med Irma blev derfor ophævet igen. Siden er Knuthenlund gået konkurs, og nye ejere er kommet til. Her var eksklusive aftaler altså ikke vejen frem.

En anden alternativ afsætningsmulighed er, at der etableres nye og andre typer af andelsvirksomheder inden for nye forretningsområder, hvor landmændene er leverandører af væsentlige input. Det kan eksempelvis være bioraffinering af græs, hvor nogle sideprodukter/sidestrømme har potentiale til at erstatte fossilbaserede produkter, samtidig med at der kommer proteiner ud af processen, som kan bruges af andre dyr end kvæg og får (som ellers er de dyr, der normalt kan æde græs).

Figur 73 Antal bedrifter med en gårdbutik

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 74 Andelen af hhv., konventionelle og økologiske bedrifter med en gårdbutik

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

15.5 Specialisering i produktionsleddet i værdikæden er en mulighed for landbrugerne

Specialisering i produktionsleddet i værdikæden er en mulighed for landbrugerne, da værditilvæksten er størst i de brancher, der er specialiserede.

Generelt er danske bedrifter blevet mere specialiserede siden 1960'erne som et led i den strukturudvikling, der har fundet og stadig finder sted i Danmark. 'Specialisering' forstås som specialisering på de enkelte bedrifter, hvorved produktionen bliver mere fokuseret på få afgrøder og dyr. Udviklingen mod større specialisering skyldes flere faktorer. Følgende tre er blandt de mest centrale (Strukturudvikling i dansk landbrug 2016-2025, SEGES, 2018):

- Den teknologiske udvikling, som i stigende grad fremmer stordriftsfordele,
- Skærpede krav til effektivitet og produktivitet, som ofte forudsætter specifik "know how" inden for et snævert område,
- Lovgivning mod øget fødevarerikkerhed.

Specialiseringen ses bl.a. ved, at mens mange landmænd tidligere havde både køer og svin, så er andelen af bedrifter med blandet dyrehold faldet til under 1 % af alle bedrifter siden 2004 (Strukturudvikling i dansk landbrug 2016-2025, SEGES, 2018).

Det betyder, at der i dag kun er få bedrifter, der ikke har specialiseret sig inden for en enkelt driftsgren. Samme udvikling ses inden for fjerkræproduktion (Dansk landbrugs strukturudvikling siden 1950 – i internationalt perspektiv, Henning Otte Hansen, Landbohistorisk Tidsskrift 2016). Driftsformen med blandet dyrehold forventes næsten at forsvinde fra heltidssegmentet og vil, ifølge SEGES, i 2025 kun findes i et begrænset omfang blandt deltidslandmænd (Strukturudvikling i dansk landbrug 2016-2025, SEGES, 2018).

Som tallene i figurerne nedenfor fra SEGES viser så har værditilvæksten for bedrifter med kvæg været fluktuerende. Fra 2013-2014 er der en stigning men det så faldet igen fra 2014-2015 for så at stige igen fra 2016-17. Den tendens ses tydeligst blandt de største bedrifter.

For bedrifter med svin ses et fald i værditilvæksten fra 2013-2015. Den stiger igen fra 2016. For bedrifter med planteavl er værditilvæksten mere stabil, dog med en stigning fra 2016 til 2017.

Udviklingen med mere specialisering og mindre alsidigt landbrug ses også internationalt, om end udviklingen er gået væsentligt hurtigere i Danmark (Dansk landbrugs strukturudvikling siden 1950 - i internationalt perspektiv, Henning Otte Hansen, Landbohistorisk Tidsskrift 2016). Ifølge Henning Otte Hansen (2016) medfører denne tendens ligeledes en øget specialisering mellem landbrug og fødevarerindustri. I takt med den økonomiske udvikling i et samfund, vil der forekomme en stigende specialisering i den agroindustrielle sektor. Forsynings- og forædlingsindustrien overtager store dele af både husholdningernes og landbrugen forarbejdning. Dermed reduceres landbrugets andel af den samlede værditilvækst. Det betyder også, at landmandens andel af "forbrugerkrone" vil falde (Forbrugerkrone fra hhv. 2014 og 2016 og debatindlæg fra juni 2017). Det er en udvikling, som kan genfindes i mange andre lande, og på den vis adskiller dansk landbrug sig ikke. Ifølge Henning Otte Hansen er landbrugets andel af forbrugerkrone steget en smule i de seneste år, hvilket bl.a. skyldes fødevarerkrise og de højere priser samt et stigende marked for økologiske produkter (<https://ifro.ku.dk/debatindlaeg/debatindlaeg-2017/mindre-til-landmanden-naar-foedevarer-saelges/>).

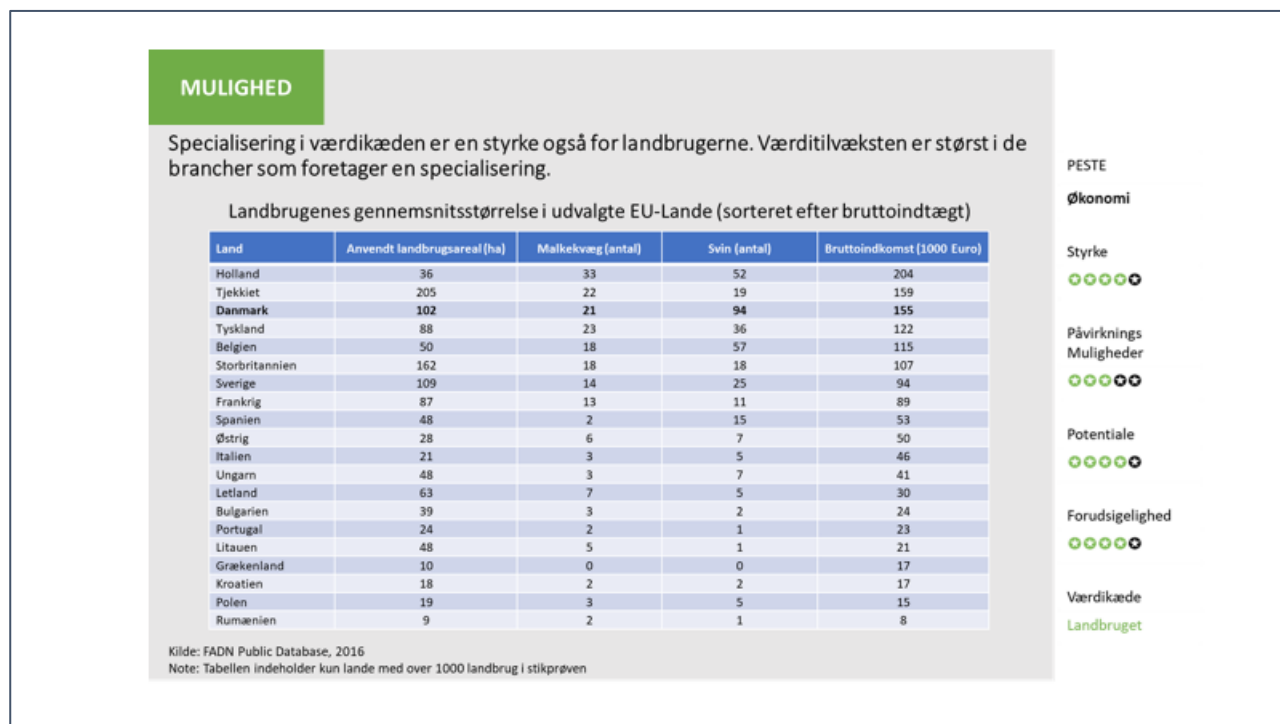
Det er, ifølge Henning Otte Hansen, en gængs opfattelse, at landbrugets faldende andel af forbrugerkronen er et udtryk for, at de efterfølgende led i værdikæden uberettiget tager en stigende avance. Andelen af forbrugerkronen siger imidlertid intet om avancerne i de enkelte led, da den også afspejler de ressourcer og omkostninger, der er anvendt til at videreforarbejde det primære produkt (Forbrugerkronen fra hhv. 2014 og 2016 og debatindlæg fra juni 2017).

Den reducerede andel af forbrugerkronen er med andre ord ikke nødvendigvis negativ for landbruget, idet den faldende andel især skyldes en stigende forarbejdningsgrad af landbrugsprodukterne og derved en øget pris, når de sælges til forbrugerne. Derfor vil en faldende andel af forbrugerkronen ikke nødvendigvis medføre et tilsvarende fald i den nominelle betaling til landmanden. Ifølge Henning Otte Hansen kan der være tale om en positiv udvikling af to grunde:

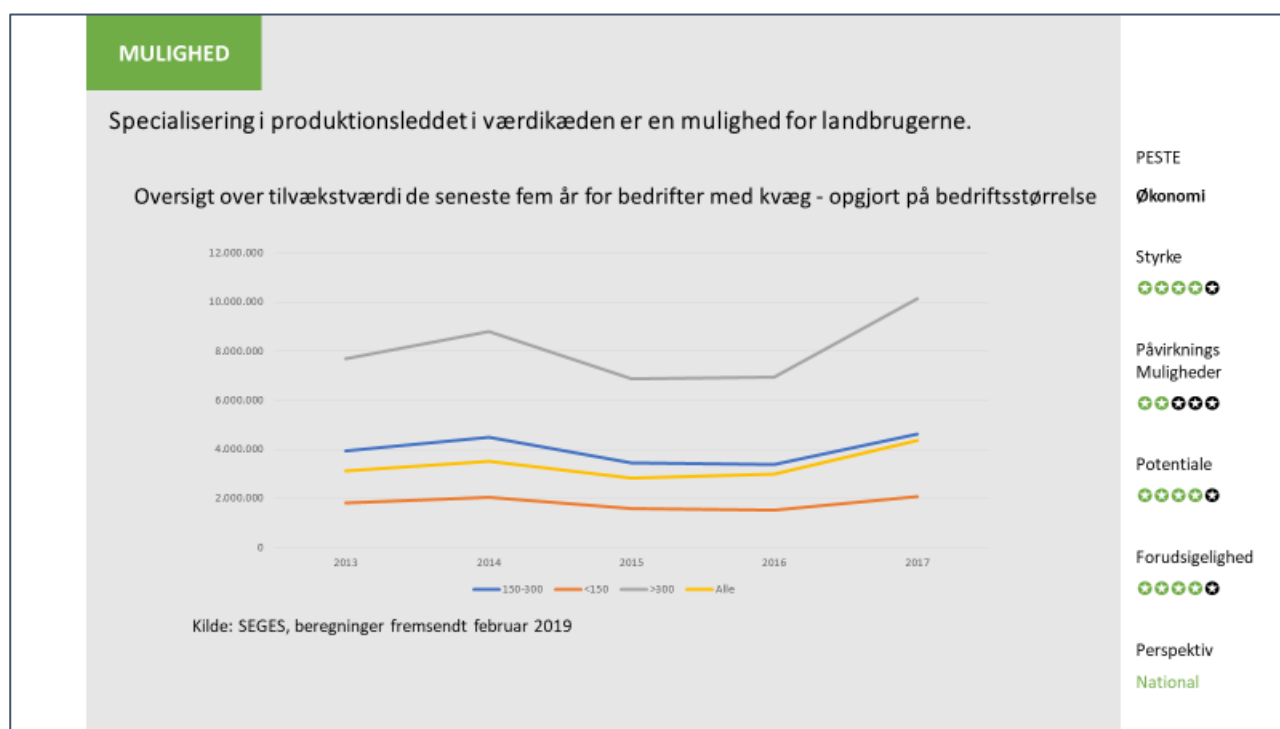
1. Det medfører en fortsat udvikling af de landbrugsprodukter, som ender i køledisken, hvilket er afgørende for at bibeholde aktivitetsniveauet i den danske fødevarersektor.
2. Da en række af de danske forarbejdningsvirksomheder stadig er andelsselskaber, kommer en del af overskuddet andelshaverne – dvs. landmændene – til gode.

En stigende andel af forbrugerkronen til forarbejdnings- og detail leddene er derfor ikke nødvendigvis ensbetydende med en stigende avance i disse sektorer. Eksempelvis er en større del af danskeres fødevarerforbrug omlagt mod færdigretter, take-away, restaurantbesøg m.m., hvilket øger værditilvæksten i fødevarerne undervejs til forbrugerne. Denne udvikling betyder, at landbrugsråvarerne får en relativt faldende andel af forbrugerkronen.

Pointen er, at hvis værdikæden omfatter specialiserede producenter og aktører, så vil værditilvæksten være størst i de brancher, som foretager specialiseringen. Med andre ord vil den kage, som landmanden får en bid af, alt andet lige være større ved specialisering, selv om landmandens bid bliver mindre. Det er bedre at få 10 % af en eksportværdi på 10 mio. end at få 20 % af en eksportværdi på 4 mio. Dermed er specialisering i værdikæden en mulighed for landbrugerne, også selvom at deres andel af forbrugerkronen falder.

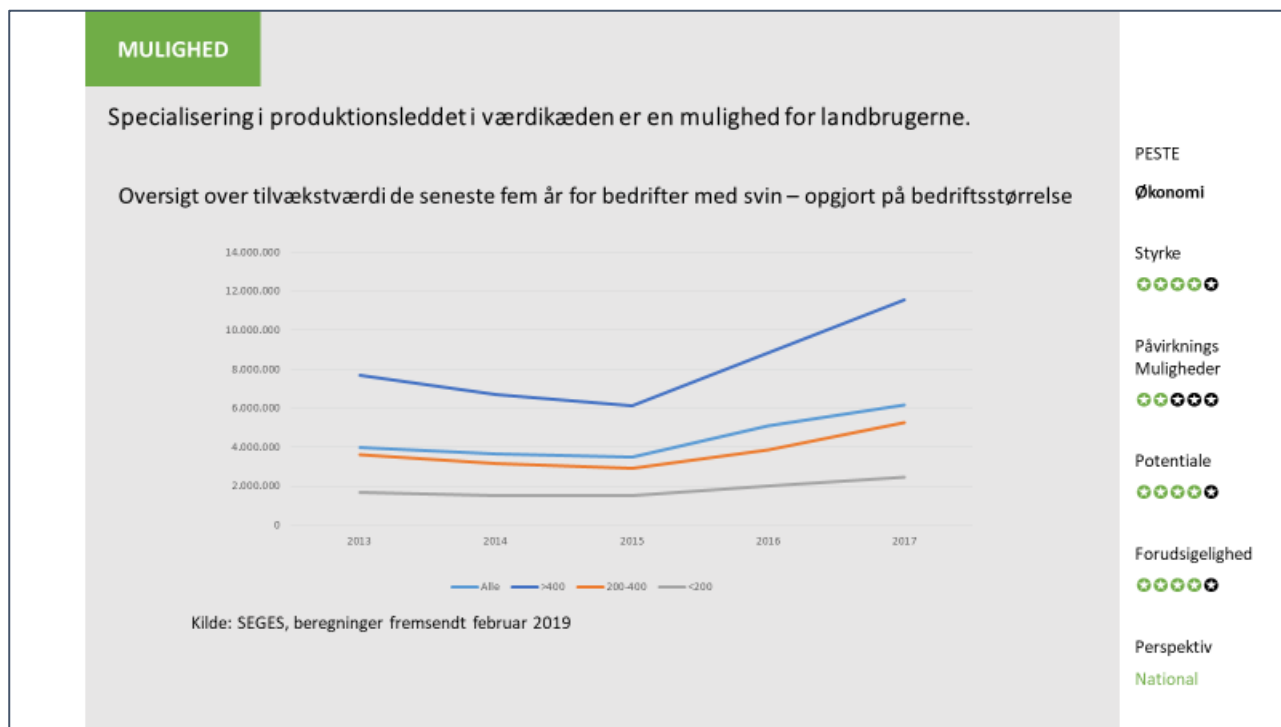
Tabel 16 Landbrugenes gennemsnitsstørrelse i udvalgte EU-lande (sorteret efter bruttoindtægt)

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 75 Værditilvækst de seneste fem år – kvæg og opgjort på bedriftsstørrelse

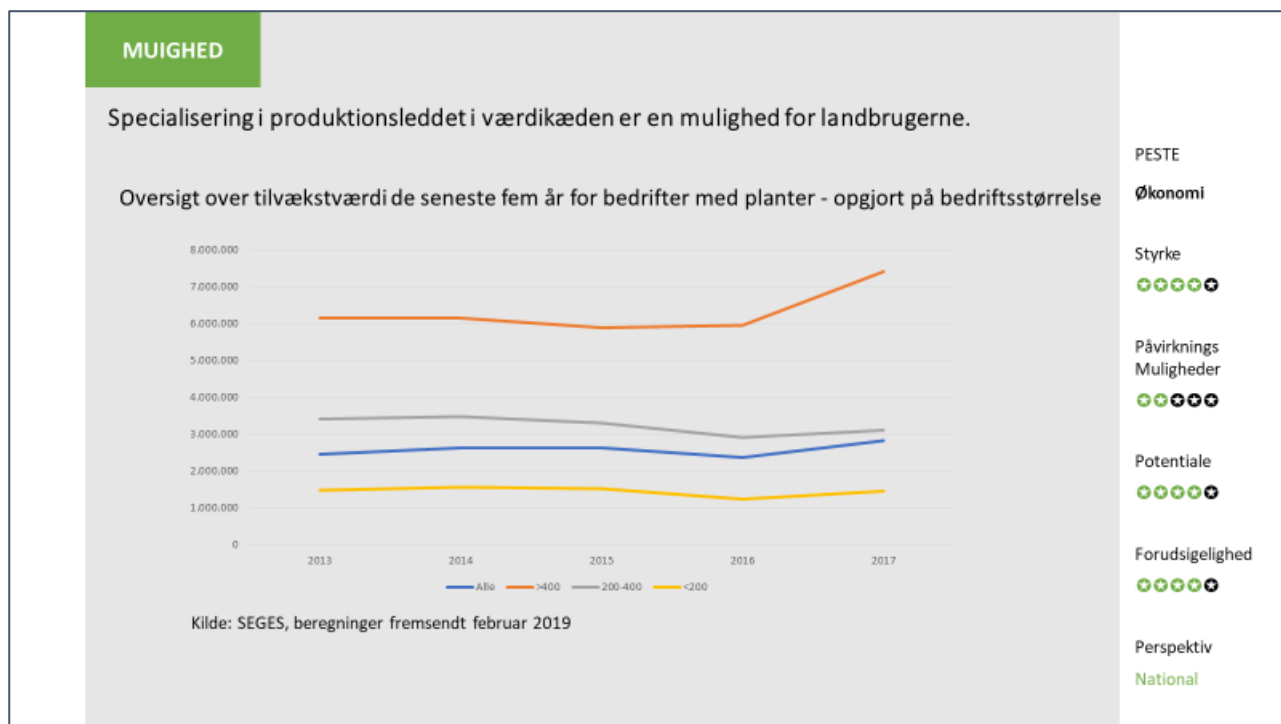
Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 76 Værditilvækst de seneste fem år – svin og opgjort på bedriftsstørrelse

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

Figur 77 Værditilvækst de seneste fem år – planteavl og opgjort på bedriftsstørrelse

Kilde: Teknologisk Institut / Pluss Leadership / Epinion / Efiko 2019

16. TRUSLER

16.1 Opløses eller svækkes producentorganisationerne indenfor Frugt og grøntsektoren, vil det kunne skade landbrugernes position i forsyningskæden

Producentorganisationerne afføder en lang række goder til deres medlemmer i kraft af lavere driftsomkostninger, billigere indkøb, bedre aftaler med aftagere osv. I Danmark er dette dog kun gældende for frugt- og grøntproducenter. I andre sektorer er der en udbredt andelsorganisering, ligesom der ikke i Danmark er tradition for producentorganisationer i modsætning til andelsselskaber. Producentorganisationer i frugt- og grøntsektoren modtager desuden tilskud til driftsprogrammer jf. ovenfor.

Det vil derfor i dansk regi være en trussel, hvis opbakningen til producentorganisationerne i frugt- og grøntsektoren falder. Der findes naturligvis også producenter, som ikke vil blive truet af et fald i opbakningen til producentorganisationer – disse har dog ofte selv fravalgt tilknytning til en PO. Det typiske ræsonnement herfor er, at landmanden ikke opnår et større økonomisk udbytte gennem PO'en, end vedkommende kan opnå ved at stå udenfor. Dette er typisk i tilfælde, hvor en producent producerer produkter af en ekstraordinær høj kvalitet, og derfor kan sælge sine produkter betydeligt over gennemsnitsprisen blandt medlemmerne, og i kraft af den merpris kan generere et højere dækningsbidrag end gennem PO'en. Dette kan også være tilfældet, hvis en producent sælger alle varer til en eller enkelte specifikke aftagere. Generelt gælder det dog, at producentorganisationerne er en styrke for medlemmerne, og at en svækkelse af dem vil udgøre en trussel.

16.2 Det er en trussel for landbrugernes position i forsyningskæden, hvis den danske model med andelsbevægelsen svækkes

Andelsselskaberne i den danske agro- og fødevarerindustri bidrager til flere forhold som eksport, beskæftigelse, værdiskabelse og til aktivitet i landdistrikterne. Ses der alene på de seks andelsvirksomheder Danish Crown, Arla Foods, DLG, Danish Agro, DLF-TROFOLIUM og København Fur omsatte de tilsammen for 224 mia. kr. i 2017 (de seks virksomheders årsrapporter, 2017).

I overensstemmelse med dansk historie og tradition er hovedparten af danske landbrugere i dag organiseret igennem en andelsvirksomhed. I lyset af de mange fordele denne organisering bringer de danske landmænd, som beskrevet ovenfor, vil det være en trussel for de danske landbrugere, hvis andelsbevægelsens rolle reduceres eller helt ophører. Det kunne eksempelvis ske, hvis de stadig større bedrifter/landbrugere ophørte med at se en økonomisk gevinst forbundet ved at være en del af andelssamarbejdet. En central risiko i den forbindelse er ønsket om mere individuelle medlemsvilkår. Det kunne både være et ønske fra de store bedrifters side om større selvbestemmelse eller en potentiel modvilje mod at tilgodese individuelle krav og vilkår, som eventuelt måtte komme fra de mindre aktørers side.

Henning Otte Hansen (2010) peger også på den risiko, at det faldende antal landmænd, og dermed også andelshavere, kan betyde, at landmændene fremover prioriterer at investere i deres egne landbrug i stedet for i deres andelsselskaber i takt med, at de bliver færre til at skabe egenkapital til finansiering af andelsselskabernes vækst og udvikling (Hansen, Henning Otte, 2010).

En reduktion eller ophør af andelssamarbejdet, vil stille landbrugerne i en ny og forholdsvis ukendt position, som særligt mange mindre landbrug ikke umiddelbart er klædt på til. Det vil forringe særligt de små bedrifters forhandlingsposition over for aftagerne og nødvendiggøre, at landbrugene selv varetog opgaver, så som markedsføring, afsætning, forskning mv. opgaver som tidligere er varetaget af andelsvirksomheden. Sporadiske eksempler og erfaringer fra fx små producenters forsøg på at etablere gårdbutikker eller direkte afsætningskanaler til enten forbrugeren eller detailledet, viser, at dette ofte er vanskeligt og ressourcetungt for mindre aktører. For mange landbrugere betyder deres nuværende tilknytning til en andelsvirksomhed, at det vil være nyt at skulle tænke i afsætningskanaler og relationer, og at mange vil skulle tilføre nye kompetencer til virksomhederne, hvilket vil være ressourcetungt og tidskrævende.

Overordnet set, er reduktionen eller ophøret af andelssamarbejdet selvfølgelig en trussel, der varierer i styrke, alt efter hvilken driftsgren, der er tale om, og som er betydelig mere udtalt for mindre bedrifter end for de større.

17. REFERENCELISTE

Referencer kontekstbeskrivelse

Danmarks Nationale Skovprogram, Miljø- og Fødevareministeriet, 2018

Danmarks Statistik

Dansk Skovforening, 2015: 15-8132-000040 - Dansk Skovforenings høringssvar vedrørende ændringer til Landdistriktsprogrammet for 2014-2020)

Det Danske Landdistriktsprogram 2014-2020, Landbrugsstyrelsen

Eurostat statistikbank

Ex post evaluering af det danske landdistriktsprogram 2007 – 2013, Landbrugsstyrelsen

Fremtidens skov - anbefalinger fra Skovpolitisk Udvalg 2011, Miljø- og Fødevareudvalget 2015-16, Alm. del Bilag 23

Nord-Larsen, T., Johannsen, V. K., Riis-Nielsen, T., Thomsen, I. M., Bentsen, N. S., Gundersen, P., & Jørgensen, B. B. (2018). Skove og plantager 2017: Forest statistics 2017. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet.

Skove og plantager 2017

SEGES, Strukturudvikling i dansk landbrug 2016-2025)

Økonomisk Redegørelse, Økonomi- og Indenrigsministeriet, 2018

Referencer for Målsætning A

Publikationer

Danmarks Statistik, Svineproduktion under forandring af Henrik Bolding Pedersen, Sisse Schlægelberger og Mona Larsen, sept. 2018

Deloitte og Kraka, Small Great Nation – muligheder og udfordringer, november 2018

FAO, FAO Food Price Index

FIBI & IFOAM, Organics international, The World of organic agriculture, statistics and emerging trends 2017, <https://www.mm.dk/pdf/files/3503-organic-world-2017.pdf>

Jensen, J. D. (2017). Fremskrivning af dansk landbrug frem mod 2030. Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet, IFRO Rapport, Nr. 255

Landbrug & Fødevarer, Fakta om Fødevareklyngen Bæredygtig Udvikling, 2018

Landbrug & Fødevarer, Hos landmanden, Fakta om Fødevareklyngen, 2018

Miljø- og Fødevareministeriet, Eksportstrategi for miljø- og fødevareområdet, maj 2017

SEGES, Strukturudvikling i dansk landbrug 2016-2026, 2018

SEGES, Seniorkonsulent Kristian Skov, Megatrends med størst betydning for landbruget, november 2015.

SEGES, Ejerskifteanalysen, november 2018

SEGES, Landmandsbarometer, december 2018

Vidø, E., & Schou, J. S. (red.) (2017). Landbrugets økonomi 2017. Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet. Landbrugets Økonomi, Bind.2017

Hjemmesider

Berlingske Tidende: <https://www.berlingske.dk/virksomheder/verden-spiser-oekologi-for-over-570-mia.-kroner>

Danmarks Statistik: www.dst.dk

Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat>

Referencer for Målsætning B

Publikationer

Analyse af Danmarks forskningsinvesteringer i international kontekst (Uddannelses- og Forskningsministeriet, marts 2018, s 34-35

Etisk Råd: Bioenergi udvikling, anvendelse og miljømæssige forhold, 2011

FAO, FAO Food Price Index

Landbrug & Fødevarer, Fakta om Fødevareklyngen Bæredygtig Udvikling, 2018

Landbrugets udenrigshandel 2013-2017, side 6 (Landbrug & Fødevarer, 2018)

Midtvejsrapport: Dansk deltagelse i Horizon 2020, siden 109, Styrelsen for Forskning og Uddannelse, nov. 2017

SEGES, Strukturudvikling i dansk landbrug 2016-2026, 2018

Vidø, E., & Schou, J. S. (red.) (2017). Landbrugets økonomi 2017. Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet. Landbrugets Økonomi, Bind.2017

Motives towards traceable food choice: A comparison between French and Italian consumers
DavideMenozz; RafiaHalawany-Darson; CristinaMora; GeorgesGiraud Food Control Vol 49, March 2015, Pages 40-48.

An integration of traceability elements and their impact in consumer's trust, Daniele Eckert Matzembacher; Isadora doCarmo Stangherlin; Luiz AntonioSlongo; RicardoCataldi; Food Control Vol. 92, October 2018, Pages 420-429

Food traceability: New trends and recent advances. A review; R.Badia-Melis; P.Mishra; L.Ruiz García; Food Control Vol. 57, November 2015, Pages 393-401

Willingness to pay for traceable pork: evidence from Beijing, China; Shi Zheng; Pei Xu; Zhigang Wang; Shunfeng Song

Hjemmesider

Danmarks Statistik: www.dst.dk, www.statistikbanken.dk

Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat>

OECD: www.oecd.org

Referencer for målsætning C

Publikationer

EU-Kommissionen (COM(2018) 173 final 2018/0082 (COD).

FoodCulture, "Detailhandlen kæmper om de lokale producenter", oktober 2014

Gyldendal, Den Store Danske

Hansen, Henning Otte, Dansk landbrugs strukturudvikling siden 1950 - i internationalt perspektiv, Landbohistorisk Tidsskrift 2016

Hansen, Henning Otte, Skal Andelsselskaberne stabilisere landmændenes indtjening? Institut for Fødevarer – og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet, dec. 2018

Hansen, Henning Otte, Forbrugerkrønen, 2016

Hansen, Henning Otte, Forbrugerkrønen, 2014

Hansen, Henning Otte, Andelsbevægelsens evne til forandring og omstilling i landbrugets udvikling fra den lokale til "den globale landsby", 2010

Hansen, Henning Otte, Detailhandlens opkøb af fødevarer virksomheder - udvikling, drivkræfter og konsekvenser, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet, 2018

Landbrugsstyrelsen, Udkast til nationalstrategi for PO-ordningen, aug. 2018

SEGES, Strukturudvikling i dansk landbrug 2016-2025, 2018).

SEGES, En ny forretningsmodel kan øge landmandens indtjening, oktober 2015)

Vidø, E., & Schou, J. S. (red.) (2017). Landbrugets økonomi 2017. Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet. Landbrugets Økonomi, Bind. 2017

Hjemmesider

Arla: www.arla.dk

Copenhagen Fur: <https://www.kopenhagenfur.com/>

Danish Crown: www.danishcrown.dk

DLG: www.DLG.dk

Danmarks Statistik: www.dst.dk

EU- Kommissionen: https://ec.europa.eu/agriculture/producer-interbranch-organisations/producer-organisations-association_en

EU-Kommissionen: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/events/presentations/po-conference-fruit-veg-sector-zago_en.pdf

Fødevarewatch: <https://fodevarewatch.dk/Fodevarer/article10305074.ece>

Københavns Universitet: <https://ifro.ku.dk/debatindlaeg/debatindlaeg-2017/mindre-til-landmanden-naar-foedevareer-saelges/>

18. BILAG 1: FIRE SKALAER I SWOT'EN

Hvert element i SWOT'en vurderes på fire skalaer med vurderinger fra 0 til 5 stjerner. Skalaerne er:

- **Styrke** – STATUS for påvirkning af målsætning *i dag*.
- **Påvirkningsmulighed** – CAP'ens mulighed for påvirkning over 5-7 år
- **Potentiale PERSPEKTIVET** – påvirkning af målsætning over længere tid 15-20 år
- **Forudsigelighed SANDSYNLIGHEDEN** af PERSPEKTIVET

Placeringen på skalaerne er et skøn på basis af den litteratur vi har gennemgået. Nedenfor følger en kvalitativ beskrivelse af, hvilke overvejelser vi har gjort os i karaktergivningen. Skønnet er foretaget i samspil med eksperter, men er konsulenternes eget skøn.

Skala

Styrke	
Styrken betegner hvor kraftigt elementet påvirker den målsætning vi arbejder med i dag. Hvor stor er effekten. Når målsætningen fx er at undgå klima-forandringer – hvor kraftigt medvirkende til klimaforandring (SVAGHED) – eller til at undgå klimaforandring (STYRKE) er styrken så af elementet i dag. Elementer, som ingen effekt har på målsætningen – positiv eller negativ – er slet ikke med. Styrke betegner status Der er sat ord på 1,3,5 – mens 2 og 4 er modererende karakterer. <i>Eksempel "Andel af landbrugsarealet, der anvendes økologisk" – hvilken betydning har økologisk landbrug for biodiversiteten? Økologisk landbrug har en tydelig effekt for biodiversiteten, så styrken sættes til 3.</i>	
0	Ingen effekt (medtages ikke)
1	Meget begrænset effekt, men dog synlig
2	
3	Tydelig effekt på målsætning
4	
5	Meget stor måske afgørende effekt

(CAP'ens) Påvirkningsmulighed
CAP'ens mulighed for at påvirke elementet i den kommende CAP periode. Hvis CAP'en kan få betydning (score 3-5), så er elementet enten en styrke eller svaghed – ellers (1-2) en mulighed eller trussel. Tidshorisonten er 5-7 år.

Eksempel "Andel af landbrugsarealet der anvendes økologisk" – CAP midlerne kan støtte økologisk landbrug og dermed ligge styrken – eller svagheden – på mindst 3.

Muligheder eller trusler	0	Hverken CAP'en eller andre politiske aktører kan påvirke effekten inden for 5-7 år.
	1	Hverken CAP'en eller internationale politiske aktører kan påvirke effekten inden for 5-7 år.
	2	CAP'en kan ikke påvirke en styrke eller svaghed – men andre nationale politiske aktører kan inden for 5-7 år
Styrker eller svagheder	3	CAP'en kan påvirke en styrke eller en svaghed
	4	CAP'en kan gøre betydelig forskel for en styrke eller en svaghed
	5	CAP'en kan afgørende forstærke en styrke eller mindske en svaghed

Potentiale

Potentialet vurderer effekten på målsætningen over tid – gerne på 15-20 års sigt.

Altså det samme som styrken – nu blot med det lange lys på perspektivet. Hvad er mulighederne, når vi indregner mulige CAP initiativer.

Eksempel "Andel af landbrugsarealet, der anvendes økologisk" – hvilken betydning har økologisk landbrug for klimaet på længere sigt, hvis det økologiske areal fortsat øges? Økologisk landbrug belaster klimaet mere pr. produceret enhed (svaghed) og mindre på totale areal (styrke).

Her bliver det spekulativt. På 15-20 års sigt kan vi, hvis stigningstakten følges, nå måske det dobbelt (11-12 procent) areal og med støtte fra CAP'en måske endnu mere. Det resultat kan sættes i forhold til, hvad en 100 procent oplægning ville betyde. En 100 procent omlægning ville være en klima fordel. Eftersom landbruget står for 20 procent udledning vil potentialet være på 2 evt 3.

At kaste blikket ud kræver, at vi fortæller hvilket scenarie vi holder det op imod – her at vi har trukket linjen ud og lagt CAP'en (for styrker og svagheder) til.

0	Ingen effekt
1	Meget begrænset effekt, men dog synlig
2	
3	Tydelig effekt på målsætning
4	

5	Meget stor måske afgørende effekt
---	-----------------------------------

Forudsigelighed

Forudsigelighed vurderer hvor stabil og sandsynlig effekten er. Vi kan ikke spå om fremtiden og ikke fremskrive linjerne uendeligt – udviklingen afhænger af tilfældigheder, politik, klima, økonomi, kærlighed – alt efter karakteren af effekten. Forudsigelighed læner sig op af potentialet – hvor sandsynlig er udviklingen. Det er ok at regne effekter fra CAP med i forudsigeligheden.

Eksempel "Andel af landbrugsarealet, der anvendes økologisk" – hvilken betydning har økologisk landbrug for biodiversiteten?

Det økologisk dyrkede areal har vist en pæn stigning hidtil, men økologi er lokalt og afsætningen lokal, så vi kan ikke være sikre på at forbrugerpræferencen stadig kan udvides. Hvis vi forestiller os en fordobling over de næsten 15-20 år er forudsigeligheden 2 eller 3.

0	Fuldstændig tilfældigt resultat – helt uforudsigeligt
1	Vi aner en tendens, men stor usikkerhed om udfaldet
2	
3	Plausibelt udfald – men der er andre mulige udfald
4	
5	Uundgåeligt resultat – næsten som en naturlov – matematikken afgør det

19. BILAG 2: OPSAMLING AF SAMTLIGE STYRKER, SVAGHEDER, MULIGHEDER OG TRUSLER FOR MÅLSÆTNING A, B OG C

Styrker		Svagheder	
A	- Landbrugserhverv i DK genererer en indkomst på niveau med andre erhverv og sikrer herved et ligeværdigt økonomisk incitament for fødevareproduktion i DK - Dansk produktion af økologiske fødevarer er en styrke og kan skabe eksportmuligheder	A	- Den danske andel af eksporten af animalske landbrugsprodukter er samlet set faldende - For at sikre dansk landbrugs indkomstniveau og modstandsdygtighed, er det en svaghed, at generationsskiftet går langsomt - Danske landbrugserhverv er afhængige af den støtte, som kommer fra bl.a. EU. - Investeringerne i dansk landbrug er faldende.
B	- Det danske landbrugs konkurrenceevne er blandt de bedste i verden og den position kan fastholdes. - Den danske landbrugssektor er blandt de bedste i verden til at udnytte nye teknologiske muligheder til kommercielle produkter og ydelser	B	Evnen til at indtage og udnytte ny forskning og ny teknologi svækkes af det forhold, at der er mange ældre bedriftsejere og at der bliver stadig færre unge ejere.
C	- Producentorganisationer er med til at mindske illoyal handelspraksis og styrker landbrugernes position i forsyningskæden - Flere Producentorganisationer er en styrke	C	- -

Muligheder		Trusler	
A	• Udbyttet af den vegetabiliske landbrugsproduktion er stigende. • Markedsorienteret håndtering af risikostyringsinstrumenter • Danmark har et stærkt forsknings- og udviklingsmiljø inden for landbrug og fødevarer • Det er økonomisk muligt at drive deltidslandbrug i Danmark • Danske skov og landmænd har et solidt videns- og uddannelsesniveau • Det danske uddannelsessystem leverer et tilstrækkeligt antal højt kvalificerede personer • En veludviklet struktur for bedriftsrådgivning understøtter en bæredygtig landbrugsindkomst og modstandsdygtigt • Globale og europæiske muligheder på fødevareområdet kan medføre dansk vækst og arbejdspladser	A	• Gældsætningen i dansk landbrug har stabiliseret sig i de seneste år, men er fortsat høj • Udsving i fødevarepriser vil destabilisere en økonomisk bæredygtig landbrugsindkomst i Danmark • Mangel på arbejdskraft til specialiserede og heltidsbedrifter er en begrænsning for produktionen • En stigning i renteniveauet vil være en trussel for landbrugets økonomi • Landbruget er afhængige af eksterne investorer
B	• Øget fokus på sporbarhed og dokumentation styrker dansk landbrugs konkurrenceevne • Tættere kobling mellem forsknings- og teknologimiljøer er en gylde udviklingsmulighed • Danmark har en stærk international styrkeposition inden for forskning og udvikling på landbrugs- og fødevareområdet • Danmark har et stærkt og effektivt rådgivningssystem • Danske landmænd har et højt videns- og uddannelsesniveau, som er med til at understøtte brugen af ny teknologi, dyrkningsmetoder mv.	B	• Landbrugserhvervet oplever mangel på kvalificeret arbejdskraft • Visse rammevilkår giver landbrugets vanskelige konkurrencevilkår
C	• Andelsbevægelsen og dens organisering er en mulighed for landbrugeren • Andelsbevægelsen er med til at understøtte landbrugernes position i forsyningskæden • Afstanden mellem forarbejdningsleddet fx Arla og Danish Crown og landbrugeren er kort grundet andelskonstellationen • Alternative afsætningskanaler kan være en mulighed for danske landbrugere • Specialisering i produktionsleddet i værdikæden er en styrke for landbrugeren.	C	• Opløses eller svækkes producentorganisationerne indenfor Frugt og grøntsektoren, vil det kunne skade landbrugernes position i forsyningskæden • Det er en trussel for landbrugernes position i forsyningskæden, hvis den danske model med andelsbevægelsen svækkes

